

HATÁRTALAN

Régészet

ára: 990 Ft

előfizetve: 750 Ft

ARCHEOLÓGIAI

MAGAZIN

IV. évfolyam 4. szám - 2019

www.hatartalanregeszet.hu

ILLEGÁLIS MŰKINCS-KERESKEDELEM

◆ Fegyveres konfliktusok
és az illegális
műkincs-kereskedelem

◆ A „Tesoro sacro”
magyarországi
kapcsolata

◆ „A családi ezüst”
nyomában:
A Seuso-kincs

◆ Sírrablás
diszkréten

A parfümök
régészete

Szfragisztika

Egy gömőri
templom

◆ ARCHEOKALAND ◆ LELŐ-HELY ◆ INDIANA JONES ÉS BARÁTAI ◆ KÉPREGÉNY ◆

RENDELJE MEG EDDIG MEGJELENT LAPSZÁMAINKAT:

FIZESSEN ELŐ A KÖVETKEZŐ LAPSZÁMOKRA!

Az ősi Selyemút

Lassan, komótosan haladó, selyemtekercecsekkel megpakolt tevekaraván a perzselő nap sugaraiban vibráló sárga homokbuckák gerincén. Talán ez a legelső kép, ami mindenkinek felvillan, ha az ősi Selyemútról van szó. Eurázsia legjelentősebb és legrégebb kereskedelmi útvonala azonban nem csupán a luxustermékek, így a selyem, a porcelán vagy a különleges fűszerek sokezer kilométeres kereskedelmi útvonalát jelentette, de egy olyan komplex hálózatot is, melyen vallási eszmék, információk, találmányok és technikai újítások is szélesebben terjedhettek. Egy olyan bonyolult struktúra volt ez, mely a Kr. e. 3–2. századtól egészen a 16–17. századig biztosította a Kelet és a Nyugat közötti összeköttetést, egy olyan világban, ahol csupán a kereskedők, diplomaták, térítő szerzetesek teremthették meg a kapcsolatot a két távoli térség között. A két kontinensen és sok országon keresztülhaladó Selyemút egykori csodáit csak most kezdjük meg igazán felfedezni és megérteni, köszönhetően a mintegy száz év óta megindult és manapság egyre intenzívebbé váló régészeti kutatásoknak. 2020-as első számunk nemcsak a velencei kalmár, Marco Polo nyomában ered, de csodálatos képek, remek írások segítségével össze is foglalja mindazt, amit az ősi Selyemút világról 2020-ban tudni lehet.

Előfizetve a magazin 990 Ft helyett **csak 750 Ft**-ba kerül, ami évente mindössze 3.000 Ft!
Az éves előfizetés négy lapszámra vonatkozik, a befizetés banki átutalással lehetséges.

Megrendeléskor, kérjük, tüntesse fel a nevét és a címét a közlemény rovatban vagy küldje el a lenti e-mail címre! (Cím hiányában nem áll módunkban elküldeni az újságot.)

Számlatulajdonos neve: Móra Ferenc Múzeum

Számlaszám: 12067008-01374152- 00100004

A közlemény rovatban, kérjük, tüntesse fel: Határtalan Régészet, valamint nevét és címét.

Címünk: 6720 Szeged, Roosevelttér 1–3.

E-mail: hatartalanreg@gmail.com

Telefonszám: +36-62-549-040

Határtalan Régészet

Régészeti ismeretterjesztő magazin

Megjelenik: negyedévente
Ára: 990 Ft
Előfizetve: 750 Ft

Főszerkesztő, szerkesztőségvezető
Felföldi Szabolcs

Szerkesztőségi referens, szakmai koordinátor
Bácsmegei Gábor

Szerkesztő
Szilágyi Kata

Képszerkesztő
Keresztes Noémi Ninetta
Litauzski Zoltán

Olvasószerkesztő, korrektor
Széll Katalin

Grafika, nyomdai előkészítés
Magyar Milán (Móra Ferenc Múzeum)
Donka Gergely (Móra Ferenc Múzeum)

Szerkesztőség
Cím: 6720 Szeged, Roosevelt tér 1–3.
Telefon: +36-62-549-040
Fax: +36-62-549-049
E-mail: info@mfm.u-szeged.hu

A magazin hivatalos weboldala
www.hatartalanregeszet.hu

A magazin Facebook-oldala
Határtalan Régészet

Kiadja
Móra Ferenc Múzeum, 6720 Szeged, Roosevelt tér 1–3.

Felelős kiadó
Fogas Ottó igazgató

Nyomdai kivitelezés
Generál Nyomda Kft., 6728 Szeged, Kollégiumi út 11/h

Felelős vezető
Hunya Ágnes

Terjesztés
LAPKER Zrt. országos hálózatán keresztül,
Relay, Inmedio üzletekben, hipermarketekben és üzletláncokban,
kiemelt postahivatalokban

Terjesztés gondozása
HÍRVILÁG Press Kft.
Telefon/fax: +36-1-411-0491
E-mail: hirvilag.press@hirvilagpress.com

Előfizetésben terjeszti
Magyar Posta Zrt. Hírlap Igazgatóság,
Postacím: 1900 Budapest

Előfizethető az ország bármely postáján,
a hírlapot kézbesítőknél, valamint megrendelhető:

e-mailben a hirlapelofizetes@posta.hu címen
és telefonon a +36-80-444-444-es számon.

továbbá a szerkesztőségben:

e-mailben a hatartalanreg@gmail.com címen
és telefonon a +36-20-310-8707-es számon.

Észrevételeiket a +36-1-767-8262-es számon jelenthetik be.

Éves előfizetési díj: 3.000 Ft

Hirdetéssel kapcsolatos információ
+36-20-221-9299

Terjesztéssel és előfizetéssel kapcsolatos információ
+36-20-310-8707

ISSN 2416-3074

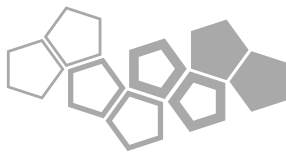

Illegális műkinccs-kereskedelem

A nemzetközi szervezetek, így az ENSZ egyes intézményei szerint a fegyver-, a drog- és az embercsempészet mellett a műkinccs-kereskedelem képezi az egyik legfontosabb szegmensét az egyes kontinensek és országok közötti feketekereskedelemnek. Sok milliárd dollárra teszik a világ illegális műkinccs-kereskedelmének forgalmát.

Magyarország területe – helyzeténél fogva – az őskortól kezdődően a különféle népek és kultúrák érintkezési pontjában foglalt helyet, így vidékünk régészeti értelemben az egyik leggazdagabb tájnak számít Európában. Így nem meglepő az sem, hogy nem csupán az illegális műkinccs-kereskedelem tranzitónájaként (azaz az ország területén keresztül juttatnak értékes műkinccseket például a Közel-Keletről vagy épp a Balkán-félszigetről Nyugat-Európába), de kiinduló országgént is számolnak velünk. Az olcsó fémkereső eszközök hazai elterjedése csak felgyorsította ezt a gyakran a régészeti lelőhelyek dokumentálás nélküli elpusztulását eredményező folyamatot. Egy-egy kiemelkedő lelettel kapcsolatos információk ugyan el-eljutnak a nagyközönséghez, de az olvasók valójában igen kevésbé informáltak ezekről a folyamatokról. Magazinunk 2019-es utolsó, decemberi számában ezért ezt a sokakat érdeklő témakört járjuk körbe. Kiderül, hogy a műkinccsek hamisítása korántsem 20. századi ötlet, szó esik az illegális műkinccs-kereskedelem elleni olaszországi küzdelmekről, az Iszlám Állam nevű terrorszervezet műkinccs-kereskedelmében betöltött dicstelen szerepéről, a nemzetközi műkinccs piac numizmatikái legjeiről vagy épp a Seuso-kinccsel kapcsolatos legújabb kutatási eredményekről. Mindezek alapján talán jobban megérthetjük, hogy mi is zajlik az örületes pénzeket megmozgató nemzetközi és a hazai illegális műkinccs-kereskedelem kulisszái mögött.

Felföldi Szabolcs
Főszerkesztő

◼ Címlapsztori	5
Sírrablás diszkrétén – RÉDEI JUDIT.	5
Fegyveres konfliktusok és az illegális műkincs-kereskedelem – VIRÁG JUDIT KATA.	9
Mezopotámiai műkincsek és az illegális műkereskedelem – FÖLDI ZSOMBOR.	13
„A családi ezüst” nyomában: A Seuso-kincs – TÓTH ENDRE.	18
Örökségvédelem és műkincs-kereskedelem Kínában – HOPPÁL KRISZTINA.	24
Rizsföldek eltűnt kincsei: műtárgy-kereskedelem Délkelet-Ázsiában – KOVÁCS F. PÉTER.	28
A „Tesoro sacro” magyarországi kapcsolata – TÓTH ENDRE.	32
◼ Kontextus	36
Régészeti lelőhelyek rendészeti védelme – LUKÁCS DALMA.	36
A kalapács, ha koppan... – Érdekességek, ritkaságok és rekordárak a numizmatikai aukciók világából – TÓTH CSABA.	40
Értékes munkás... – Wiesinger Mór ékszerész és régiségkereskedő kapcsolata a Magyar Nemzeti Múzeummal – SZABADVÁRY TAMÁS.	44
A keszthelyi Festetics-éremgyűjtemény – BERTÓK KRISZTINA – TÓTH CSABA.	48
◼ Lelő-hely	52
Battonyától Biharugráig – Válogatás egy illegális fémkeresős anyagából – HERGOTT KRISTÓF – RÓZSA ZOLTÁN.	52
Szkíták az Alpoknál – Megfigyelések, kérdések, tanulságok egy gödörtemetkezés kapcsán – MOLNÁR ATTILA.	56
◼ „Fegyvert, s vitézt”	62
Csatatér régészeti kutatás a Harsány-hegynél – POLGÁR BALÁZS.	62
◼ Archeokaland	66
Az emlékek kulcsa: A parfümök története és régészete – KERESZTES NOÉMI NINETTA.	66
Zubogy – Egy gömri falusi templom évszázadai a régészeti kutatások tükrében – FELD ISTVÁN.	70
A nomád népvándorlásokról – FODOR ISTVÁN.	76
◼ Helló, tudomány!	78
A hazai régészet kis tükré – STRAUB PÉTER.	78
Heraldika – címtan – KÓFALVI TAMÁS.	82
Szfragisztika – KÓFALVI TAMÁS.	86
Diplomatika – KÓFALVI TAMÁS.	90
◼ Mizújs?	92
Rövid hírek a világból – BÁCSMEGI GÁBOR.	92
◼ Indiana Jones és barátai	94
A téridő vándorai – FELFÖLDI SZABOLCS – FEKETE BRIGITTA.	94
Játék.	97
Recept – Mikor jelent meg a makaróni? – ZAY ORSÓLYA.	98

A „Demetra-művelet” során előkerült illegális görög és római műtárgyak

5

SÍRRABLÁS

Rédei Judit

DISZKRÉTEN

A műkincs-kereskedelem sötét oldala

A műkincsek csempészei mindig megtalálják az utat, ha kerülővel is, amelynek végén a legalitás közelségébe kerülnek az eltulajdonított régiségek. A szakma egyre szorosabban kapcsolódik a pénzmosáshoz és az adóelkerüléshez. Luxus, nyugalom és bizalom – ez jellemzi a közeget, ahol diszkrét eleganciával folyik az antik tárgyak kereskedelme, nem mindig legálisan. London, Berlin vagy éppen Genf kiváló infrastruktúrát kínál ezekhez az ügyletekhez. Nagy összegek forognak, és talán nem véletlenül, ebben az üzletágban a készpénz az úr. Az illegális műkereskedelem értékét elemzők évi 6 milliárd dollárra teszik.

A „Demetra-művelet” során előkerült illegális görög és római műtárgyak

MEGTALÁLJÁK A KÜLÖN UTAKAT

2018. július elején összesen negyvenmillió euró értékű archeológiai leletet foglaltak le egy Europol (Európai Rendőrségi Hivatal) által irányított rendőrségi akció során. Az Olaszországra, Nagy Britanniára, Spanyolországra és Németországra koncentráló *Operation Demetra* („Demetra-művelet”) keretében 25.000 illegális, olasz és görög eredetű műtárgyra bukkantak, mintegy 40 lakásban. A 250 fős nemzetközi nyomozó csapat négyesztendős munkája egy olyan bűnbanda tevékenységére derített fényt, amelynek tagjai a fehérgalléros bűnözők legfelsőbb köreihez tartoznak. Fosztogatásból származó antik tárgyak kerültek közreműködésükkel neves európai gyűjtők, valamint tekintélyes múzeumok birtokába. A hatóságok feltételezése szerint több évtizede módszeresen fosztogatták két szicíliai település, Caltanissetta és Agrigento ókori kincseit. A csempészbanda kulcsemberei Barcelonától Londonig koordinálták a hálózatot. A letartóztatottak között van egy londoni díler, a 64 esztendős, magyar származású, Svájcban élő Thomas William Veres, aki a hálózat egyik fő irányítója volt. 2017-ben Verest már átmenetileg őrizetbe vette a spanyol rendőrség, feltételezve, hogy tu-

catnyi lopott antik tárgy van a birtokában. De múltja sem makulátlan, 1995-ben 10 hónap felfüggesztett börtönbüntetést kapott, miu-

Berlin kulturális látnivalói között az útikalauzok elsőként említik Nefertiti mellszobrát, amelyet

a Neues Museum őriz – megszakításokkal – immár közel 100 esztendeje. Egyiptom gyakorlatilag ugyanennyi ideje próbálja visszaszerezni a műalkotást, sikertelenül. Jogi

csűrös-csavarásban, kibúvók keresésében a németek sem maradnak le más országoktól. Igaztalan érvektől sem riadnak vissza, így például Hermann Parzinger, a német kulturális alapítvány, a Stiftung Preußischer Kulturbesitz elnöke tavaly azt állította, hogy Egyiptom soha nem kérte a Nefertiti-szobor visszaszolgáltatását. A mellszoborra 1912-ben Tell el-Amarnában talált rá a német archeológus, Ludwig Borchardt vezette csoport, vélhetően a szobrász, Thotmesz műhelyében. 1913-ban a francia főhatóságtól engedélyt kapott, hogy Berlinbe vigye a szobrot tanulmányozás céljából. A szobor 1920-ban lett a Neues Museum tulajdona. A II. világháború alatt előbb a Porosz Állami Bank pincéjébe menekítették, majd 1945 tavaszán egy tübingiai sóbányában rejtették el, ahol az amerikaiak találták rá. 1956-ban visszakerült a keleti fennhatóság alatt álló Neues Museumba. Egyiptom azonban már 1925-ben visszakérte a Kr. e. 14. századi, Ehnaton fáraó csodaszép feleségét megörökítő alkotást a németektől. Az utóbbi tíz évben Kairó többször újra próbálkozott, különösen Záhi Havássz volt aktív, aki előbb az egyiptomi kulturális örökséget felügyelő intézmény vezetőjeként lépett fel, ám kérelme a németek szerint csak „formális” volt, nem volt rajta minisztériumi aláírás. Később Havássz, immár miniszteri rangban is megismételte a kérést, akkor a németek az egyiptomi elnök aláírását hiányolták. Kairónak még kölcsönbe sem adták oda 2012-ben a szobrot, azzal érvelve, hogy a törékeny alkotás nem bírná ki a szállítást; így az változatlanul a berlini kulturális élet egyik ikonja.

tán kiderült, hogy egy Kr. e. 4. századi, 1,2 millió dollár értékű, illegálisan Amerikába került arany dísz tárgy útját egyengette. A banda egyébként nem elégedett meg a csempészáru egyszerű értékesítésével, egyes tárgyakról másolatot készítettek, majd a hamisítványokat eredetként dobták piacra. Az eddigi ismereteink szerint a tárgyak javát első lépésben Münchenbe szállították, itt hamis eredetpapírokkal tisztára mosták, és helyi aukciókon értékesítve legalizálták a leleteket. Két eddig meg nem nevezett aukciósház ellen is vizsgálatot indítottak.

Ahogy már több évszázada, úgy ma is Olaszország és Görögország a kincsrablók kedvenc terepe. Utóbbi országban a gazdasági válság külön lendületet adott a „szakmának”, amely egyre szorosabban kapcsolódik a pénzmosáshoz és az adóelkerüléshez. Az archeológiai lelőhelyekre többnyire pénzügyi kényszerből el látogató kékgalléros bűnözők gyorsan találnak vevőt az eltulajdonított régiségekre. Az antik tárgyak ugyanis biztos befektetést kínálnak, értékük nem függ az alkotó ázsiojának változásától, s a műtárgypiacon is működő spekulációs mozgásoktól. A szereplők megőrizhetik anonimitásukat, kidolgozott technikák, különböző alapok, pénzügyi intézmények állnak rendelkezésükre, annak érdekében, hogy az illegális forgalomba került tárgyak és a finanszírozás nyomai eltűnjenek. Az UNESCO hiába mutatkozik jó tanulónak a jogi szabályozás terén,

a gyakorlatban nem sok eszköze van az illegális ügyletek megakadályozására. A csempészek mindig megtalálják az utat, ha kerülővel is, amelynek végén a legalitás közelségébe kerülnek az eltulajdonított régiségek. Képzett régiségkereskedők, muzeológusok sietnek a segítségükre, akiknek a neve, a látszólag kifogástalan renomé ellenére is, ismételten fel-fel bukkann az illegális ügyletek krónikáiban.

NEM SOKAT KÉRDEZNEK

Az utóbbi évek nagy port felvert ügyeiben olyan személyek voltak érintettek, mint Marion True, a Los Angeles-i Getty Museum kurátora, a neves olasz gyűjtő, Giacomo Medici, vagy Christoph Leon és Robert Hecht, Svájcban működő régiségkereskedők, valamint a londoni Robin Symes. A világ tekintélyes múzeumai, így például a Getty, kétes haszonélvezői voltak tevékenységüknek. De a bostoni Museum of Fine Arts gyűjteményébe is több olyan illegálisan kiásott antik tárgy került, amely átmenetileg Giacomo Medici vagy Robert Hecht raktárában volt. Robin Symes, épp a napokban, egy Kr. e. 8. századi görög bronz lóábrázolás körül zajló vita kapcsán került reflektorfénybe. A Sotheby's aukciósház idén májusban Howard és Saretta Barnett kollekciójának árveréséről az utolsó pillanatban visszavonta a „Megtestesült szépség” című tételt, amelynek becsértékét 150–250.000 dollár közé tették. Az aukció előtt néhány nappal a görög kulturális minisztériumtól kapott levél ugyanis arról informálta az aukciós házat, hogy a bronzszobor illegális úton kerülhetett a tulajdonosokhoz, és hogy arra Görögország jogot formál. A Barnett házaspárnak 1973-ban

15.000 fontért még Robin Symes adta el a tárgyat, amelyet a papírok szerint 1967-ben a svájci Münzen und Medaillen árverésén vásárolt. A dolog pikantériája, hogy három évtizeddel később a Getty-botrány kapcsán Marion True mellett Symest és partnerét, Christos Michaelidest is bíróság elé citálták, miután kiderült, lopott antik tárgyakkal kereskedő nemzetközi hálózat tagjai voltak.

Nefertitit mellszobra
(Neues Museum, Berlin)

A tranzitút tehát gyakran Svájcban keresztül vezet, a helyi műkereskedők készségesek, és széleskörű kapcsolatokkal rendelkeznek. A *Les Nouvelles de L'Archéologie* című szakfolyóirat közelmúltbeli írása szerint az alpesi ország számos vámmentes „szabadkikötője”, azaz raktára professzionálisan szolgálja ki a tilosban járókat, és mindehhez csak hab a tortán, hogy a világ legfontosabb bankjainak hazájában változatlanul virágzik a készpénzfizetés, amelynek előnyei nem szorulnak magyarázatra az olyan üzletekben, ahol az érintettek nem kívánják a nyilvánosságot és a hatóságok figyelmét. Kálvin országában nincs felső határa a készpénzfizetésnek, bőrröndnyi bankjeggyel el lehet indulni házat (vagy akár műtárgyat is) vásárolni. Genf, Zürich, Bazel verseng a piacon, készségesen raktároznak, szállítanak, közvetítenek, eladnak, restaurálnak, ha kell, s persze rejtegetnek becses tárgyakat. A genfi piacvezető műtárgyszállítási és -raktározási társaság, az 1859 óta működő Natural Le Coultre (NLC), illetve a vámszabad raktár, a Ports Francs de Genève, amelynek résztulajdonosa a Canton de Genève, azaz maga Genf kanton, tökéletes infrastruktúrával áll a műtárgyaik sorsát rájuk bízó gyűjtők rendelkezésére, akiktől nem sokat kérdeznek. Egyelőre a virágzó üzletmenetnek az sem ártott sokat, hogy az NLC-tulajdonos Yves Bouvier tavaly eladni kényszerült a szállítóvállalatot, miután 2015 óta hatósági vizsgálatok folynak ellene, csalás és pénzmosás miatt. Egyébként az ő kezén is megfordult a közelmúltban árverési világrekordot hozó egyik Da Vinci-festmény is, de ez már egy külön történet.

Kongóból, Nigériából is tömegével utaznak messzi földre az afrikai kultikus emlékek. A vámosság, katonák, hivatalnokok megkenése kézenfekvő gyakorlat, diplomata-bőrröndöket is meg lehet velük tölteni, és a régiségekre éhes múzeumok képviselőivel sem bonyolult a megegyezés. A nyilvános aukciókon sora döntik a rekordokat az afrikai tárgyak. Egy-egy különlegesebb darabért milliókat adnak a gyűjtők, az internet pedig kiváló eszköz a potenciális fogyasztók felkutatására. A vállalkozó felteszi néhány nok szobrocska (a nok nevű nép által készített terrakotta szobor) képét, ha van rá érdeklődő, egyszerűen elsétál a lelőhelyre, majd az online rendelésre begyűjtött darabot annak rendje és módja szerint utánvétellel eljuttatja a címre.

PROVENANCE VAGY PROVENIENCE?

Roppant nehéz megmondani, hogy egy piacra került antik tárgy görög, olasz, bolgár vagy éppen török földről származik-e – figyelmeztet Neil Brodie a Glasgow-i Egyetem igazságügyi szakértője. Marc-André Haldimann, a svájci vámhatóság régész szakértője ugyancsak az ilyen tárgyak identifikálási nehézségeiről számolt be. A Görögországban vagy Itáliában talált tárgyak esetében meg kell különböztetni a helyet, ahol az alkotás készült, attól a helytől, ahol végül is rátaláltak, és ez lehet görög, olasz vagy akár libanoni lelőhely is. Az aukciósházak katalógusaikban sokszor nagyvonalúak, a „Görögországban alkotott” vagy a „görög eredetű” tárgyakat egy kalap alá véve. Martin Wilson, a Christie’s jogi igazgatója arról beszél, hogy miközben a társaság londoni forgalmának ötödét a görög antik tárgyak teszik ki, nincs tisztázva, hogy a szakértők mit is értenek pontosan a „görög archeológiai tárgy” alatt. A katalógusokban használt *terminus technicus* inkább a marketinget, a vevők érdeklődésének felkeltését, semmint a tudományos definíciót szolgálja.

Provenance vagy *provenience*, azaz az „eredet” vagy a „felbukkanás” közelíti meg hitelesebben a lelet identitását?

Napjaink gyakorlatában az utóbbi, azaz a *provenience* meghatározás egyre divatosabb. Az ugyanis mostani

megközelítésben arra is utal, hogy a nyilvános piacra kerülést megelőzően kinek a tulajdonában volt a tárgy. Azaz korántsem arra, hogy mely állam földjéből került ki, sokkal inkább arra, hogy mely államban legalizálódott. Az utat pedig „jótékony” homály fedi.

Sophia Schliemann a „Priamosz-kincsekben” pompázza

Priamosz, avagy Trója kincsének újkori hányattatása 1870 táján kezdődött, amikor egy tíz nyelvet beszélő, autodidakta archeológus, a német Heinrich Schliemann a törökországi Hissarlik-dombon végzett ásatásokat. Szemtanúja nem volt Schliemann kutatásainak, az általa feltárt kincs azonnal megkezdte illegális vándorútját. Schliemann és görög felesége előbb Athénba csempészte a becses darabokat – hogy szám szerint mennyit, arról megoszlott a kutatók véleménye: 150-től 12 ezerig sokféle szám hangzott el. Az viszont tény, hogy 1880-ban a kutató Berlinnek ajánlotta a leletet, vagy annak legalább egy részét. A II. világháború után a kincsek hollétét mintegy fél évszázadig homály fedte. A némaságot az *Art News*nak nyilatkozó két orosz muzeológus törte meg 1991 áprilisában. A részletek csak 1993-ban derültek ki, amikor az orosz hatóságok elismerték, Priamosz kincse 1945-ben repülőn érkezett Moszkvába Németországból. Moszkva álláspontja egyértelmű, eszerint a tárgyak az orosz nemzeti vagyon részei, amúgy pedig visszaszolgáltatásuk nem lehetséges, hiszen azokra nemcsak Németország, hanem Törökország, sőt Görögország is jogot formálhat.

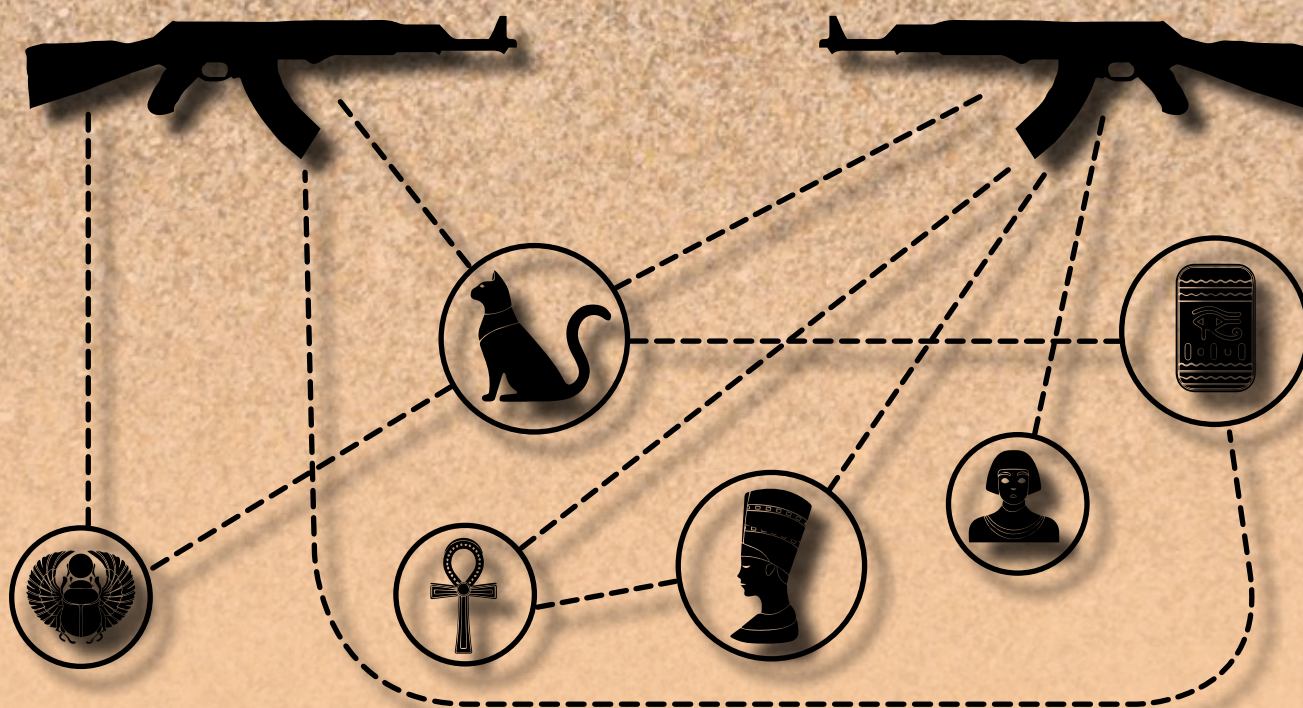

Egy illegális úton előkerült ókori görög bronz lóábrázolás Howard és Saretta Barnet gyűjteményéből

Fegyveres konfliktusok és az illegális műkincs-kereskedelem

VIRÁG JUDIT KATA

9

A kulturális javakkal való illegális kereskedelem korántsem pusztán külön törvényszegők hóbortja vagy fehérgalléros bűnözés. Az alkalmi lopásoktól a szervezett bűnözésig terjedő skálán mozog, és az illegális fegyver- és droggereskedelem mögött a feketepiac 3. legjövedelmezőbb ága. A globalizáció előrehaladtával és a technológia fejlődésével egyre inkább nemzetközi és az online térben terjedő jelenségről kell beszélnünk. A *Wall Street Journal* 2017-es kutatása szerint naponta több mint 100.000 régiség kerül eladásra online, és ezek 80%-a lopott vagy hamis. Sok esetben a *social media* felületei, de különböző üzenetküldő applikációk is csatornaként szolgálnak, ami a bűnüldöző szervek számára szinte lekövethetetlenné teszi a folyamatot.

A Forum Romanumon álló Titus-díadalív a jeruzsálemi Nagytemplom kincseivel vonuló római katonákkal

Miért a műtárgy? Mert értékálló (sőt, idővel jellemzően növekszik az értéke), és általában könnyen szállítható, elrejtethető. A jelenség nemzetközivé válása során kialakultak jellemzően cél- és tranzitországok. Ráadásul az illegális műkinccs-kereskedelem a szervezett bűnözés más ágaival is szervesen összekapcsolódik, nem ritkán terror-szervezetek finanszírozását biztosítja, visszaszorításához így elengedhetetlen a nemzetközi összefogás.

A régészeti lelőhelyek különleges helyzete

Sajnos gyakorta épp a régészeti ásatások jelentik a fosztogatók legvédtelenebb célpontjait. Ezek ugyanis többnyire a városközpontoktól távol eső, nehezen megközelíthető helyeken, így a legtöbb biztonsági és rendőri egység látókörén kívül találhatók. Védelmüket az ásatásokra kirendelt őrök ugyan garantálhatnák, azonban konfliktusok esetén a fegyveres erők átcsoportosítása okán ezek a területek védelem nélkül maradnak. Az úgynevezett passzív biztonsági berendezések (pl. elkerített, biztonságosan lezárható, riasztóval felszerelt raktárhelyiségek) elégtelenek, a leletanyagok megszerzése az elkövetők számára sokszor szinte gyerekjáték. A folyamatban lévő feltárások leletanyagának dokumentációja ráadásul gyakorta még nem teljes (pl. a tárgyak nem rendelkeznek egyedi azonosító vagy leltári számmal), így eltűnésük esetén a műtárgyak – a széles körben ismert daraboktól eltekintve – nagy eséllyel beazonosíthatatlanok lesznek.

A szakemberek által folytatott legális ásatások kifosztása mellett igen gyakoriak az engedély nélkül és legtöbbször nem szakemberek által végzett illegális

ásatások is, melyek során gyakorta megsemmisítik a műtárgy történeti kontextusát, esetenként értelmezhetetlenné téve a leletgyűttest is.

A műkinccsek nemzetközi forgalmát szabályozó egyezmények közül mindenképpen meg kell említenünk a vonatkozó UNESCO- és UNIDROIT Egyezményeket. Míg az 1970-es UNESCO Egyezmény a kulturális javak illegális behozatalának, kivitelének és tulajdonát ruházásának megtiltásához és megakadályozásához szükséges intézkedésekről hangsúlyozza az egyes államok felelősségét, rendelkezik a restitúciós eljárásokról, és sürgeti a nemzetközi összefogást, addig az 1995-ös UNIDROIT Egyezmény a lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról két időkorlátot is felállít (a tudomásszerzéstől számított három év és a lopástól számított ötven év) az eljárás elindítására, rendelkezik a kártérítések rendszeréről, és kitér a régészeti ásatások helyzetére is.

Az UNESCO által 1956-ban kiadott ajánlásgyűjtemény (*Recommendation on International Principles applicable to Archaeological Excavations*) gyakorlati szabályokat és tanácsokat tartalmaz az ásatások hatékony védelmének kialakítása céljából, és standardokat állít fel a helyes dokumentációs eljárásokra nézve. Hangsúlyozza a múzeumok felelősségét a műtárgyak eredetének ellenőrzése során, valamint szorgalmazza ezek szoros együttműködését a hatóságokkal és a régészeti ásatásban résztvevőkkel.

Fegyveres konfliktusok és a politikai instabilitás alatti fokozott veszélyeztetettség

A gazdag kulturális örökséggel rendelkező térségekben dúló fegyveres konfliktussal együtt jár az adott területhez köthető kulturális javak megnövekedett arányban történő megjeleneése is a feketepiacon. Háborúk alatt zajló fosztogatásokra már a legrégebbi történelmi korokból is számos tragikus példa akad Nagy Sándor hódító hadjárataitól, a rómaiak jeruzsálemi bevonulásáig.

A II. világháború során a náci német vezetés „a művészet elárjásítása” céljával sajátította ki magángyűjtők műtárgyait, többek között azért, hogy az „elfajzottnak” titulált avantgard alkotásokat önhatalmúlag valós vagy vélt német gyökerekkel rendelkező műtárgyakra cseréljék, vagy egyszerűen máglyán elégessék, de az ideológiamentes fosztogatás sem állt távol tőlük. A szovjet vezetés a megszállt területekről általában mindent vitt, ami mozgatható volt, s főként a német és a németekkel szövetséges területekre már hosszú listákkal érkeztek, például Hamburg vagy Lipcse esetében képzett művészettörténészek segítettek a fosztogatás megszervezésében.

A Vörös Khmerek rémuralma Kambodzsa örökségét pusztította és herdálta el. A '90-es évek elején Jugoszlávia régiségkereskedései voltak tele eltulajdonított műtárgyakkal, de hasonló sorsa jutott Srí Lanka öröksége is az évtized végén a Tamil Ílam Felszaba-

dító Tigrisei nevű terrrorszervezet tevékenysége nyomán, és a történelem viharai nem kímélték Afganisztán vagy Libanon kincseit sem, s a felsorolást sajnos még hosszan folytathatnánk.

A fentiek miatt külön figyelmet érdemelnek az olyan, az emberiség történetének fontos emlékeiben kivételesen gazdag, de egyúttal szinte állandó konfliktusokkal sújtott térségek, mint a Közel-Kelet.

A bagdadi Nemzeti Múzeumnak az iraki háború elején, 2003-ban történt kifosztása, valamint az ott végbevitt pusztítás az utóbbi évtizedek egyik legsúlyosabb vandalizmusa. A kb. 15.000 eltulajdonított műtárgyból csupán 7000 került elő az évek során, az eltűnt műtárgyak között több ezer éves világhírű kincsek vannak, mint az Ur városából származó, kacsát formázó fekete kőből készült súly Kr. e. 2070-ből, vagy az ugyancsak Urban talált arany-lapis edény. A múzeum pecséthenger-gyűjteménye különösen jelentős kárt szenvedett (több mint 5000 eltűnt darabból csupán a fele került vissza), mivel ezek könnyen mozdítható, kis méretű tárgyak. A múzeumból továbbra is hiányoznak olyan darabok is, amelyek felismerhetőségük okán a feketepiacon lényegében értékesíthetetlenek, valószínűleg ezeket megrendelésre tulajdonították el, ugyanakkor előfordult az is, hogy az elkövetők hozzáértés híján csak másolatokat vittek el az eredeti darabok helyett. A hiányzó tárgyak felderítését nagyban segíti az INTERPOL, illetve a Chicago University nyilvántartása. Nem egy esetben az iraki vagy amerikai hatóságokat a nyomok arra a felismerésre vezették, hogy a lopott műtárgyak szervezett értékesítéséből befolyt összeggel az elkövetők terrorista csoportok tevékenységét finanszírozták.

Az iraki Nemzeti Múzeum mellett más gyűjteményeket (pl. a bagdadi muzulmán könyvtárat vagy a moszuli múzeumot), valamint több régészeti lelőhelyeket is komoly veszteség ért, és sajnos bőven van az esetből levonható tanulság is. Szinte egyáltalán nem kaptak figyelmet azok a szakértői jelentések, amelyek Irak megszállását megelőzően kérték az amerikai és

Az 1954-es Hágai Egyezmény a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről, valamint annak I. és II. Kiegészítő Jegyzőkönyve, illetve a hozzá tartozó irányelvek alapelveket fektetnek ugyan le a fegyveres konfliktus esetére vonatkozóan, azonban a nemzetközi közösségen belül széles körben aláírt egyezmény tartalma jelentős kompromisszumok eredménye volt, néhol rugalmasan értelmezhető fogalmakkal (pl. „elkerülhetetlen katonai szükségszerűség”)

brit vezetéstől a kulturális örökség megfelelő védelmének biztosítását, félve a támadást követő káosztól. Az UNESCO által javasolt úgynevezett *heritage police* („örökségrendőrség”) felállítására is csak elégtelen létszámmal és felszereléssel került sor.

Egyiptomban a 2011 elején megkezdődött, új elnökválasztást eredményező felkelés során tolvajok célpontjává vált a kairói Egyiptomi Múzeum, valamint több régészeti ásatás leletanyaga is. A hatóságok, múzeumok és műgyűjtők együttműködésének köszönhetően azonban az utóbbi években szerencsére több esetben is megkerültek elveszettek hitt egyiptomi tárgyak. 2019 februárjában az illetékes kerületi ügyészi hivatal például lefoglalta a new yorki Metropolitan Museum of Art (Met) gyűjteményében található egyiptomi aranszarkofágot. Nedjemankh szarkofágját 2011-ben csempészték ki az elkövetők Egyiptom Minja régiójából, majd onnan az Egyesült Arab Emírségeken keresztül Németországba került, ahol restaurálták azt, majd egy

A Kr. e. 1. században élt Herisef-pap, Nedjemankh aranszarkofágja, 2019. szeptember 25-én, New Yorkban, az Egyiptomba történő visszazállítás előtt

párizsi műkereskedőtől 2017-ben vette meg 4 millió dollárért a New York-i múzeum. A műtárgy valós eredettörténetét leplező, hamisított provenienciadokumentumok (a műtárgy eredettörténete) alapján abban a hiszemben döntöttek a megvásárlás mellett, hogy a szarkofág 1971-es hivatalos kiviteli engedéllyel rendelkezik. A Met együttműködött a hatóságokkal, és miután bizonyítást nyert, hogy a műtárgy lopott, visszaadták azt Egyiptomnak, a finom kidolgozású koporsó pedig a jövőben Kairóban, az Egyiptomi Civilizáció Nemzeti Múzeumában lesz megtekinthető. A manhattani kerületi ügyész, Cyrus Vance szerint a vizsgálat egyelőre arra utal, hogy ez az eset csupán egy abból a több százból, amely ugyanannak az illegális műkincs-kereskedelmet folytató nemzetközi körnek a tevékenységéhez köthető.

Az utóbbi években Irakhoz hasonlóan Szíriát is nagyban sújtotta az ISIS, azaz az Iszlám Állam vandallizmusa, valamint a kulturális örökség sérelmére elkövetett szervezett és alkalmi bűnözés. Az Iszlám Államnak a világ kulturális öröksége elleni leghírhedtebb akciója talán az antik kereskedőváros, Palmyra lerombolása és azóta is zajló kifosztása volt. A térségből illegálisan kivitt kulturális javak útja gyakran Libanon és Törökországon át visz, ezt követően pedig gyakori állomás Bazel, Zurich vagy Genf, esetleg Németország, ahonnan már új papírokkal kerülnek a tárgyak Londonba vagy Párizsba. A Palmyrában elkövetett rombolás képei bejárták a világot, de ez sem volt akadály annak, hogy a térségből érkező műtár-

gyak elárasszák a műkincspiacot, megjelenve online felületektől a londoni régiségkereskedőkön át az aukciósházakig szinte mindenhol.

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa a jelenségre válaszul hozta meg 2015-ben az Irakból és Szíriából (Irakból az 1990 után, Szíriából pedig a 2011 után kihozott tárgyra vonatkoztatva), majd a 2017-ben általában a konfliktusok sújtotta területekről származó műtárgyakkal való kereskedelmet tiltó határozatait. A fentiek végrehajtásában elért valós eredményekhez a hatóságok összehangolt munkája mellett elengedhetetlen a műtárgy-kereskedelem résztvevőinek naprakész tájékozottsága, az adásvételek során a műtárgy provenienciájának teljes körű ellenőrzése, a lopott műtárgyakat tartalmazó nyilvántartások frissítése és használata, valamint az egyes országok és intézmények egymással való folyamatos kommunikációja.

Az illegális műkincs-kereskedelemmel szembeni küzdelem csak akkor vezethet valóban eredményre, ha a műkincspiac résztvevői legalább annyira látják közös múltunk és kultúránk egy-egy megőrzendő darabkáját hordozó értéknek a műtárgyat, mint lehetséges meggazdagodásuk forrásának.

Az illegális műkincs-kereskedelem elleni harcban számos nemzetközi és nemzeti ügynökség élén jár: az INTERPOL – Stolen Works of Art, a Commission for Looted Art in Europe, a Museum Security Network, a Carabinieri (Olaszország), a Scotland Yard (Egyesült Királyság), az FBI – Art Theft Program (USA).

Néhány szoborfej, melyek mára visszakerültek az iraki Nemzeti Múzeumba, de az elrabolt leletek nagyobb része továbbra sincs meg

FÖLDI ZSOMBOR

Babiloni agyagtáblák

MEZOPOTÁMIAI MŰKINCSEK ÉS AZ ILLEGÁLIS MŰKERESKEDELEM

Je-
len írás
az *Ókor* című
folyóirat XII/2-es számá-
ban (2013) megjelent, „Ékírásos tár-
gyak az illegális műkereskedelemben és
a szakértői felelősség kérdése” című
tanulmány rövidített és részben
aktualizált változata. A téma iránt
érdeklődő olvasó az említett
cikkben további példákat és
irodalmat is találhat.

Az illegális műkereskedelem a kulturális örökség egészét sújtó probléma. Az ezt övező diszkréció miatt a közvélemény azonban csak ritkán hall róla, többnyire egy-egy műtárgy lefoglalása vagy visszakövetelése kapcsán. Egy műtárgy elsősorban előkerülésének vagy megszerzésének körülményei folytán válhat illegális tulajdonná. Bár a kétes eredetű tárgyak kereskedelmét ma már szigorú törvények és nemzetközi egyezmények tiltják, ezek gyakran nem érik el a kívánt hatást. Emiatt az illegális műkereskedelem mára a feketepiac egyik legjövedelmezőbb ága lett.

A bagdadi Iraq Museum a fosztogatások után

A rablóásatások egyik megdöbbentő, de tipikus példája Irakban, Zabalam városában

14

A 19. század közepén, a mezopotámiai régészet hőskorában a múzeumok jóformán korlátok nélkül gyűjtettek ókori keleti régiségeket. Bár már az Oszmán Birodalom is megkísérelte szabályozni a műkincsek kivitelét és az ásató régészekkel való leletmegosztást, ez nem akadályozhatta meg a nagy nyugati múzeumokat abban, hogy mezopotámiai régiségek – a legnagyobb számban ékírással írt agyagtáblák – tízezeit vásárolják fel. Az azóta eltelt évszázadban Irak egyre növekvő szigorral próbálta védelmezni páratlan kulturális örökségét: 1936-tól az egyedi darabok, 1974-től pedig már minden műtárgy kivitelét megtiltották. Közhelynek számít, de a régészeti lelőhelyek védelmében Szaddám Huszein diktatúrája volt a legeredményesebb, nem utolsósorban a drákói szigorú büntetések révén.

Alapjaiban változta meg ezt a helyzetet az öbölháború (1990–1991), melynek során a lelőhelyek és régészeti parkok védelem nélkül maradtak, aminek következtében számos kisebb múzeumot ki is fosztottak. Az eltulajdonított tárgyak zöme sohasem került elő. A háborút követő kereskedelmi embargó aláásta Irak gazdasági erejét, emiatt a lelőhelyeket védelmező őrség felszereltsége is leromlott. Minthogy az iraki romdombok (tellek) többsége a lakott településektől távol, a sivatagban fekszik, a fegyverek és terepjárók hiánya ellehetetlenítette a tényleges ellenőrzést.

Innentől kezdve beszélhetünk a romvárosok eseti jellegű, később módszeres kifosztásáról, amivel a közvélemény csak Irak amerikai lerochanása idején (2003-ban) szembesült. Bár a hadműveletek csak minimális károkat okoztak, Bagdad ostroma-

kor a páratlan kincseket őrző Iraq Museum fosztogatóknak esett áldozatul.

Az első hírekkel szemben korántsem a teljes gyűjtemény veszett oda, azonban az eltűzött számadatok és a szétvert kiállítótermek képei sikerrel rázták fel a világ közvéleményét. A legfontosabb műtárgyak többségét még Bagdadban sikerült visszaszerezni; az uri és kalhú királyi aranyékszereket pedig a személyzet – mint utóbb kiderült – már korábban biztonságba helyezte.

Az Iraq Museumban történt fosztogatás mindazonáltal eltöri amellet a pusztítás mellett, amely az 1990–2000-es években érte Irak régészeti lelőhelyeit. Bár a legális útvonalak tehát legkésőbb 1974-ben megszűntek, a kereslet természetesen megmaradt. A tiltást megelőzően külföldre került

II. Nabú-kudurriuszur király (Kr. e. 604–562) körbefűrészt téglafelírata, melynek hátlapján jól láthatóak a körfűrész nyomai

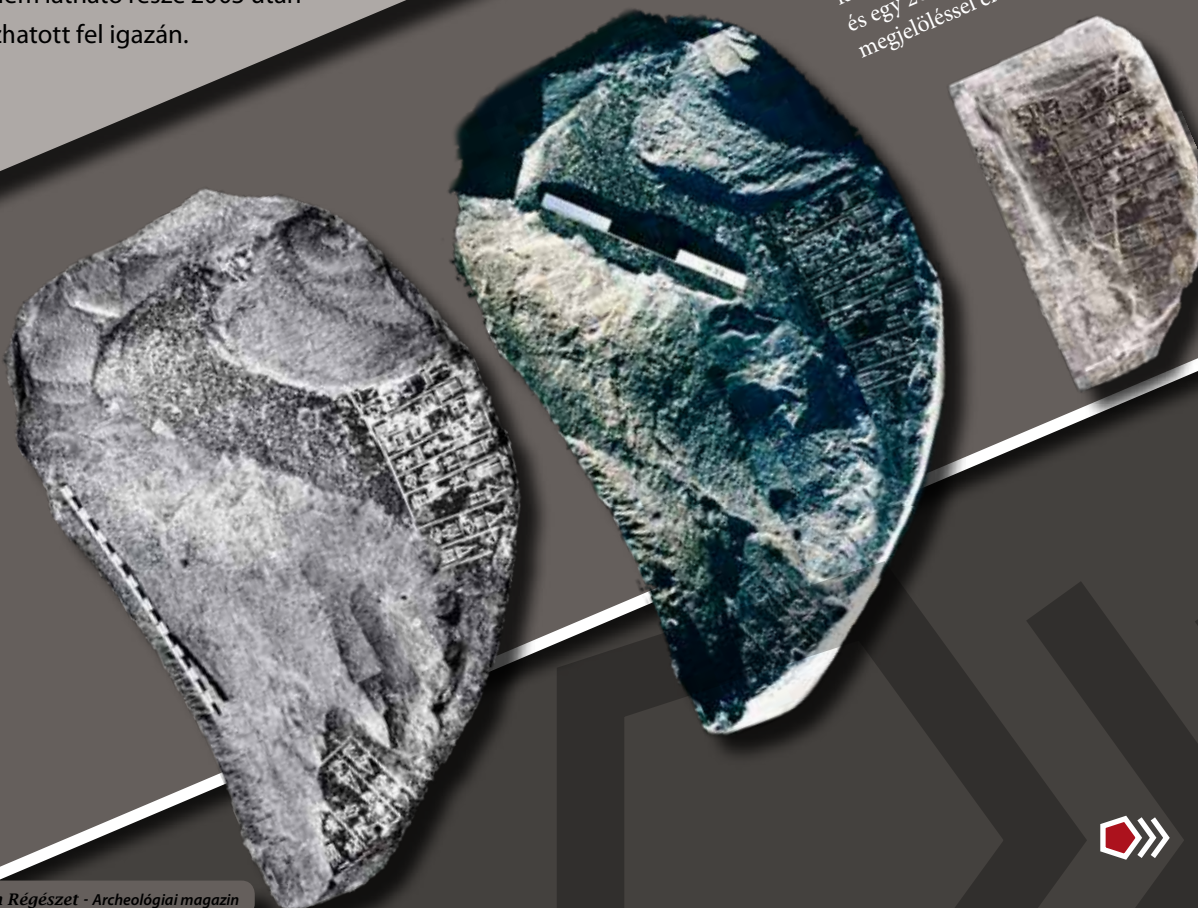
tárgyaknak ez hihetetlen mértékben megemelte az értékét, ami ösztönzőleg hatott az illegális műkereskedelembre és a rablóásatások szervezésére. Szervezett csapatok, olykor egész falvak lakossága szisztematikusan túrtak fel az ókori romvárosokat, holdbéli tájjá változtatva azokat és jóformán ellehetetlenítve a későbbi régészeti feltárást. A régészek műholdfelvételek, illetve személyes látogatások révén próbálták felmérni a pusztítás súlyosságát. Mint kiderült, a rablóásatások főként Babilónia középső és keleti részét sújtották – köztük olyan ókori városokat, amelyeket eddig egyáltalán nem vagy alig tártak fel.

A rablóásatásokból származó tárgyak különböző csatornákon keresztül érték és érik el a felvevőpiacot. Ezek kisebbik része a külső szemlélő számára is látható, részben az aukciósházak kínálatában, részben aukciós weboldalakon. A nagy aukciósházaknál az Iraq Museum kifosztása után jelentősen visszaesett az ékírásos tárgyak eladása, ezzel egyidejűleg azonban ugrásszerűen megnőtt az interneten eladásra kínált táblák száma. Bár az igazi ritkaságok zöme már korábban is más, láthatatlan csatornákon keresztül talált vevőre, a piac nem látható része 2003 után virágozhatott fel igazán.

A „rablóásatás” kifejezést a régészeti terminológia a nem tudományos célú, nem régész szakemberek által irányított és ellenőrzött ásatásokra használja.

Mivel az 1974 előtt vásárolt vagy régészeti feltárásból, illetve más, illegális forrásból származó tárgyak nagyobb piaci értékkel bírnak, mint a proveniencia [származás-, eredetmegjelölés – a szerk.] nélküliek, az eladók jóformán minden esetben arra törekednek, hogy a tárgy 1974 előtti Irakból történő kihozatalát igazolják, akár okirat-hamisítás árán is. Az aukciós katalógusok és weboldalak kedvelt fordulata, hogy az eladásra kínált tárgy már az 1970-es években vagy azelőtt is egy európai vagy amerikai magángyűjteményhez tartozott. Vannak azonban bizonyos jegyek, amelyek arra utalhatnak, hogy egy agyagtábla friss rablóásatásból származik, például ha láthatóan nincs még megtisztítva a rárakódott agyagtól és piszoktól (ezt a munkát a táblák konzerválása, restaurálása során végzik el). Feltűnő továbbá a nagyon jó állapotú táblák magas aránya: míg a szabályos ásatások

Su-Szín király (Kr. e. 2037–2029) kőszobrának talapzatát 1958-ban amerikai régészek találták meg Nippurban. 1990 körül ellopták, a feliratos részt kifűrészelték, és egy 2002-es árverésen hamis eredetmegjelöléssel eladták

Az ún. Iszlám Állam által elkövetett pusztítások egyik példája

rengeteg apró töredéket találnak, a rablósatók ezeket eldobják – esetleg a sérült darabokból agyag és ragasztó segítségével épnek látszó „táblákat” készítenek.

A műtárgyak könnyű hozzáférhetősége miatt egy ideig gombamód szaporodtak az új köz- és magángyűjtemények. Utóbbiak közül a legismertebb egy norvég milliárdos, M. Schøyen gyűjteménye, amely mintegy 4.500 ékírásos tárgyat őriz. A tulajdonos állítása szerint *majdnem az összes ékírásos tárgya régi magángyűjteményekből származik* (ami bizonyítaná, hogy 1974 előtt kerültek ki Irakból).

Pecséthengernek nevezzük azokat a jellemzően drágavagy féldrágaköböl faragott, zömmel 1–3 cm-es hengereket, amelyek palástját képi ábrázolás, esetenként felirat tette többé-kevésbé egyedivé. A pecsét tulajdonosa a még nedves agyagon végiggörgette a pecséthengerét, az így keletkező lenyomat a mai aláíráshoz hasonlóan hitelesítő funkciót töltött be.

Tüzetesebb vizsgálat során azonban kiderül, hogy ez csupán a tárgyak elenyésző hányada igaz. Ezzel szem-

ben nagy arányban jelenik meg a közelmúltban feldúlt városok anyaga, ami az elmúlt évtizedek rablósatásainak irányába mutat.

A számunkra is látható, aukciókon megjelenő anyag nagyobbik részét az agyagtáblák alkotják. Különösen kedveltek a pecséthengerek: ezek igen értékesek, kivált a kis méretükhöz képest, aminek köszönhetően könnyen csempészhetőek. Nem meglepő, hogy az Iraq Museumból máig hiányzó tárgyak zöme épp ilyen pecséthenger. Szintén gyakoriak az uralkodók építkezéseiről megemlékező, számos példányban készült agyagszögek és agyagtéglák. Mivel utóbbiak általában a téglaméretéhez képest relatíve kis méretű feliratot tartalmaznak, a feliratos részt – a költséghatékonyság és a könnyebb csempészhetőség érdekében – gyakran kifűrészelik.

Sajnálatos módon a szakemberek is megosztottak abban a kérdésben, hogyan viszonyuljanak a nagy számban megjelenő, tisztázatlan eredetű tárgyhoz. A régészek többsége teljesen elhatárolódik ezek publikálásától, míg a szövegekkel dolgozó szakemberek többsége nem foglalkozik azzal, milyen leletek pusztulnak el egy-egy tábla előkerülése során, és csak a szövegből kinyerhető információkat látja. Egy tábla régészeti kontextusa pedig döntő fontosságú. A fentiekből következően az ilyen műtárgyak pontos előkerülési helye ismeret-

Akkád kori (Kr. e. 24–22. sz.) pecséthenger és modern lenyomata egy 2013-as aukcióról

len; kontextusba helyezésükre csak belső információik (paleográfia, keltezés, proszopográfiai adatok, helységnevek) szolgálnak támpontokkal, valamint – ha ismert – a vásárlás dátuma és az eladó személye.

Bár ezek alapján is képesek vagyunk információkat kinyerni a szóban forgó tárgyakból, e módszer nem pótolja az előkerülés körülményeinek pontos ismeretét: nem tudjuk, mely táblákat találták egymás mellett, egy házban vagy egy városban stb.

Mindazonáltal az ékírászakértők kulcsszerepet játszanak az ékírásos tárgyak értékesítésében: csak ők képesek meghatározni az eladásra kínált szö-

A paleográfia az írásjelek formájának és azok fejlődésének tudománya: az ékírásos jelek megjelenéséből következtethetünk például egy agyagtábla megközelítőleges korára. A proszopográfia kifejezést az assziriológia az egyes személyek előfordulásainak vizsgálatára használja: két szöveg között tartalmi kapocs állítható fel, ha bizonyíthatóan ugyanazt a személyt említik.

vegek eredetiségét, korát és tartalmát, amik elengedhetetlenek az ár megszabásához. Az aukciósházakkal együttműködő kollégák emiatt munkájukkal az illegális műkereskedelem működését segítik; közreműködésük megemeli az egyes tárgyak eladásából várható hasznot, ezzel akaratlanul is támogatva a rablósátásokat és a lelőhelyek elpusztítását.

A 2013 óta eltelt időszakból a magát Iszlám Államnak (ISIS) nevező terrorszervezet térhódítása érdemel említést. Az ISIS kegyetlenkedésein kívül egyebek mellett az ókori műemlékek pusztításával tett szert kétes hírnévre. Úgy tűnik azonban, hogy ez a pusztítás leginkább propaganda fogás volt, és zömmel vagy másolatokat törtek össze egy-egy hatásos videó kedvéért, vagy eladhatatlanul nagy tárgyakat. A színpad mögött eközben igyekeztek minél nagyobb hasznot húzni a rablósátásokból (részben adót vetve ki a nem általuk végrehajtott akciókra) és az illegális műkereskedelemből.

Ezen a műkincspiacról származó táblán egy eddig ismeretlen himnusz olvasható, amelyet Warad-Szín (Kr. e. 1834–1823) király és Nippur város tiszteletére írtak

◇ ◇ ◇

Ma - gyar vonatkozású hír volt a közelmúltban, hogy 2016 szeptemberében Bács-Kiskun megyei nyomozók egy 101 tárgyból álló, 160-200 millió forintra becsült együttest találtak egy Lengyelországba tartó török kamionban. Ez számos urartui bronztárgy mellett római érméket, mezopotámiai pecséthengereket és egyéb tárgyakat is tartalmazott, utóbbiak túlnyomó része azonban jó minőségű modern hamisítványnak bizonyult. Ezekről egyebek mellett a *Magyar Nemzet* is beszámolt; az érdeklődő a 2017. február 9-i és 11-i számokban találhat további részleteket.

A műkincspiacról származó táblák között egyedi jelentőségűek is akadnak. A képen látható tábla Gilgames történetének egy nemrég előkerült, vélhetően rablósátásból származó kézírata, mely az eposz 5. táblájának eddig ismeretlen sorait tartalmazza

„A családi ezüst” nyomában

A Seuso-kincs

TÓTH ENDRE

18

A 4. századra a Római Birodalom anyagi kultúrája a művészeti alkotások és használati tárgyak tekintetében lényegében egységessé vált. Az anyagi kultúrájukban komolyabb eltéréseket csak azok a tartományok mutattak, amelyek már a hódítás előtt önálló, magas kultúrával rendelkeztek, mint például Egyiptom. A művészeti alkotások stílusa különösen az elit számára kitűnő technikai tudással, magas színvonalon elkészített tárgyaknál vált azonosná. A tehetősek használati- és dísz tárgyainak stílusa akár dekoratív, akár figurális volt rajtuk az ábrázolás, lényegében megegyező volt. A 4. században a keresztény, bibliai témák mellett továbbra is gyakran jelenítettek meg pogány mitológiai hősöket, valamint addigra tartalmát/értelmezését veszített vagy éppen átértelmezett mitológiai jeleneteket. A vagyonában is tehető vezető réteg használati tárgyait így a birodalomból bárholnan be tudta szerezni. Ezeknek a tárgyaknak, mint régészeti leleteknek az eredetét és hajdani használati helyét – ha nem ismert a lelőhelyük – a fentiek miatt viszont szinte lehetetlen megállapítani. Erre csak a következő esetekben nyílik lehetőség:

1. Ha az adott tárgyat/tárgyakat mesterjeggyel látták el. Ez nemcsak a készítő mester nevét, hanem olykor a készítés helyét is tartalmazza. A mesterjeggyel ellátás azonban nem volt kötelező a korszakban. S mivel ezek a termékek kereskedelmi cikkek voltak, a műhely megnevezéséből a használati helyre sajnos nem lehet következtetni.

2. Egy azonos tárgytípus csak egy jól körülhatárolt területen kerül elő (például a *Fidem* feliratú gyűrűk a Rajna és a Közép-Duna vidékén, avagy a *Silvanus* istennek ajánlott gyűrűk Pannoniában). Ezekben az esetekben a hasonló tárgyak lelőhelye is ezen a vidéken kereshető.

3. Ha a tárgyon a használó személyére és a használat helyére vonatkozó felirat vagy ábrázolás figyelhető meg. A nemrégiben Magyarországra (vissza)került késő római ezüst edénykészlet, a mára már világhírűvé vált Seuso-kincs ebbe a rendkívül ritka csoportba tartozik.

A Seuso-kincs (fotó: Dabasi András – Kardos Judit)
(© MNM, Budapest)

A lelet 14 ezüstitárgyat tartalmaz (összsúlya 65,30 kg), amelyeket egy nagy méretű, rézből készült üstben rejtettek el. A kiváló minőségű edények a császárkor késői időszakában, a 4. század folyamán készültek. Az együttes sajátossága, hogy a császárkori, egyébként nem ritka hasonló edénykészletekkel ellentétben, amelyek eltérő számban kisebb méretű, lapos edényeket, tányérokat, evőeszközöket (is) tartalmaznak, a Seuso-kincsből a hasonló kis méretű tárgyak hiányoznak. Az ilyen étkező készletekhez tartozó – s nyilván a nagyobb méretű edényeknél/tárgyaknál többnyire nagyobb számban előkerülő – kisebb tárgyról a Seuso-kincs kapcsán semmit sem tudunk. (Annak idején vajon együtt rejtették el ezeket a nagyobb méretű darabokkal? Lehet, hogy ezeket még meg sem találták?) Így csupa nagy méretű tál és öblös edény van a leletben (korsók, toalettdoboz, vödör). Ezek többségét nem a mindennapos használatra szánták, lényegében díszedényekről van szó. Két kancsónak vésett, fonatos minta a díszítése, egy tárgyon cirkuszi állatjeleneteket ábrázoltak, és öt edényt mitológiai témájú domborítás díszít. Az ezüst díszedények némelyikén aranyozással emelték ki az ábrázolást. Az egyik tálon Achilles történetét, a másikon a kalüdoni vadkanvadászatot látjuk: mindkettő a késő

császárkori domborművek gyakori témája. A két tál peremén ábrázolt jelenetek mintha egy mitológiai képekonyv ábrái lennének.

A niello általában ezüsből készült tárgyak díszítésére alkalmazott ötvöstechnika. A tárgy felületében vajatokat mélyedéseket készítenek, majd ezt ezüst, réz és ólom, valamint kén (változó arányú) keverékből álló fekete masszával töltik ki. A tárgyat ezt követően magas hőfokon kiégetik, végül a felületet egyenletesre csiszolják és polírozzák. Az ezüsten élesen kirajzolódó fekete niello dekoratív hatású.

A kincs legjelentősebb, névadó és egyúttal tulajdonosának lakóhelyét eláruló darabja, a Seuso-tál (ennek átmérője: 70,5 cm) úgynevezett niello technikával készült, amelyet a Középduna vidéken sokszor alkalmaztak.

A tál lényegében nem különbözik a szokásos (néhány példányban fennmaradt) késő római tálaktól, amelyek közepét és peremét figurális vagy ornamentális ábrázolás ékesíti. A középső medalion képének témája is látható más ezüstitálakon, de mozaikokon is gyakori. A tájban, szabadban tartott étkezési jelenet/piknik az elit gazdagságát, életszemléletét, és óhajtott – de a 4. században már ritkán elérhető – békés nyugalomvágyát fejezi ki. A Seuso-tál bizonyos elemei azonban a kortárs megoldásoktól részben különböznek. A tál peremén állatokat, vadászatra vonulást is látunk. Ezek olyan egzotikus állatok, így leopárd, antilop, oroszlánok, amelyeket valóban szokás volt ábrázolni hasonló edényeken. Ezek az állatfajok azonban nem éltek Pannoniában. Ezzel szemben a medalion zsánerképén a dunántúli fauna állatai jelennek meg:

Amfóra a kincsből
(fotó: Dabasi András – Kardos Judit)
(© MNM, Budapest)

vaddisznó, nyúl, kecske, különféle szarvasok és ló. A kép jellegzetessége, hogy individualizálták, azaz a használó tulajdonos személyéhez kapcsolták azt. Ezt nemcsak a Pannoniában valóban élő állatok bizonyítják, hanem a keretfelirat szövege és magára a képre vésett tulajdonnevek is. A medalionképből és a feliratokból az következik, hogy a tál nem egy egyszerű, az elit számára készített általános forgalomba kerülő kereskedelmi árucikk volt, hanem a tulajdonos családja megrendelésére készítették. Ezt erősíti meg a tálon látható latin nyelvű felirat is: „Ezek az edények, Seuso, tartsanak ki számodra, sok évszázadon keresztül az utódaidnak méltón hasznukra legyenek”.

A felirat a tulajdonosnak szóló ajánlás, akinek a neve *Seuso*. A képre két értelmező feliratot véstek: az egyik a ló neve: *Innocentius*. A másik a kép aljára, a benne úszkáló halakkal és hor-

Oroszlándíszítés az egyik ezüstedényen

A rendőrség 2018-ban függesztette fel a nyomozást a Seuso-kincseket feltehetően felfedező Sümegh József meggyilkolásának ügyében. Sümeghet, az amatőr régészt 1980-ban gyilkolták meg Polgárdiban. Holttestét egy pincében fedezték fel, mellette egy kiásott gödröt találtak – vélhetően abban rejtette el a Seuso-kincseket. A korabeli vizsgálat szerint öngyilkos lett, ám a rendszerváltoztatást követően a Legfőbb Ügyészség új nyomozást rendelt el, amely kiderítette: a férfi gyilkosság áldozata lett, az általa megtalált nagy értékű ezüstműveket pedig eltűnt. Sümegh amatőr kincskeresőként kutatta a római emlékeket. Halála után a Seuso-kincseknek jó időre nyomuk veszett, a nyolcvanas években előbb Nyugat-Európában, majd az Egyesült Államokban tűntek fel. A díszes lakomakészlet vélhetően még az 1970-es évek közepén került elő Polgárdi környékén. Sümegh hivatalos bejelentést nem tett, miután rábukkant a leleltre, feltételezhetően a kincs darabjait az illegális műkincspiacon kívánta értékesíteni. Valószínűleg nyugat-európai és libanoni közvetítők vállaltak szerepet a tárgyak értékesítési láncában, pontosat ma sem tudni erről. Ami azonban biztos, 1990-ben a Sotheby's árverési katalógusában felbukkant egy többdarabos, rendkívül mivés, késő római ezüstedényekből, tálakból és kupákból álló

páratlan értékű kollekció, amelyet egy brit főrend, Lord Spencer Douglas Compton, Northampton grófja kínált eladásra. Egyes források szerint a gróf Svájcban, 14 millió dollárért vette a kincseket egy libanoni ügynöktől. A Getty Alapítvány, amelynek elsőként felajánlotta a kincseket, elzárkózott a vételtől, de a Sotheby's vállalkozott az árverezésükre, 40 millió dollárról indulhatott volna a licit. Ám ahogy a New York-i árverési kiállítást megnyitották, előbb Libanon, majd Magyarország és végül az akkori Jugoszlávia is keresetet nyújtott be, azon az alapon, hogy a kincset a területükön találták meg, és így a gyűjtemény őket illeti. Libanon később visszavonta igényét, Magyarország és a Jugoszlávia utódjaként perló Horvátország keresetét pedig elutasította az amerikai esküdtszék. A két ország 1993-ban a fellebbviteli bíróságon is pert vesztett, Magyarország nem tudta bizonyítani a tulajdonjogát, ezért a kincsek a birtokosnál maradtak. 2014-ben a magyar állam végül 15 millió eurót, majd 2017-ben 28 millió euró kompenzációs díjat fizetett a kincsek őrzési(!) jogáért Northampton gróf családi alapítványának, ezzel a Seuso-kincs összes ismert darabja végül Magyarországra került. A tulajdonjog azonban továbbra is tisztázatlan.

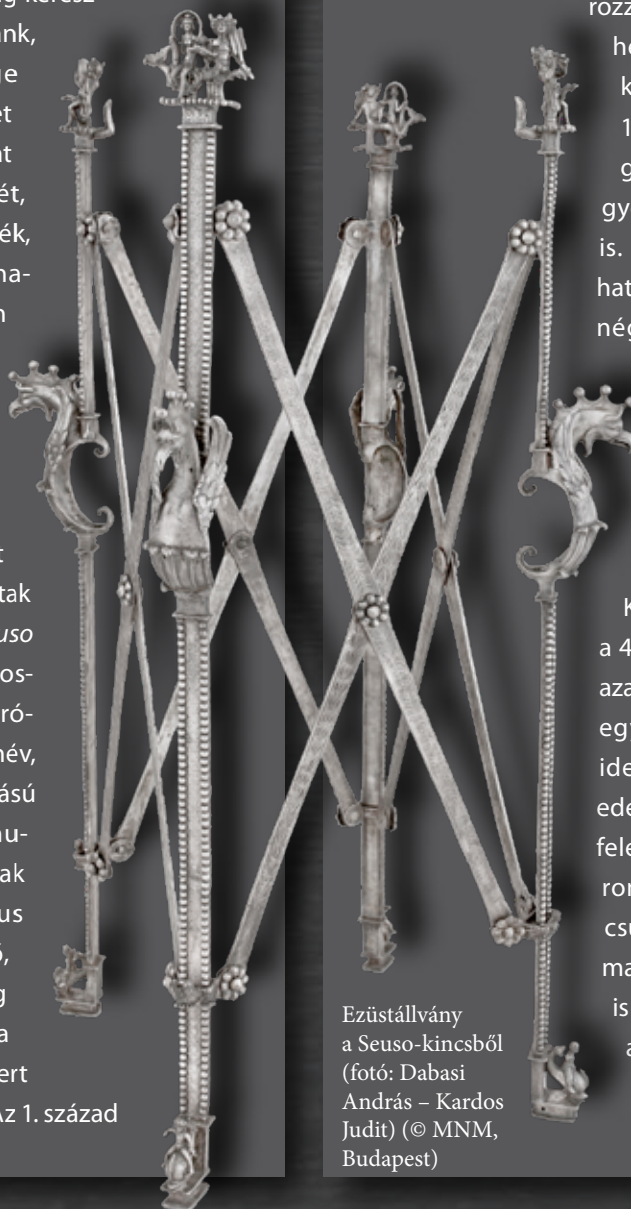
Rédei Judit

gással jellemzett víz fölé vésett *Pelso* felirat. A *Seuso* és a *Pelso* az állatokkal együtt meghatározza azt a helyet, ahol *Seuso* szívesen töltötte idejét, mégpedig a Balaton környékét.

A 4. századi Pannoniából a korábbi császárral ellentétben roppant kevés feliratot ismerünk, ezért a korábbi tömeges előfordulással szemben az ebből az időszakból ismert személynevek száma csekély. Mivel szinte kizárólag keresztény sírfeliratok maradtak ránk, az eltemetettek többsége jellegzetes keresztény nevet visel. Noha a tálon a körfelirat elejére a birodalom jelképét, a Krisztus-monogramot vésték, a *Seuso* nem keresztény, hanem jól meghatározhatóan a dunántúli őslakosság névadására jellemző, kelta/pannon név. Több előfordulását nem ismerjük. Olyan típusú név, amilyenek rokon személyneveket szintén Pannoniában használtak (*Deuso*, *Reuso*, *Bauso*). A *Seuso* név ugyanúgy a helyi őslakosságra jellemző, még a késő római időkben is használt név, amint a pannoniai származású utolsó római császár, Romulus nagyapjának, *Tatulus*nak a neve. A személynévtípus tehát Pannoniára jellemző, a közelebbi helyszínt pedig a *Pelso* földrajzi név határozza meg. A név – amint az jól ismert – a Balaton római kori neve. Az 1. század

Vadásztál a Seuso-kincsből
(fotó: Dabasi András – Kardos Judit)
(© MNM, Budapest)

Ezüstállvány
a Seuso-kincsből
(fotó: Dabasi
András – Kardos
Judit) (© MNM,
Budapest)

közepén már az idősebb Plinius is ismerte, és a 4. században Aurelius Victor történetíró is említette.

Mindebből tudható, hogy a tál egy olyan, pannoniai őslakosokra jellemző nevet viselő személy számára készítették, akinek kedves tartózkodási helye a Balaton környéke volt. Ez pedig meghatározza a használat és az elrejtés helyét is. A kincs használati körzetét megerősítheti egy 1878-ban a Balatontól nyugatra, Polgárdi-Kőszárhegyen talált különleges tárgy is. Mint újabban megállapítható volt, egy összecukható, négy lábú római ezüstasztal felét találták akkor meg.

Az asztallábak súlya ép állapotában 20 kg lehetett, tehát tekintélyes mennyiségű ezüst kellett az előállításához. Készítési és használati ideje, a 4. század középső harmada, azaz megegyezik a Seuso-kincs egyes darabjainak készítési idejével. Egy asztali készlet edényeihez a szokásnak megfelelően hozzátartozott a három- vagy négy lábú, összecukható asztal is, amint azt magán a Seuso-tál életképén is látjuk. Ráadásul az említett asztalt is a Balaton környékén használták. Az asztal és a Seuso-kincs tehát nagy

valószínűséggel összekapcsolható, nagyjából egy időben készültek és egy régióban kerültek elő. A kincs és az asztal tehát kiegészítik egymást.

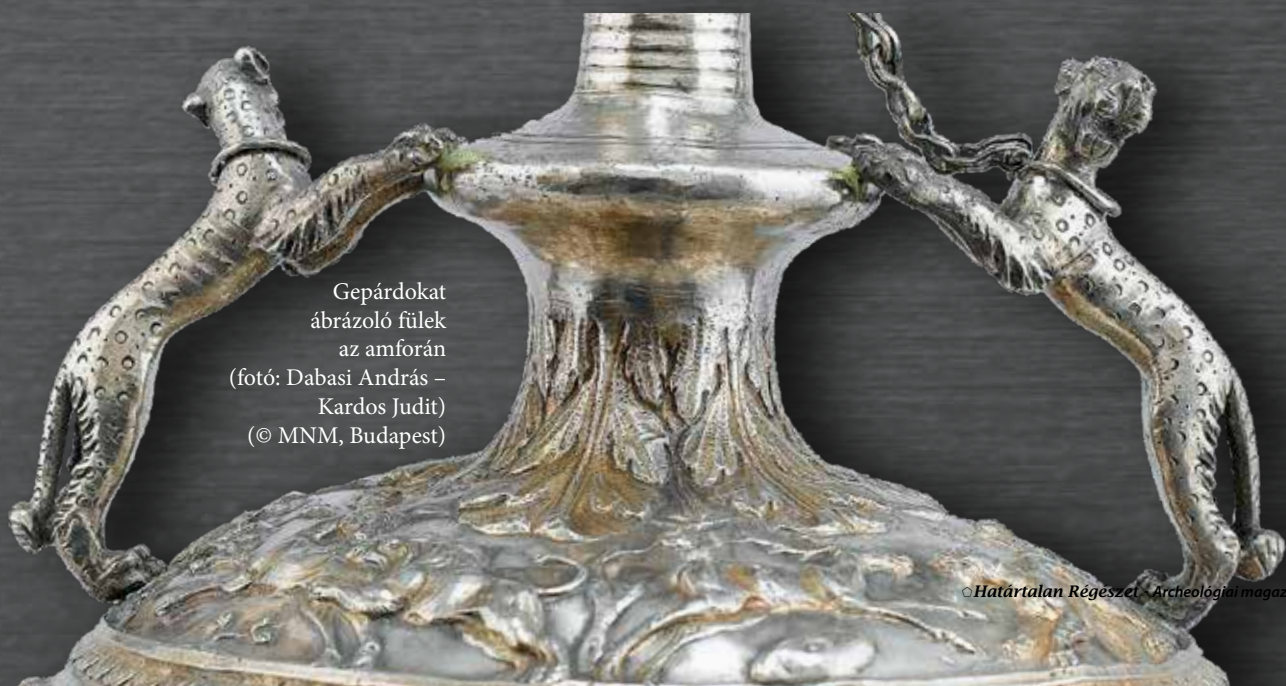
Noha a *Pelso* felirat elárulja, hogy az edényeket milyen körzetben használták, és hol élt *Seuso*, ezt azonban a kincs első birtokosai szerencsére nem tudták. A táról roppant egyszerű lett volna eltüntetni a *Pelso* feliratot, hiszen kicsit feljebb a minta egyébként is sérült. Amikor viszont a tárgyakat később megtisztították, és már külföldi szakemberek is látták (hiszen több múzeumnak is eladásra kínálták), akkor a feliratot már nem lehetett eltüntetni.

Az edényekkel teli üstöt 1976 körül találták, és legkésőbb 1980 végéig kikerült Magyarországról. Nem csak az edények, hanem a nagy méretű, sérülékeny rézüst is. Ez mutatja, hogy a csempészek nagy biztonsággal, a leleplezéstől nem félve dolgoztak. A tárgyak

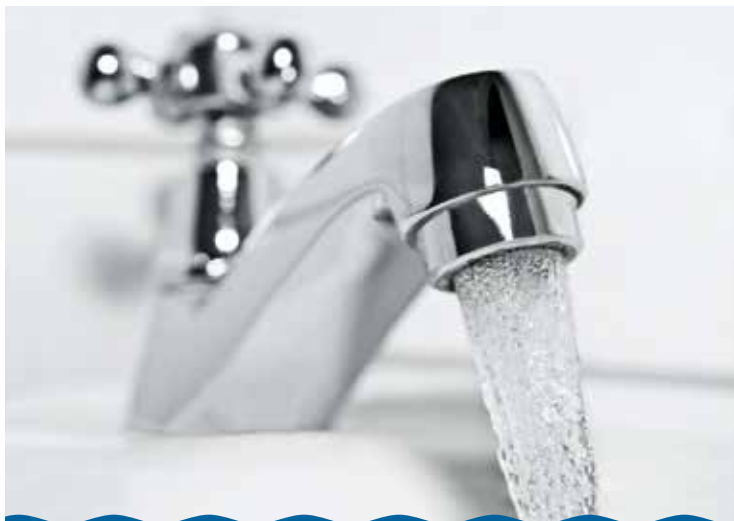

Geometrikus minta a kincs egyik tájának belsejében

elszállítása az országból abban az időben nem lehetett egyszerű feladat. A kincs kikerülésének pontos eseményei, európai és amerikai körutazása, vásárlásra ajánlása különféle múzeumoknak csak egy minden részletre kiterjedő magyar és külföldi nyomozási vizsgálat után ismerhető meg talán. A kincselet végül akkor kapott nagyobb nyilvánosságot, amikor 1990 februárjában – miután eladni nem tudták – a Sotheby's aukciósházat bízták meg az árveréssel. Erre azonban végül nem került sor, és ezért tudta hosszú tárgyalások eredményeként a magyar állam a késő római kultúra és a hazai föld e kimagasló jelentőségű emlékeit visszaszerezni.

Gepárdokat ábrázoló fülek az amforán
(fotó: Dabasi András – Kardos Judit)
(© MNM, Budapest)

TUDJA, HOGYAN SPÓROLHAT A VÍZDÍJON?

Váltson **MOST** e-SZÁMLÁRA,
és 1000 Ft kedvezményt adunk lakossági vízdíjából!
NEM SORSOLUNK, **ÖNNEK IS JÁR!**

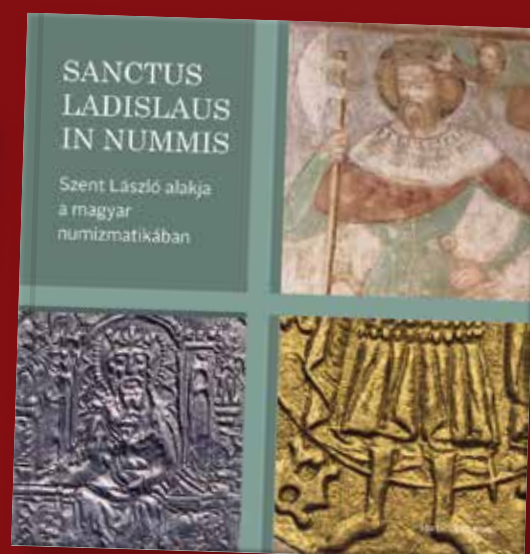
Részletekért
kattintson
a bacsviz.hu-ra!

Víz - a jövőnk!

 BÁCSVÍZ
Víz- és Csatornaszolgáltató Zrt.

RÉGÉSZET és NUMIZMATIKA

– válogatás a Martin Opitz Kiadó legújabb kiadványaiból

Információ:
+36 30 321 1288

kiado@martinopitz.hu

www.martinopitz.hu

Martin
Opitz
Kiadó

Örökségvédelem és műkincs-kereskedelem Kínában

HOPPÁL KRISZTINA

Eötvös Loránd Tudományegyetem,
TA-ELTE-SZTE Selyemút Kutatócsoport

24

Ugyan a kínai örökségvédelem, s ezáltal a műkincs-kereskedelem megakadályozására tett kísérletek az elmúlt évtizedekben jelentős fejlődésen mentek keresztül, a kínai régészeti örökségre továbbra is számos veszély leselkedik.

Törvények és történelem

A régi korok tárgyainak gyűjtése már a Qin-dinasztiát (Kr. e. 221–206/202) megelőzően is komoly népszerűségnek örvendett, noha a kulturális örökséget ekkor még elsősorban a bronzedények halmozása jelentette. A Han-, de még inkább a Tang-dinasztiák (Kr. e. 206/202 – Kr. u. 220 és 618–907) alatt a régiségek birtoklását a vagyonnal és a hatalommal társították, mely hagyományosan az elit szűk körére korlátozódott. Ugyan a Song-dinasztiától a tudományos érdeklődés fokozatosan a múlt felé fordult, azonban a társadalom széles rétegei számára továbbra is inkább elhárítandó akadályt jelentettek a régi emlékek, különös tekintettel az épület- és falmaradványokra, melyek komoly pusztítást szenvedtek el.

Kínában a régészeti örökségre a *gu* 古 szót használják, amelybe minden, az első ópiumháborút (1840) megelőző időszakra keltezhető lelőhely és lelet beletartozik, míg magát a régészetet a *kaogu* 考古 kifejezéssel illetik. Utóbbi eredetileg a Song-dinasztia kori (960–1279) régiséggyűjtők körében terjedt el, majd a 19. század második felében a nyugati archeológia kifejezés japán fordításaként került átvételre.

Végül a 19. század végi – 20. századi eleji növekvő antikvárius érdeklődéssel, valamint a kulturális örökség fokozott veszélybe kerülésével párhuzamosan a múlt emlékeinek védelme is egyre inkább előtérbe került. Az I. világháború vége pedig a modern archeológia megteremtését is magával hozta. E pozitív változások ellenére azonban a Qing-dinasztia korától kezdődően (1644–1911) a fosztogatások és a műkincs-kereskedelem rendkívüli módon elharapódzott, melynek egyik leggyakrabban idézett példája éppen a pekingi császári palota, a Tiltott Város kifosztása volt. Az 1920-as és 1930-as évek nemcsak a régészeti kutatásoknak, hanem a nemzetközi együttműködés-

Xia Nai (lent) és Su Bingqi, a kínai régészet megalapozói

sek létrejöttek is kedveztek, aminek köszönhetően számos előrelépés történt mind a régészet, mind az örökségvédelem területén. Az 1950-es évektől azonban a bezárkózás politikájának következtében a megkezdett interdiszciplináris projektek elhaltak, a tudományos életet a marxista szemléletmód uralta. Törvényi szinten azonban több szigorú rendelkezés is született a kulturális örökség védelme érdekében, mint a régiségek országból való kivitelének tilalma vagy az intézményi háttér megteremtése.

E kettősség a kulturális forradalom idején tetőzött, amikor műemlékek és műtárgyak tömegei estek a politika áldozatául, miközben az állami támogatásnak köszönhetően régészeti feltárások és kiállítások sora tárta az ország dicső múltját a látogatók elé. A reform és nyitás meghirdetését követően a régészettudomány és az örökségvédelem fokozatos átalakuláson esett át. Ebben a tekintetben kiemelkedő olyan neves archeológusok munkássága, mint Xia Nai vagy Su Bingqi, akik nemcsak tudománytörténeti jelentőségű publikációk szerzői, de a régészetelméleti kutatások kínai megalapozói is.

A politikai átalakulás pozitív hozadékai törvényi szinten is megmutakoztak. 1985-ben ratifikálták az UNESCO által 1972-ben elfogadott, a világ kulturális és természeti örökségének megóvását célzó egyezményét, a következő évben pedig az első öt kínai lelőhely világörökség részévé nyilvánítását kezdeményezték, ami 1987-ben meg is valósult. Kína 2016-ig összesen ötven UNESCO

által védett helyszínnek adott otthont, de több tucat további lelőhely vár elfogadásra. A szellemi kulturális örökség védelmét ugyancsak UNESCO egyezmény hivatott garantálni, amelyhez 2003-ban csatlakozott az ország.

Kína napjainkig több, a kulturális örökség védelmét szolgáló további nemzetközi egyezményhez is társult, ide tartoznak például az illegális kereskedelem ellen fellépő vagy a háborús konfliktusok során az örökséget megóvó megállapodások. Az elmúlt évek pozitív változásai között érdemes még megemlíteni a fokozott állami támogatást is, mely nemcsak a lelőhelyek védelmében, hanem a feltárások finanszírozásában is megmutatkozik. Emellett szintén kiemelendők a nem han etnikumú (a han Kína legnagyobb, kínai dialektusokat beszélő népcsoportja – a szerk.) területek kulturális örökségének megóvására tett intézkedések.

1985-től helyi szinten számos jelenleg is hatályban lévő örökségvédelmi törvényt és rendelkezést léptettek életbe, valamint annak intézményrendszerét is megszilárdították. Ennek értelmében jelenleg a régészeti lelőhelyek és leletek sorsáért felelős intézmények élén a kínai állami kulturális örökségi hivatal (Guojia Wenwuju 国家文物局) áll. Az újonnan felfedezett lelőhelyeket, illetve leleteket a helyi illetékes örökségvédelmi hivatalnál vagy a helyi múzeumoknál kell bejelenteni, ugyanakkor e kötelezettség elmaradása szinte semmilyen szankciót nem von maga után.

A pekingi olimpiai stadion közelében az építkezést megelőzően közel 300 sírt tártak fel

Fontos megjegyezni azonban, hogy a kínai örökségvédelem alapját az erősen központosított, hierarchikus állami adminisztráció képezi, amely rendkívüli módon megbonyolítja a régészeti örökséggel kapcsolatos összes tevékenységet, legyen az kutatás, ásás, lelőhely-felderítés stb. Az ásások többsége nagyobb lélegzetű beruházásokhoz köthető, nagy felületű feltárásokból tevődik össze, melyeknek köszönhetően Kína történelme több jelentős lelettel gazdagodott. Mindezeknek azonban számos negatív hozadéka is van, így például a beruházások tervezési fázisában nem konzultálnak a régészekkel, ezáltal kényszerhelyzetet teremtenek, emellett számos esetben a beruházás a régészeti örökség rovására is megvalósul. A feltárások határideje sok esetben rendkívül szűkös, az anyagi források pedig nem biztosítottak. Szintén komoly problémát jelent a szakképzett tudományos gárda, valamint a törvényi háttér ismeretének a hiánya.

A régészeti örökséget fenyegető veszélyek

A belföldi turizmus állami támogatása az 1990-es évek közepén még komoly vitákat váltott ki kormányzati körökben. Ellenzői ugyanis úgy vélték, az erkölcstelen viselkedés melegágya lehet, és aláaknázza a produktivitást is azáltal, hogy eltereli

Teleszemetelt temetkezés az UNESCO-védelem alatt álló Jiaohe lelőhelyen

a dolgozó nép figyelmét egyéb hasznos tevékenységekről. Azzal azonban, hogy a turizmust a nemzetgazdaság új kulcsterületévé kiáltották ki, valamint háromhétnyi munkaszüneti napot biztosítottak, létrejött a gazdaság szabadidős ágazata és egy olyan felvevőpiac, melynek növekvő igényeit (többek között) a régészeti örökség bevonásával kellett kielégíteni. Manapság tehát a lelőhelyek turisztikai célpontokká történő alakítása gazdasági és nemzeti érdekeket is szolgál. Ennek előnye, hogy számos műemléket rekonstruáltak és tettek látogathatóvá. Ugyanakkor tagadhatatlan hátránya, hogy sokszor a rekonstrukció inkább turisztikai szempontokat szolgált, mint a történelmi hűséget, a modernizálással gyakran szinte megsemmisítve az eredeti műemlékeket. Emellett a turistaszegzonban érkező tö-

A nagy fal egy népszerű szakasza

megek pusztá számát tekintve is veszélyt jelentenek a régészeti örökségre, nem beszélve a szemetelőkről, figyelmetlen vagy szándékos vandálokról. A látogatók koordinálása és ellenőrzése csaknem teljesen lehetetlen, a lelőhelyek kapacitását meghaladó beengedésük a profitorientált cégek érdekeit szolgálja. Fontos megjegyezni, hogy a fentiek alól gyakran az UNESCO által védetté nyilvánított lelőhelyek sem kivételek. A modernizáció, a rohamtempóban növekvő városok szintén komoly veszélyeket rejtnek magukban. Minderre például Peking szolgál jellegzetes példával, ahol elsősorban a 2008-as olimpia, majd további beruházások kapcsán tradicionális *hutongok* 胡同, *siheyuanek* 四合院 és egyéb Ming- és Qing-kori műemlékek estek a városfejlesztés áldozatául. Emellett a komoly múlttal rendelkező sírrablás és a lelőhelyek módszeres fosztogatása is jelentős kihívások elé állítja az archeológusokat. A régészeti leletek gyűjtésével sokan üzletszerűen foglalkoznak, számosan legális cégüket használva álcaként, és a kínai illegális műkincs-ke-

18. századi kínai váza (2010-ben 69,2 millió dollárért kelt el egy londoni aukción)

reskedelem olyannyira virágzik, hogy a Közel-Kelet vérbe borulásáig, mint az egyik legjellemzőbb intő példát emlegették művészettörténész és régész körökben. Nehéz ugyan pontos becslést adni az ellopt javak számáról, mindenesetre 1998 és 2003 között a kínai állami kulturális örökségi hivatal adatai szerint mintegy 220.000 sírt fosztottak ki, és az eltulajdonított leletek nagy része pedig külföldi kézbe vándorolt. Aggasztó tendencia, hogy a kínai úrgazdag réteg körében divattá vált a régiségek gyűjtése, amit ráadásul tévéműsorok egész során keresztül népszerűsítnek.

Össességében fontos tehát megjegyezni, hogy a pozitív változások ellenére a kulturális forradalom következtében elveszített évek az örökségvédelem több ponton is markánsan jelentkező hiányosságait eredményezték, ami ezáltal folyamatos fejlesztésre, fejlődésre szorul, mind törvényi, mind intézményi szinten. A nem kellőképpen hatékony védelem hiányában számos lelőhely esik a beruházások áldozatául, vagy kerül átalakításra a turisztikai igények kielégítése érdekében, és történeti városok tűnnek el a modern lakónegyedek terjeszkedése következtében. Az állam ugyan részletes megoldási stratégiát dolgozott ki, melynek ugyanúgy része a törvényi háttér és a végrehajtás szigorítása, mint a kulturális örökség védelmében tett ajánlások megfogalmazása, vagy a szakképzett, multidiszciplináris kutatógárda képzése. Az intézkedések betartásának ellenőrzése azonban továbbra is problémát okoz.

„Repülő ló” szobor a Gansu Múzeumban. Egyike az első 64 tárgynak, amelyet 2002-től törvényileg szabályozottan még kiállítási célra sem lehet kivinni Kína határain kívülre

Rizsföldek eltűnt kincsei: műtárgy-kereskedelem Délkelet-Ázsiában

28

Délkelet-Ázsia földrajzi helyzetéből fakadóan az emberiség történetében, régmúltjában jelentős szerepet játszott. Területén számos kereskedelmi útvonal haladt át, a hajózási útvonallakkal összekötve olyan jelentős területeket,

mint Kína és India. Kedvező fekvésének és a természeti kincsekben való bővelkedésének köszönhetően több jelentős tárgyi, szellemi vagy épített emléket hátrahagyó kultúra, királyság, birodalom jött itt létre az évezredek folyamán. Sajnos, ahogy a világban szinte mindenhol, a műkincs-kereskedelem a bolygó ilyen édenkerti szegletében is komoly kihívás elé állítja a kulturális örökség védelmezőit.

Terrakottaszobor egy aukciósház kínálatából
(Majapahit Birodalom, 14–15. század)

Dél-kelet-Ázsia az egyik alrégiója Ázsiának, melyet Kína, Japán, Óceánia, a Csendes-óceán, Pápua Új-Guinea, Ausztrália, az Indiai-óceán, a Bengáli-öböl és Kelet-India határol. Méretében szinte megegyezik az Európai Unió területével. Két nagyobb földrajzi egységre osztható: a szárazföldi területekre, melyek a kontinensen helyezkednek el, úgy, mint Vietnam, Laosz, Kambodzsa, Thaiföld, Mianmar, Malajzia. De jelentősek a szigetvilághoz tartozó területek is: Indonézia, Fülöp-szigetek, Szingapúr, Malajzia bizonyos részei, Karácsony-szigetek, Kókusz-szigetek, az Andamán- és Nikobár-szigetek stb. Szinte a régió egészére jellemző a trópusi éghajlat, mindössze Vietnam és Mianmar északi részei esnek a szubtrópusi éghajlati övbe.

Determinált kezdetek: a gyarmati múlt

Európában a korai ásatásokból származó leletek az esetek többségében helyi mecénások és gyűjtők magánkollekcióit gyarapították. Számos esetben e korai gyűjtemények alapjain jöttek létre a későbbi közgyűjtemények, a mai múzeumok. A helyi leletek és műtárgyak így az esetek nagy részében helyben, de legalábbis az adott ország határain belül maradhattak. Délkelet-Ázsia esetében azonban ez történeti okokból másképpen alakult. Az európai gyarmatosítással együtt ér-

kezett meg a térségbe ugyanis a műkincsek iránti kielégíthetetlen vágy is. Az alárendelt szerepben lévő gyarmatoknak nem állt módjában védelmezni saját kulturális javaikat. Az egyes délkelet-ázsiai államok függetlenségének elnyeréséig lényegi változás nem történt a gyarmati időkben kialakult rendszerben, így hosszú időre teljesen elfogadott normává és sokak megélhetési alapjává vált a régi tárgyak eladása a gazdag külföldieknek.

Őserdők és rizsteraszok titkai

A műkincsek védelmére tett délkelet-ázsiai erőfeszítések mértéke és módja országonként eltérő, azonban általános probléma, hogy a feltérképezett és védett lelőhelyek aránya viszonylag kicsi. Ez részben magyarázható klimatikus és földrajzi okokkal is – nehezebb a dzsungelben vagy a rizsföldeken lelőhely-felderítést folytatni –, de részben azzal is, hogy ezeknek az államoknak nincsen megfelelően kiépített örökségvédelmi rendszere. Ugyanakkor a megismert régészeti lelőhelyek szinte azonnal

a műkincs-kereskedelemből profitáló személyek célkeresztjébe kerültek és kerülnek mindmáig, megfelelő védelem híján pedig hamar megkezdődik a kifosztásuk. A földek tulajdonosai a termelésen kívüli időszakokban busás összegekért bocsátják rendelkezésre földjeiket a kincskeresőknek.

Az indonéziai Joho falu (Közép-Jáva, Sukoharjo járás) határában, például mintegy öt évvel ez-

előtt került elő egy buddhista templomrom. A felfedezés híre azonnal elterjedt a műkincskereskedő bandák körében, és rögtön elkezdték a környékbeli gazdák földjeit bérbe venni. Egy-egy földdarabért napi szinten, akár 3 millió rúpiát is fizettek.

Ez az összeg azért is elképesztő, mert az indonéz átlagkereset havi 2–3 millió rúpia (250–300 USD). A leletek ugyanakkor gyakorta a múzeumokban sincsenek biztonságban: egy 2010-es jelentés szerint az indonéz múzeumokból legalább 9000 tárgy hiányzik. Gyakoriak a kültéri szobrok rongálásai és fosztogatásai is. Egy 1960-ban, a nyugat-jávai Cirebon közelében felfedezett hindu templom 80 szobrából jelenleg már 55 van nyilvántartva eltűntként.

E sorok szerzője 2014-ben tett látogatást az Indonéziában turistalátványosságnak számító Dieng-fennsíkon található templomkomplexumnál. A lenyűgöző építészeti emlékek védelme és állagmegóvása már akkor is roppant alacsony szinten állt. A kiegészítésből kimaradt faragványok a turisták által nem látogatott területeken vannak deponálva, melyek akár könnyen el is emelhetők.

Az indonéziai feketepiac volumenét jól illusztrálja, hogy a kelet-jávai partoknál, Lamongan járásban található hajóroncsból legalább 4,2 milliárd rúpia (ez kb. 310.000 USD) összegben értékesítettek számos kínai porcelántárgyat.

Stilizált női alakot ábrázoló terrakottaszobor

A kereslet, a műtárgyak iránti éhség szinte kielégíthetetlen.

A leggyakrabban keresett tárgyak közé az alábbiak tartoznak:

- vallási jellegű faragványok, szobrok elsősorban nemesfémből, bronzból vagy kőből
- késő őskori bronztárgyak, elsősorban az úgynevezett Dong-son, Pejeng típusú dobok Jáváról és Baliról
- török, balták, lándzsák, viseleti díszek elsősorban Észak-Vietnam és Dél-Kína területéről
- kerámiatárgyak kínai, vietnami, thaiföldi műhelyekből
- a kézzel formált durva kerámia a kifejezetten nem kedvelt típusok közé tartozik, ez alól kivételt csak az északkelet-thaiföldi Ban Chiang-kultúra edényei képeznek
- ugyancsak népszerűek a zoomorf kisplasztikák Thaiföld középső részeiről és a kelet-jávai Majapahit-agyagfigurák
- kiemelkedően keresettek az egész régióból előkerülő gyöngyök (üvegből, drágakőből vagy féldrágakövekből)

Ban Chiang-edények Thaiföldről (Kr. e. 600–300)

A tárgyak értékesítése szintén nem ütközik különösebb nehézségekbe. A 21. században az interneten számos felület nyújt lehetőséget a régészeti leletek kereskedelmére. Vannak jelentősebb helyi piacok, melyeken köztudomásúan lehet ilyeneket is vásárolni. Ilyen például a Jalan Sulawesi (Sulawesi utca) Jakartában. De a tárgyakat akár közvetlenül is értékesíthetik a megtalálók, bár ez a ritkább. Sokkal gyakoribb, hogy egy összetett hálózat útján jut el a tárgy a falusi fosztogatótól a vidéket sorra járó felvásárlón át egy-egy komolyabb ügynökhöz, akitől akár nagyobb aukciósházakig is eljuthatnak a tárgyak. Fontos megemlíteni, hogy a műtárgyvásárlásokban gyakran – akár európai – régészek is részt vesznek, amikor egy-egy különlegesebb, a kutatási területükbe illő tárgyat kínálnak fel nekik megvásárlásra, így jutva közvetlenül különleges publikációs anyaghoz.

A láncolatban azonban érintve vannak hivatalnokok, állami tisztviselők, sőt egyházi személyek is, akik igen gyakran komoly kollektciókkal rendelkeznek. Etikai és morális szempontból ez a viselkedés egyértelműen elítélendő. Másrészt, mivel kontextus nélküli tárgyakról van szó, ezért joggal merül fel, hogy mennyiben megbízható az az információ, amit egy-egy illegális kerekedő bocsát a kutató rendelkezésére.

◀ Terrakottaszobor egy aukciósház kínálatából (Majapahit Birodalom, 14–15. század)

Kontextus nélkül

A fentebb felvázolt problémák nemcsak annyiban vannak hatással a régészetre vagy a kultúrára, hogy vannak tárgyak, melyek eltűnnek és/vagy magángyűjteményekben kötnek ki, s ezért örökre elveszhetnek a nagyközönség vagy a tudósok számára, de ennél jóval komolyabb következményekkel is szembe kell nézni. A lelőhelyek fosztogatása ugyanis a lelőhelyek megsemmisülésével is jár. A helyiek ezeket a régészeti lelőhelyeket gyakorlatilag holdbéli tájjá változtatják. Bombatólcsérszerű gödreiket véletlenszerűen ássák bele a földbe, és csak az ép vagy értékesnek gondolt leleteket teszik el. Ezzel lényegében elpusztítják a lelőhely régészeti jelenségeit (rétegeket, tűzhelyeket, sírokat stb.). Az ilyen jellegű rablások gyakran generációk óta folyamatosan zajlanak. Thaiföld egyes tengerparti részein, melyek a korai kereskedelem kulcslelőhelyei (Khao Sam Kaeo, Chumphon), mára teljesen elpusztultak, megmentésük lényegében reménytelen. Bérénice Bellina, a terület egyik elismert régésze már felhívta a figyelmet arra is, hogy a fosztogatások a lelőhelyek kimerülése miatt a tengerparti területekről fokozatosan áttevedtek a hegségekbe, a barlangokba és a kereskedelmi utak mentén fekvő kisebb telepekre, településekre. A folyamat megállíthatatlannak tűnik.

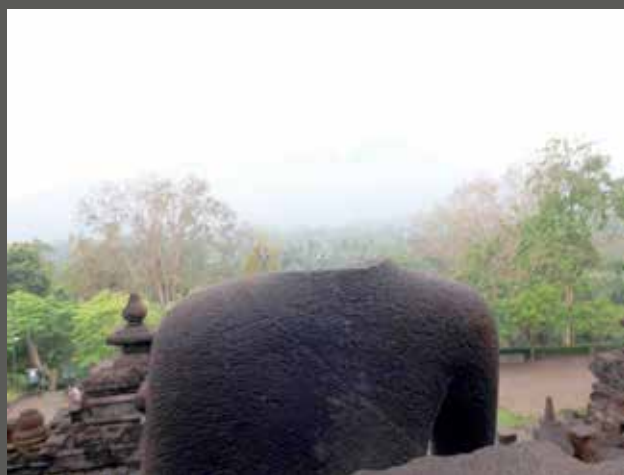
A kiemelt példák jól illusztrálják a helyzet súlyosságát, azonban hasonló esetek, folyamatok zajlanak szerte Délkelet-Ázsiában, és a megoldás egyelőre nem látható.

Ban Chiang-kultúra jellegzetes tárgya, ún. bronz „szedőkanál”
Thaiföldről (Kr. e. 300 – Kr. u. 200)

Hindu faragványok darabjai (Kalinga Királyság, 7. század, Dieng szentélykörzet, Indonézia) (fotó: F. Kovács Péter)

Megrongált Buddha-szobor (Mataram Királyság, 8. század, Borobudur, Indonézia) (fotó: F. Kovács Péter)

◀ Thaiföldi gyöngyök

Tóth Endre

A „TESORO SACRO”

MAGYARORSZÁGI KAPCSOLATA

32

A mikor a késő római kultúrával és ókeresztény régészettel foglalkozó kutató a *Römische Quartalschrift* folyóiratot át nézi, akkor az első évfolyamokban (1887, 1888) különleges tárgyak rajzait csodálhatja meg. Anton de Waal (1837–1917), az ókeresztény korról foglalkozó kitűnő szakember három cikkéhez mellékelte képtáblákon az első pillanatra „jól keltezhető” kora középkori tárgyak rajzait látja. Ezek ezüst- és aranylemezből készült liturgikus felszerelések, keresztek, könyvtáblák, püspöki viseleti tárgyak, amelyeket keresztény jelképek, szimbólumok díszítenek. Csupa olyan ábrázolás, amik a 4. századtól kezdve gyakoriak az emlékeken: bárányok, halak, madarak, pávák, hajók, horgonyok, keresztek, pálmák. Mindezeket olyan stílusban és olyan ornamentikával ábrázolták, amelyek a 7–8. századi észak-itáliai művészeti emlékekről ismertek. Többségük lemez, de egy edénykészlet is van köztük: a bárányformájú edénykét 12 virágcserep alakú pohár veszi körbe. A tárgyak nyilvánvalóan Krisztust és az apostolokat szándékoztak jelképezni.

Részletrajzok a „Tesoro sacro” lemezeiről

Aranylemez a Magyar Nemzeti Múzeumban

Aranylemez Lovasberényből

Részletrajzok a „Tesoro sacro” lemezeiről

A korabeli híradások szerint a „Szent kincset” állítólag a Senigallia környékén felszínre bukkant szarkofágban találták, de sem a találó neve, sem a lelőhely nem vált nyilvánossá. 54 tárgy a Rómában élő Giancarlo Rossi lovag tulajdonába jutott, aki értékes éremgyűjteményét eladva vásárolta meg a tárgyakat. Becsült értékük 1888-ban 200.000 frank volt. Négy tárgy az ugyancsak római Grigorij Stroganoff gróf gyűjteményébe jutott. Anton de Waal reményét fejezte ki, hogy a tárgyak másokhoz hasonlóan nem külföldre, hanem a Vatikáni Múzeumba kerülnek.

Részletrajzok a „Tesoro sacro” lemezeiről

Látva a tárgyak rajzait – fényképeiket nem közölték – a kutatót igencsak meglepi, hogy a különleges lelettel később sem kiállításokon, sem katalógusokban nem találkozik. Ez nem meglepő, mert néhány évvel a tárgyak közzététele után, 1895-ben Hartmann Grisar S. J., az innsbrucki egyetem ókeresztény régészettel foglalkozó jeles tanárának tollából tanulmány jelent meg, amelyben a szerző kimutatta, hogy a „lelet” valójában hamisítvány. Grisar a tárgyakon látható képekről bebizonyította: noha keresztény szimbólumokat használnak, az összeállítások zavarosak, s így ebben az összefüggésben nem lehetnek hitelesek. A képek szokatlanok, furcsák: egy hal hátán hajó áll, amelynek a mélybe merülő horgonylán-

Bárány alakú edényke poharakkal („Tesoro sacro”)

Szarvas-oroszlán alakú edényke a nagyszentmiklósi kincsből (Wien, Kunsthistorisches Museum)

cán emberek csimpaszkodnak, egy hal uszonyaival poharat és keresztet tart. Az ókeresztény szimbólumok kusza öszszevisszaságban, szokatlan helyzetben sorakoznak, amilyenek a korabeli ábrázolásokon ismeretlenek. Továbbá egyszerű, könnyen előállítható technikával, vonalas domborítással és préseléssel készültek. Semmi olyan díszítés és eljárás nem fedezhető fel rajtuk, amely a 7–8. századi észak-itáliai iparművészetre egyébként jellemző. Nincs zománc, kőberakás vagy áttört minta. A „Tesoro sacro” a darabszáma és az ábrázolásai miatt talán a valaha volt egyik legnagyobb szabású régészeti hamisítványnak minősíthető.

ták. 1979-ben ugyanis egy idős hölgy egy aranylemezt kínált eladásra a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Ezen a 17,1×13,5 cm méretű lemez (leltári száma: 79.7.1.N) vonalas és préselt technikájú ábrázolásai és témái lényegében azonosak a száz évvel korábban Rómában feltűnt hamisítványokéval.

A lemezt indadísz keretezi, közepén egy kratér két oldalához egy-egy páva támaszkodik, alatta kerek mezőben bárány, illetve két kereszt látható. A hölgy a férje halála után találta meg a selyempapírba csomagolt lemezt, és az eredetéről semmit sem tudott. A lemezt ábrázolásainak témája, stílusa és technikája kétségtel-

Arany lemezkereszt, Cividale

A lelet ráadásul később sem vált hitelesebbé. A korszak kutatói Hartmann Grisar véleményéhez csatlakoztak, s végül Anton de Waal is elismerte tévedését. Az azonban végül nem derült ki, hogy a tárgyakat kik és hol hamisították. Mindenesetre olyannyira eltűnt a köztudatból, hogy 2005-ben a tárgycsoportba sorolható három lemez ismét hiteles leletként került egy aukcióra.

De mi köze ezeknek az olaszországi tárgyaknak Magyarországhoz? Igen sok, mert a tárgyakat minden jel szerint az Osztrák–Magyar Monarchiában, nagy valószínűség szerint Budapesten csinál-

lenül az olaszországi „Tesoro sacrohoz” kapcsolja. Ezen kívül egy olyan részletet is meg lehetett figyelni, ami a készítését ugyancsak Magyarországhoz köti: egy kis kerek felületen jellegzetes, kétfelé fésült hajú férfiarcot ábrázoltak. Ugyanilyen arc látható ugyanis a Nemzeti Múzeum Római Gyűjteményének egy másik aranylemezén, amelyet még 1894-ben vásároltak (leltári száma: 35. 1894.3.R.). A kis lemezen (3,2×3 cm) öt körfelületben stilizált virág, csiga, kenyér (?), bárány és középen azonos verőtövel készített emberi arc látható. Mindkét lemez kissé sérült, a felszegezésre mutató apró lyukak

vannak rajtuk, éppúgy, mint az olaszországi lemezeken. Valószínűleg az eredetiségüket szándékoztak ezzel is bizonyítani. Ennek a lemeznek „lelőhelye” is van: az eladó szerint Lovasberényben találták.

A történet így áll össze: a Római Gyűjtemény lemeze kapcsolódik az 1979-ben behozott aranylemezhez, ez pedig nemcsak stílusa és az ábrázolásai, hanem az arckép miatt is kapcsolódik az Olaszországban feltűnt kincshez. Ilyen arc ugyanis a Stroganoff-gyűjteménybe került lemezkeresztben is látható. A tárgyak közös eredete – s egyúttal hamisítása – tehát bizonyítottan tekinthető. Az azonos stílusú budapesti és a „lovasberényi” lemezek miatt a tárgyakat valahol Budapest–Bécs körzetében készítették. Különös, hogy a langobard kori lemezkeresztek közepét díszítő emberi arc ennyire hasonló minőségben csak később, a cividalei sírból került elő.

Artsban állítottak ki. Eszerint a lemezek nem későbbiek a langobard időszaknál. A meghatározás indoklását nem közölték. Leginkább az tételezhető fel, hogy a lemezek anyagvizsgálatának eredménye egyezik a bizánci solidusok összetételével. Ebben az esetben az aranylemezeket egy összeolvasztott solidusleletből állították elő.

A monarchiában történt készítésre mutat az olaszországi lelet visszafelé fordított fejű bárány alakú edénykéje is, ami az egyik Stroganoff-gyűjteménybe került lemezen is látható. A 180 fokkal visszafelé tekintő, két dimenzióban ábrázolt állatalakok azonban a késő római korban szinte mindig madarak, a bárányábrázolás igen ritka. Van azonban egy olyan edény, aminek a képe éppen ekkor, 1884–1885-ben Budapesten lett publikus: a nagyszentmiklósi kincs „felszarvazott” oroszlán alakú edénye, amely azonosan hátrafelé tekintő állatot ábrázol. Úgy látszik,

A hamis tárgycsoportnak idővel további darabjai is felbukkantak. 2005-ben egy müncheni árverési katalógusban három különböző méretű, ugyanilyen témájú és stílusú aranylemez bocsátottak aukcióra. A 25.000 euró kikiáltási árú lemezekről részletes szakvéleményt is közöltek. Az ornamentika analógiáit tartalmazó leírásban szakszerű kormeghatározást adtak: az itáliai langobard mintakincssel kötötték össze. A tárgyak eredetéről annyit írtak, hogy Hans Peter Kraus nevezetes New York-i könyvgyűjtő, kereskedő és szakértő (1907–1988) hagyatékából származnak. A 19. század végén már ismertek voltak, mert az árverési katalógus szerint akkori, régimódi üveg- és textilfoglalat védte a tárgyakat. Fontos különlegességük, hogy mellékeltek egy 1975-ben készült anyagvizsgálati bizonyítványt, amit a bostoni Museum of Fine

Artsban állítottak ki. Eszerint a lemezek nem későbbiek a langobard időszaknál. A meghatározás indoklását nem közölték. Leginkább az tételezhető fel, hogy a lemezek anyagvizsgálatának eredménye egyezik a bizánci solidusok összetételével. Ebben az esetben az aranylemezeket egy összeolvasztott solidusleletből állították elő.

A „Tesoro sacro” tárgyai tehát olyan hamisítványok, amelyek készítési helye Magyarország vagy a Monarchia. Az ábrázolások tervezője és a készítő ötvös kétségtelenül jó stílusismerettel és rajzkészséggel rendelkezett az ókeresztény és 7–8. századi észak-itáliai művészetről. Az akkor már szokatlan keresztény jelképek kusza halmazával azonban hiteltelen ábrázolásokat hozott létre. A tárgyak nyilván egy nagyra törő eladás céljára, talán eleve egy kieszemelt személy számára készültek. A száz évvel később felbukkant darabok ugyanakkor azt bizonyítják, hogy a koholt leletegyüttes nem minden darabja került végül eladásra Olaszországban.

RÉGÉSZETI LELŐHELYEK RENDÉSZETI VÉDELME

LUKÁCS DALMA

Régészeti lelőhely drónos vizsgálata (fotó: Göcseji Múzeum)

Magyarországon évente átlagosan 700–800 bűncselekmény történik, és közel egymilliárd forintos kár keletkezik különböző műtárgyak kapcsán. Ezeknek az eseteknek egy része régészeti lelőhelyek illegális feltárásából ered, ezért kiemelkedően fontos feladat ezek védelme, megóvása. De vajon milyen eszközök állnak rendelkezésünkre ehhez?

A régészeti lelőhely az a földrajzilag körülhatárolható terület, amelyen a régészeti örökség elemei történeti összefüggéseikben találhatóak. De mi történik, ha valakinek a területén régészeti lelőhely kerül elő? Talán a leg-egyszerűbb, ha egy-egy telek megvásárlása előtt a leendő tulajdonos ellenőrzi a terület esetleges régészeti lelőhellyel való fedettségét a régészeti nyilvántartásban, melyet bárki kikérhet. Online is megtekinthető a védett ingatlanok listája, melyet jelenleg az Örökségvédelmi Nyilvántartás tart számon. Abban az esetben azonban, ha kiderül, hogy a tulajdonos egy korábban ismeretlen, a nyil-

vántartásban nem szereplő régészeti lelőhelyet fedezett fel és ezt bejelenti, akkor őt miniszteri elismerés illetheti, mely oklevéllel, s ezen felül pénzbeli juttatással is jár, a feltárás során talált régészeti jelenség és/vagy lelet(együttes) tudományos jelentőségével arányosan. Fontos, hogy a pénzbeli juttatást a miniszter határozza meg, de figyelembe kell vennie a szakértői véleményeket és az előkerült leletek napi piaci értékét is. Feltétlenül meg kell említeni, hogy régész vagy történész végzettséggel rendelkező szakemberek nem részesülhetnek a felsorolt juttatásokban. Azonban sajnós a pénzbeli jutalom gyakran elmarad, avagy csupán az előkerült tárgyak tényleges értékének töredékét kapják csak meg, míg a telektulajdonosnak – a vonatkozó jogszabályok alapján – a régészeti feltárások költségeit fedezni kell. Így azonban sokaknak nem „éri meg” a régészeti lelőhelyeket bejelenteni és a tárgyakat beszolgáltatni.

A régészeti lelőhelyek és az itt talált leletek védelmére ráadásul sajnós kevés rendészeti esz-

köz van a kezünkben. A védett régészeti lelőhelyek (földvárak, halomsírok) állapotának ellenőrzését, megóvását Magyarországon zömmel mező-, illetve természetvédelmi őrök végzik. Azonban nem csupán a lelőhelyek védelme tartozik a hatáskörükbe:

„Egy fő természetvédelmi őrre így átlagosan 372 km² működési terület, azon belül pedig 3400 hektár országos jelentőségű védett természeti terület és 4600 hektár országos jelentőségű védett természeti területen kívüli Natura 2000 terület, továbbá 150 régészeti lelőhely jut. Egy fő természetvédelmi őr tehát 8000 hektáron lát el konkrét őrzési feladatokat.”

Így azonban nem várható el, hogy a lelőhelyeket folyamatos megfigyelés alatt tartsák, az illegális fémkeresőzőket és ásatókat távol tartsák ezektől a helyektől. A régészeti lelőhelyek védelméhez kapcsolódó információkhoz, illetve a régészeti alapismeretekhez különböző tanfolyamokon

Szállkahalom, védett régészeti lelőhely a Hortobágyi Nemzeti Parkban

Fémkeresőzés a lelet szemszögéből (a szerző felvétele)

keresztül juthatnak hozzá a természetvédelmi örök, mely tanfolyamok elindítását a korábbi Kulturális Minisztérium, illetve a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium kezdeményezte. Évek óta azonban ez már az Emberi Erőforrások Minisztériumának hatáskörébe tartozik. A törvénymódosítások értelmében már a természetvédelmi és mezőőrök is bírságolási jogkört kaptak, a fémdetektorokat elkobozhatják, ha azok használatához nincsenek meg a szükséges hatósági engedélyek.

38

A folyamatban lévő ásások területének védelmére ugyanakkor nincs egységes megoldás. Ahol lehetőség adódik, ott a telket éjszakára lezárják, ahol azonban ez nem lehetséges, ott biztonsági őrköt alkalmaznak a te-

riület védelmére. Fontos továbbá kiemelni, hogy ha valaki akár fémdetektorral, akár anélkül talál egy tárgyat, és azt nem szolgáltatja be a felelős szerveknek vagy múzeumnak, akkor a cselekménye lopásnak minősül, melynek büntetési tétele akár három évig terjedő szabadságvesztés is lehet, amennyiben védett kulturális javak körébe tartozó tárgy vagy régészeti lelet terhére követi azt el. Sajnos az egyre növekvő technológiai fejlettséggel az illegális ásatók és illegális műkincskereskedők kezébe is a lehetőségek egész tárházát adtuk.

A lelőhelyekről illegálisan kikerült tárgyak többnyire vagy közvetlenül magángyűjtőkhöz, vagy a fekete piacra jutnak. Magyarországon gyakori, hogy különböző in-

Drónfelvétel középkori templom növényjeleiről

A növényjelek kialakulása a régészeti lelőhelyeken

ternetes oldalakon keresztül árulják a tárgyakat, és azok egy-egy tranzakció után teljesen ki is kerülnek a hatóság látóköréből. Sok esetben a hazai régészeti leletek külföldön találnak gazdára. Sajnos azonban jelenleg még nincs kapacitás arra, hogy a szakemberek ezeket az oldalakat folyamatosan szemmel kövessék.

Magyarországon tehát sajnos még gyerekcipőben jár a régészeti lelőhelyek komplex védelme. Kevés a szakember, a mező- és természetvédelmi örök túlterheltsége pedig ellehetetleníti a lelőhelyek folyamatos védelmét. Ennek kiküszöbölésére szükség lenne a megfelelő eszközkészletre: a szakemberek és a technológia terén egyaránt. Megfelelő anyagi forrás birtokában éjjellátó térfigyelő kamerákkal, esetleg drónokkal lehetne a lelőhelyeket megfigyelni, ami segíthet a lelőhelyek megrongálójának kilétét meghatározni, illetve elriasztani a bűnözőket a feltárásoktól. Sajnos nem csak a lelőhelyek védelmére nincsenek azonban emberek, de a tárgyak online felületeken történő adásvételének ellenőrzésére sem, ami nélkül nehéz a kulturális javakat megvédeni.

A helyzet kezelésében sokat segíthet egyfajta bizalmi kapcsolat kiépítése a helyi fémkeresőzőkkel, akik között számos a lelkes önkéntes is, akik szívesen tesznek a régészeti örökségvédelem érdekében. Kulturális értékeink megóvásában érdemes a nemzetközi példákat is figyelni és nyomon követni, hiszen a fenti problémák nem egyediek, számos ország küzd hasonló gondokkal.

Régészeti lelőhelybe ásott kincskereső lyukak tömege Irakban

Illegális fémkeresősök által okozott károk felmérése egy viking kori lelőhelyen (a piros karikák a beásott lyukak helyét jelzik)

A kalapács, ha koppan...

Érdekességek, ritkaságok és rekordárak
a numizmatikai aukciók világából

40

TÓTH CSABA

ANNAK ellenére, hogy ezernyi, egymással szoros kapcsolatot ápoló éremgyűjtő él hazánkban, továbbá tucatnyi numizmatikára szakosodott bolt és webáruház működik az országban, a régi pénzek megszerzésének legrangosabb színterét továbbra is az árverések jelentik. Rég elmúltak már azok az idők, amikor falusi házak poros padlásán kincset lehetett találni, és ahogy az internet révén kitért a világ, aki megfelelő anyagi lehetőségekkel bír, akár a tengeren túlról is könnyedén beszerezheti az őt érdeklő ritkaságokat.

Minden pontosan annyit ér, amennyit valaki hajlandó megadni érte – ez a megállapítás a (műtárgy-)kereskedelemben nagyjából olyan örökérvényű, többször bizonyosodott alapigazságnak számít, ahogy a fizikában az $E=mc^2$. Persze ez a tétel így, ebben a formájában nyilvánvalóan sarkított, hiszen rengeteg tényező együtthatásának eredményeként alakul ki egy aukción a leütési ár.

A közhiedelemmel ellentétben egy numizmatikai tárgy értékét nem feltétlenül a régisége adja meg, hiszen minimális anyagi befektetéssel hozzá lehet jutni antik római bronzpénzekhez is, miközben száz évnél is fiatalabb

A világviszonylatban legdrágábban eladott pénzek toplistáját jelenleg vezető, 2013-ban tízmillió dollár felett eladott darab, a „Flowing hair” dollár 1794-ből (©Stack's Bowers Galleries)

veretek millió-kért kelnek el az árveréseken. A régi pénzek és érmek értéke alapvetően két, végeredményben egymással szorosan összefüggő tényezőtől áll össze. Az első és legfontosabb a ritkaságfok, vagyis,

hogyan sok darab ismert belőle a világon. Amelyikből sok, azt viszonylag könnyen és ebből következően alacsonyabb áron be lehet szerezni, mintha csak néhány példány maradt volna fenn. A másik, szinte ugyanilyen fontos árképző tényezőnek ma már az úgynevezett tartásfok számít, hiszen egy verdefényes, hibátlan darab a sokszorosát éri egy kopottnak vagy lyukasnak. Ennek oka szintén kettős: egy gyűjtő nem csupán ritkaságot, de egyben esztétikai élményt is szeretne vásárolni a pénzéért, másrészt az is kézenfekvő, hogy a kiváló tartásfokú darabokból jóval kevesebb példány maradt fenn, mint a kopottból, így végeredményben megint csak a ritkasághoz, mint legfontosabb árképző tényezőhöz lyukadunk ki.

Bár a minőség mindig is fontos szempont volt, az utóbbi időben jelentősége jócskán megnövekedett. Az Amerikai Egyesült Államokban a William Herbert Sheldon orvos és egyben éremgyűjtő által 1949-ben – eredetileg az amerikai centekre – kidolgozott úgynevezett Sheldon-skála az állapotuk alapján 1 és 70 között értékelte a pénzeket, és napjainkban is ennek a besorolásnak a finomított változatát használják a független tartásfok-minősítő cégek.

Míg Európában az árverési katalógusokban elegendőnek tartották

néhány alapvető tartásfok (szép, nagyon szép, kiváló, verdefényes) megállapítását, az amerikai rendszer még a verdefényes, azaz *Mint State* kategórián (MS 60–70) belül is fokozatokat különít el, és ez a szemléletmód napjainkban szinte világszerte tért hódított.

Ezeket a főbb szempontokon túl az árat még sok egyéb tényező is befolyásolhatja; így például a gyűjtőkör nagysága. A középkori magyar pénzeket – néhány kivételtől eltekintve – jobbra a Kárpát-medence területén gyűjtik, ezért legfeljebb 10–15 milliós „potenciális” vásárlóréteg jöhet szóba, szemben például az ugyanebből az időszakból származó lengyel veretekkel, amelyek esetében – a fenti

gondolatmenet mentén – már közel 40 millió emberrel számolhatunk, míg az Amerikai Egyesült Államok vonatkozásában ez a szám 325 millió körül mozog. Az sem mellékes, hogy jelenleg a világ GDP-jének több mint 20%-át az USA-ban állítják elő, így nyilvánvalóan a legjelentősebb fizetőképes kereslettel ott lehet számolni. A legdrágább pénzeket azonban nem csupán a történelem és pénztörténet iránt elkötelezett gyűjtők vásárolják, hanem egy befektetői kör is, amelynek legfőbb szempontja az, hogy befektetett pénze ne csupán megőrizze értékét, hanem az idő múlásával még gyarapodjon is.

Melyek azok a pénzek, amelyek őrzik az értéküket? Elsősorban a dokumentáltan kis példányszámban készült érmék, amelyek kiemelkedő tartásfokkal bírnak. Egy antik vagy középkori

Az utolsó 20 dollár címletű aranypénz (Double Eagle) 1933-ból. A Farouk egyiptomi király gyűjteményét is megjárt darabot 2002-ben 7,6 millió dollárért adták el (©Stack's Bowers Galleries)

III. Zsigmond lengyel király 1621-ben vert száz dukát súlyú aranyérméje a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményéből. Hasonló darab kelt el egy New York-i árverésen 2018 januárjában 2,1 millió dollárért

A kalapács, ha koppan...

42

pénzről nem tudhatjuk, mennyit vertek belőle, és ami egyik nap ritkának számít, másnap egy éremlelet előkerülésével már közönséges, szinte mindennapi darabbá válik.

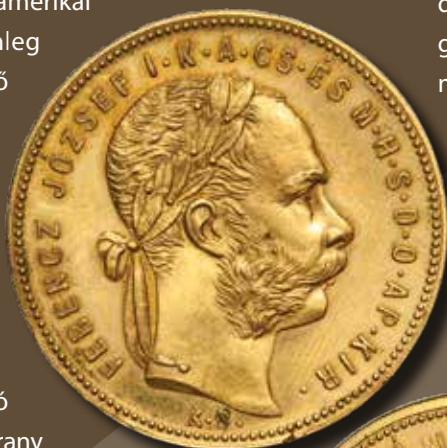
Ez az eset persze nem fordulhat elő egy modern kori próbaverettel, vagy azokkal a pénzekkel, amelyekről az évszázadok óta zajló numizmatikai aukciók kínálata bebizonyította, hogy valóban ritkaságnak számítanak, hiszen akár generációk telhetnek el két árverési előfordulása között.

Rekordárak külföldön és itthon

Nem meglepő módon az árveréseken legdrágábban eladott pénzek toplistáján szereplő első 25 pénz négyötöde amerikai kibocsátású. A listát jelenleg az 1794-ben vert első amerikai ezüstdolláros eddigi legmagasabb tartásfokú (MS 66) példánya vezeti, amely 2013-ban 10 millió dollár feletti áron kelt el, a második helyre szorítva vissza a 2002-ben 7,6 millió dollárért eladott 1933-as arany 20 dollárost. A listára mindösszesen öt nem amerikai vonatkozású pénz fért fel, köztük az Omajjád Kalifátusban 723-ban kibocsátott aranydínár (6 millió dollár), a „Dél-afrikai pénzek királya” néven ismert, az angol-búr háborúk idején, 1899-ben vert 1 font címletű aranyérme (4 millió dollár), továbbá egy Hadrianus-sestertius (1,7 millió dollár), illetve egy kínai aranypénz (1,3 millió dollár) (az árak kerekítettek). A huszonötös listán csupán egyetlen kelet-európai kibocsátású pénzérme szerepel,

IV. Károly 20 korona, 1918. Az utolsó magyar aranypénz egyik példánya volt az, amely egy 2003-as bécsi aukción elsőként közelítette meg 100.000 eurós álmhatárt

A selmecbányai II. József-altáró megnyitására 1878-ban készül aranypénz, amely egy évtizeden belül szinte megháromszorozta értékét. Budapesten 2007-ben „csupán” 135.000 eurós leütési árat ért el, míg 2018-ban Prágában már 440.000 eurót adtak érte

mégpedig a III. Zsigmond lengyel király által 1621-ben veretett százdukátos. A 2018-ban New Yorkban 2,1 millió dollárért eladott aranypénzből a világon jelenleg 14 példányt tartanak számon, amelyből hármat a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára őriz.

A magyar vonatkozású pénzek esetében persze ennél jóval szerényebb értékekkel kell számolni, leütési áraik nagyjából úgy aránylanak a külföldiekéhez, ahogy mondjuk egy hazai viszonylatban messze kiemelkedő Csontváry- vagy Munkácsy-kép értéke egy Cézanne-, Gauguin- vagy akár Roy Lichtenstein-alkotáshoz képest. Míg a legkiemelkedőbb magyar művészek árverésre bocsátott képei a legritkább esetben haladják meg az egymillió dollárt, külföldi kollégáik esetében ezek az összegek már a százmillió dolláros értéktartományban mozognak, nem beszélve a jelenlegi abszolút csúcstartóról, Leonardo da Vinci 2017-ben 450,3 millió dollárért eladott egyik vásznáról.

Egy ideig a legdrágábban eladott magyar pénznek IV. Károly, az utolsó magyar király 1918-ban Körmöcbányán vert 20 koronás aranypénze számított, amely 2003-ban 92.000 euró leütési áron került boldog birtokosa tulajdonába. Az utóbbi évekből azonban már jócskán ismerünk 100.000 euró felett eladott magyar vonatkozású numizmatikai emlékeket is. A jelenlegi csúcstartó, I. Lipót 1696-ban Erdélyben vert tízszeres dukátcségye, amely Zürichben, az európai aukciós élet egyik fellegrárában kelt el 550.000 svájci frankért (~505.000 euró). Nem sokkal lemaradva ezt követi

az az aranyérme, amelyet a selmecebányai II. József-altáró megnyitása alkalmából vertek 1878-ban. Az emlékérmét ezüstből és rézből is elkészítették, aranyból viszont csupán két példánya ismert, az egyiket a Magyar Nemzeti Múzeum őrzi, a másik az utóbbi időben kétszer is szerepelt árverésen, háromszoros árkülönbséggel. Míg Budapesten 2007-ben „csupán” 135.000 eurós árat ért el – ám ezzel elsőként lépte át a bűvös százezer eurós értékhatárt, és ez a rekord mintegy tíz évig tartotta magát –, 2018-ban Prágában egy lelkes gyűjtő már 440.000 eurót adott meg érte. Ugyanitt, ugyanebben az évben néhány hónappal később I. Lipót körmöcbányai veretű 1688-as tízszeres dukátját 360.000 eurón ütötték le. Hasonló értéktartományba árazta be a piac III. Ferdinánd 1648-ban Körmöcbányán készült tízdukátosát is, amely 2015-ben Londonban 260.000 angol fontért (~363.000 euró) kelt el. Ugyanez a darab idén Genfben már 500.000 svájci frankos kikiáltási

áron indult. A magyar vonatkozású numizmatikai emlékek toplistáján ezek mellett szinte kizárólag 17–18. századi magyar és erdélyi veretű pénzeket találunk, többek között I. József szebeni tíz dukátját 1708-ból (270.000 euró), II. József 1778-ban Gyulafehérváron vert háromszoros dukátját (150.000 euró), illetve III. Ferdinánd 1642-es tíz dukátját (130.000 euró). Azon túl, hogy a fent említett darabok mindegyike kiemelkedő ritkaságnak számít és különösen magas tartásfokkal rendelkezik, a dolgok háttérében az is ott áll, hogy ez a terület nem csupán a magyar, hanem a nemzetközi gyűjtői társadalom érdeklődését is felkeltette. Ennek fényében az sem tekinthető véletlennek, hogy ezeknek a rekordáraknak a zöme nem magyarországi árveréseken született meg, hanem Bécsben, Londonban, Münchenben, New Yorkban, Zürichben és nem utolsósorban Prágában, ami azért egyet-mást elárul a hazai fizetőképes kereslet nagyságáról.

A Magyar Nemzeti Múzeum őrzi azt a Wass Sámuel gróf és társai által 1855-ben San Franciscóban veretett 50 dollárost, amelyet az egyik vezető amerikai tartásfok-minősítő cég értékelt és hitelesített 2018-ban. Hasonló állapotú (MS 63) darab 2014-ben egy chicagói árverésen 411.250 dollárért kelt el

ÉRTÉKES MUNKÁS...

WIESINGER MÓR ÉKSZERÉSZ ÉS RÉGISÉGKERESKEDŐ KAPCSOLATA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUMMAL

SZABADVÁRY TAMÁS

Nem kevésszer olvasunk olyan tudósításokat 19. századi, illetve 20. század eleji íróktól – többek között olyan kiterjedt munkássággal rendelkező kutatók tollából, mint Ebenhöch Ferenc győri kanonok, Hild Viktor vagy épp Tömörkény István – melyek érzékletesen írják le a véletlenszerűen vagy földmunkák során napvilágot látó különböző régészeti korszakból származó fémleletek gyakorta nem éppen pozitív kimenetelű sorsát. A földművesek által megtalált tárgyak tetemes része rövid úton szatócsok, ékszerészek, fémművesek boltjaiba jutott, ahol azokat nem ritkán mára már szinte riasztó kíméletlenséggel hasznosították újra. A 19–20. század fordulójának Magyar Nemzeti Múzeuma számos régiségkereskedelemben érdekelt személlyel állt közeli kapcsolatban, ezek sorából kívánunk kiemelni most egy nem mindennapi életpályát, Wiesinger Mór életét.

A Kristóf tér és a Váci utca sarka (1900 körül)

Wiesinger Mór (1860–1925) előéletéről keveset tudunk; a fiatal ékszerész 1886-ban alapította a korszakban jellegzetes, régiségkereskedelemmel is foglalkozó vállalkozását a pesti belvárosban. A tehetséges aranyműves-ötvös karrierje egyenesen (ha nem is radikális gyorsasággal) ívelt felfelé: a többször helyet változtató kis üzletből az akkori IV. kerületben (ma ez az V. kerület) igen előkelőnek számító Kristóf tér 2. szám alatti, 1910 körül létesített „üzletpalota”, tágas, egyidejűleg akár 40–50 ötvössegédet is foglalkoztató műhelyekkel bővített épület vált, melynek 4. emeletén egy komoly raktár is volt. Az impozáns ötvösműveket, régiségeket és nemesfém ruházati kiegészítőket gazdagon prezentáló kirakat sokak szemét vonzotta éveken keresztül. Wiesinger Mór vállalkozásának egyik fő, országos szinten is kiemelkedő „profiljává” a többnyire (kiváltképp erdélyi és felvidéki) arisztokrata körök díszmagyarjaihoz tartozó díszkardok és egyéb nemesfém-ből készült kiegészítők, szerelékek mesterfokon való előállítására vált. Mindez erősen hozzájárult, hogy szakmájának jeles művelője a „magyar műötvösipar fejlődésének és versenyképességének legértékesebb munkásává” váljon. A növekvő hírnév nem ragadt meg a történelmi Magyarország keretein belül, hanem egyre tágabb megrendelői körökben is ismertté

vált, így Európa nagyvárosain (Amszterdam, Hamburg, London, Párizs) túlmenően szállított Isztambulba, Alexandriába és Tuniszba, valamint a Tengerentúlra is (Chicago, Los Angeles, New York). Wiesinger Mór már az 1890-es évek derekán a belvárosi értelmiségi körök népszerű alakjává vált, ismeretes, hogy egyik törzshelye később a nyugatosok által (is) elhíresült Central kávéház volt. Sajnálatos módon az értékes alapanyaggal való munka nem kímélte meg a vállalkozást a kellemetlen intermezzóktól; a korabeli sajtóból több lopási kísérletről, illetve betörésről értesülünk – utóbbi tekintetében egy nagyobb hírt kavart gyilkosság is történt a Kristóf tér 2. szám alatt, mely során a „viceházmester” esett áldozatul.

A Magyar Nemzeti Múzeum és Wiesinger Mór látszólag hamar megtalálta a közös hangot. Az 1886-ban alapított üzlet már a következő év szeptemberében egy kora újkori aranyozott bronzkeresztet adott el a közgyűjtemény számára. A korai „üzletpolitikájára” jellemző, hogy az 1890-es évek közepéig (kisebb kihagyásokkal) növekedett a múzeummal folytatott tranzakciók száma, mely egyben jelzi a vállalkozás régiségkereskedői „oldalának” erős voltát is. Ezeknek a tranzakcióknak az 1900-as évek legelején történő megszűnése egyrészt jelenthette a struktúra át-

A budapesti Central kávéház

19. századi magyar díszszablya

alakulását, másrészt azt is, hogy Wiesinger kiterjedtebb nemzetközi kapcsolatainak kiépülése révén a régiségek felvásárló piaca is változott, szélesebbre nyílt. A korlátozott anyagiakkal rendelkező Nemzeti Múzeum helyébe a múkincsekért jóval többet ígérő (esetlegesen külföldi) érdeklődők léptek. Az utóbbira egy ismertebb példát említhetünk, amikor is a vállalkozás ötvöstárgyakat adott el a British Museum számára.

Wiesinger Mór tehát ifjú korától kezdve gyarapíthatta tudását különböző régiségekkel ismerkedve, s idővel maga is érdekeltté vált azok gyűjtésében. Az 1896-os millenniumi tárlaton például több középfő- és kora újkori fegyvere volt kiállítva. Gyűjteménye általánosan kvalitásosabb, gyakran nemesfémből készült tételeket tart, ritkábban találkozunk összetartozó leletcsoportokkal. Kivételként megemlíthetünk például

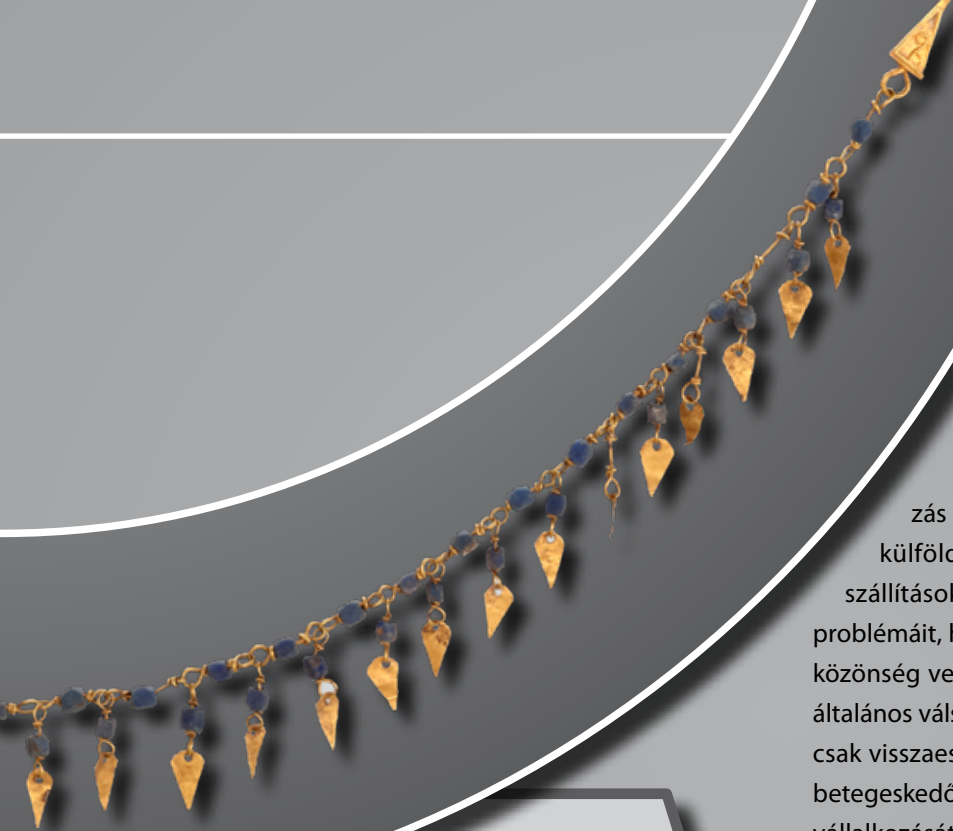
Római kori arany nyaklánc lazúrkő és levél alakú aranylemez elemekből álló díszítéssel, cikáda formát képező kampós akasztóval (Újvidék, Szerbia) (fotó: Rosta József)

egy több római arany ékszerből álló kis anyagot, mely elvileg Újvidék térségében került elő, de sajnos kontextusa ismeretlen. Tárgyakat amúgy az őskortól egészen a 18–19. századig bezárólag gyűjtött. A hozzá beszolgáltatók kiléte azonban nehezen körvonalazható: régészeti leleteket akár a találoktól is felvásárolhatott, de kora újkori tárgyakat maguktól az egykori tulajdonosoktól, családotoktól, szervezetektől, esetleg más kereskedőktől is.

A tárgyak sorában találunk számos pazar kivitelű és meghökkentő ötvösre-
meket is (román kori rézből készült ló alakú *aquamanile* [víz-tárolására használt figurális körplasztika] cizellált díszítéssel; ezüstből készült úgynevezett 17. századi „érmesphár”; fedeles ezüstkupa „GRÓF BETHLEN KLÁRA” vésettel). De megemlíthetünk két bronzkori kardot is, melyek mederkotrás során kerültek elő a Margit-sziget mentén. Kapcsolatainak fő irányát igazolhatja az alföldi, illetve erdélyi-partiumi régiókból

Ló alakú aquamanile

A késő vaskori hagyományal rendelkező asztragalosz fibulák (ruhakapcsolótűk) a modern Erdély és Szerémség területén terjedtek el a Kr. e. 1–2. század folyamán, az előbbi térségben nagy valószínűséggel köthetőek a dáklakosság emlékanyagához. Döntő többségükben ezüsből készültek (ritkábban bronzból), tűjük spirálos szerkezetű; lemezes vagy tömör, négyzetes keresztmetszetű testüket gömbtagok sora díszíti, zárásuk hüvelyes jellegű, aláhajló tűtartóba torkollik. Legnagyobb arányban kincs- és szórványleletekből ismertek, általánosan párban, feltételezhetően láncsal összekötve hordták őket.

származó leletek magasabb aránya (nem érdektelen kiemelni ezek sorából például az állítólag Nagyvárad környéki, dáklakosság jellegű ezüstasztragalosz fibulapárt).

Az egy generációval idősebb Egger testvérekhez viszonyítva (akik ugyancsak tehetséges műötvösök és egyben kiterjedt üzletlánccá alakuló régiség- és éremkereskedelemmel foglalkoztak), Wiesinger Mór látszólag távol maradt a korabeli archeológia fejleményeinek részletesebb követésétől, az Országos Régészeti és Embertani Társulatba sem lépett be, és más fontosabb szervezeteknek sem volt a tagja. A Magyar Nemzeti Múzeum adattári anyagában nem maradt fenn aktív szakmai kapcsolatai-

ra utaló irattári anyag, látszólag az ott dolgozókkal sem alakított ki mélyebb kapcsolatot az üzleti viszonyon túlmenően.

A cég életében azonban radikális változás állt be az I. világháború után. A prosperáló külföldi kapcsolatok szinte teljesen elvesztek, a szállítások elapadtak; s alapvetően mélyítette a cég problémáit, hogy pont a leglelkesebb magyar felvásárló közönség veszett oda a trianoni békeszerződéssel – az általános válság miatt a csonka országban pedig ugyancsak visszaesett a „luxustermékek” kereslete. Az évekig betegeskedő Wiesinger Mór 1925 februárjában hunyt el, vállalkozását legidősebb fia, az őt szakmájában követő Wiesinger András vette át, aki azonban már képtelennek bizonyult megállítani az egyre fokozódó hanyatlást. Egy évre rá az üzlet teljesen megszűnt, s a boltot felszámolták. Wiesinger András később külföldön ékszerészeti zálogüggyel foglalkozott, de az egykoron prosperáló vállalkozást a hamarosan beköszöntő gazdasági világválság végképp kerékbe törte.

Gróf Bethlen Klára fedeles pohara

A keszthelyi Festetics-éremgyűjtemény

A múzeum örök – tartja a mondás, ellentétben a magángyűjteményekkel, amelyek ahogy létrejönnek, úgy tulajdonosuk halála után rendszerint felbomlanak, anyaguk szétszóródik, hogy abból azután más gyűjtők újabb kollektiókat hozhassanak létre. Ez alól nem képeztek kivételt a legnagyobb főúri gyűjtemények sem, hacsak át nem alakultak közgyűjteménnyé vagy esetleg alapítványi rendszerben működtek tovább. Ez lett a sorsa minden idők talán legjelentősebb hazai arisztokrata éremgyűjteményének is, amelyet közel másfél évszázados fennállást követően ért utol a végzete.

A keszthelyi Festetics-kastély könyvtára.
Klősz György felvétele. Magyar Nemzeti
Múzeum Történeti Fényképtár

A horvátországi eredetű köznemesi Festetics család első őst a 16. század második felében említik, diadalútjuk a 18. században kezdődött meg igazán. Mária Teréziától nyerték grófi címüket, és hamarosan a legfelső arisztokrácia soraiban találjuk őket. A Magyar Nemzeti Múzeum megalapítója, Széchényi Ferenc Festetics Julianát vette feleségül, így a „legnagyobb magyar”, Széchényi István is anyai ágon a Festetics családból származott.

A család keszthelyi ága építette azt a lenyűgöző kastélyt, amely sok más műkincs mellett az éremgyűjteménynek is helyet adott. A Festetics-éremgyűjtemény kialakulásának kezdete a 18. század közepére tehető, amikor Európa-szerte, így Magyarországon is fénykorát élte az éremgyűjtés. Szinte minden főúri könyvtárhoz hozzátartozott

Az éremgyűjtemény darabjainak 18. századi rézmetszetei képei. Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár

a *Numophylacium*, azaz korabeli nevén az éremgyűjtemény, főleg a klasszikus antik görög és római veretek, de sok helyütt már a magyar és erdélyi pénzek is jelentős számban megtalálhatóak voltak. Keszthelyen az éremgyűjtemény a levéltár részét képezte, és hogy ott nem csak mint holt anyag feküdt, bizonyítják Festetics Pál (1722–1782) kézíratos jegyzetei, levelezése, a gyűjtemény első kézzel írt listái, valamint a könyvbe kötött, az érme rézmetszetei képét tartalmazó katalógus.

A család tudományos érdeklődését mi sem mutatja jobban, mint hogy az amúgy is nevezetes könyvtárban jelentős mennyiségű numizmatikai szakirodalmat őriztek, amelyek jelenleg is a könyvtár állományát képezik. A könyvek zöme 18. századi vagy korábbi munka, így megszerzésük szintén Festetics Pál korára tehető. Az éremgyűjtemény fénykorában jól ismert volt a hazai numizmatikusok körében, hiszen a magyar és az erdélyi pénzek legkorábbi katalógusainak összeállításánál már számoltak vele.

Aztán, mint a legtöbb magángyűjteményt, egyszer a Festetics-éremgyűjteményt is elérte a végzete. A tranzakciót Festetics Tasziló (1850–1933) vezényelte le, korának egyik leggazdagabb főura, aki 1911-ben elsőként kapott magyar hercegi címet. A világhírű éremgyűjteményt azonban nem lehetett hirtelen eladni, mivel az értékesítés útjában állt egy igen nehezen elhárítható akadály, nevezetesen az, hogy a család keszthelyi ágának őse, Festetics Kristóf (1696–1768) végrendelete óta a családi vagyon – így a keszthelyi kastély annak minden berendezési tárgyával, így az éremgyűjteménnyel együtt – hitbizomány volt. A hitbizományok létrejöttének oka ugyanis éppen az volt, hogy „örökre szólóan” együtt tartsák a családi vagyont, így gátolva meg annak elidegenítését. Az első lépés így a gyűjteménynek a hitbizomány alól való feloldására tett kísérlet volt. Ebben

Festetics Tasziló portréja. Klösz György felvétele. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtár

az időben a procedúrának már megvolt a jól kialakult gyakorlata. Először is fel kellett becsültetni a hitbizomány alól feloldandó anyag értékét, majd kicserélni egy ugyanezen értéket képviselő tárgyegyüttesre. Festetics Tasziló kérésére a nagykanizsai hitbizományi bíróság 1907-ben elrendelte az éremgyűjtemény elérendő vételárának bírói letétbe való helyezését, ugyanakkor engedélyezte a vételárnak művészi becsértékű festmények vásárlására történő fordítását. A következő évben az éremgyűjtemény értékének megállapítását egy nemzetközileg is elismert, jó nevű gyűjtő és tudós, az osztrák származású Otto Voetter császári és királyi alezredes végezte el, aki ezt 57.600 koronában határozta meg. A gyűjtemény felértékelésének ténye azonban minden bizonnyal kiszivároghatott, mert Európa legnagyobb éremkereskedői kezdték levelekkel bombázni Festetics Taszilót, miszerint szívesen részt vállalnának a gyűjtemény értékesítésében, de ekkor még mindenki elutasító választ kapott.

Közel tíz évvel később, 1916-ban, azaz az I. világháború harmadik évében, amikor a Voetter által megállapított pénzüsszeg korábbi vásárlóértékének már csak a töredékét érte, a család 58.000 koronát ideiglenes bírói letétként elhelyezett a nagykanizsai Magyar Királyi Adóhivatalnál, amelyet a bíróság hamarosan hivatalosan is elfogadott, és az éremgyűjteményt a hitbizományi kötelékből kibocsátotta. Az éremgyűjtemény ellenértéké-

Az éremgyűjtemény darabjainak 18. századi rézmetszetes képei. Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár

nek megfelelően Festetics Tasziló 15 darabból álló festménygyűjteményt vásárolt, amelynek értékét egy keszthelyi illetőségű rajztanár, bizonyos Gaál József becsülte fel, 116.900 korona összeget állapítva meg. A fennmaradt „szakértői” becslési jegyzőkönyv szerint többek között a képek között szerepeltek a herceget, illetve a feleségét, Lady Mary Douglas Hamiltont ábrázoló képek, egyenként 16.000 korona értékben, illetve „Lionardo(sic!) da Vinci Urvacsorájának [azaz a firenzei mesternek a milánói Convento di Santa Maria della Grazia refektóriumára készült Utolsó vacsora című freskója] olajfestményű másolata” 2000 korona értékben. A bíróság hozzájárult, hogy a festmények vásárlása során esetről esetre a letétbe helyezett összegből utalványozzon a törvényszék. Így a herceg visszakapta rövid időre lekötött pénzét, és egyben szabad utat kapott az éremgyűjtemény értékesítésére.

1917 tavaszán Festetics Tasziló főtitkárán, dr. Lénárd Jánoson keresztül vette fel a kapcsolatot a bécsi székhelyű Brüder Egger céggel. Magyarországon ugyanis ebben az időben nem létezett komoly, megfelelően tőkeerős éremkereskedő cég – ezek megszületésére gyakorlatilag az 1990-es évek elejéig várni kellett –, másrészt titokban szeretne volna tartani a tranzakció tényét, amelyre valamivel nagyobb esélye volt, ha külföldön értékesíti a gyűjteményt. Az ügylet szinte napok alatt kötött meg. A gyűjteményt Armin L. Egger a keszthelyi kastélyban vette át, végül 144.000 koronát fizetett,

amit a bécsi Rotschild bankházon keresztül folyósítottak. Az 1917. május 12-én aláírt szerződésben külön kitételként szerepelt, hogy az érmeket fél éven belül nem bocsáthatják árverésre, az eladó kilétét titokban tartják („*a korábbi tulajdonos, a Festetics család nevét egyáltalán nem említi*”), továbbá az eladásra kínált anyagban nem foglaltatik benne Hunyadi Mátvás kétszeres dukátsúlyú aranyverete sem, amely unikális voltánál fogva a gyűjtemény egyik legkiemelkedőbb darabja volt. A feltételeket a bécsiek be is tartották, ám a szabad kézi értékesítést rögtön megkezdték. A gyűjtemény darabjait felajánlották megvételre a Magyar Nemzeti Múzeumnak, az odaküldött listák alapján az Éremtár kereken száz darabot kiválasztott és megvásárolt. A gyűjtemény fennmaradó jelentősebb részét Déri Frigyes gyártulajdonos, kereskedelmi kormányfőtanácsos és egyben neves műgyűjtő vette meg, aki gyűjteményét halála után Debrecen városára hagyta, ez képezi az alapját a Déri Múzeum gyűjteményének. Jutott az anyagból bőven a bécsi Kunsthistorisches Museum Münzkabinettjének is, a „maradékot” pedig magángyűjtők szereztek meg.

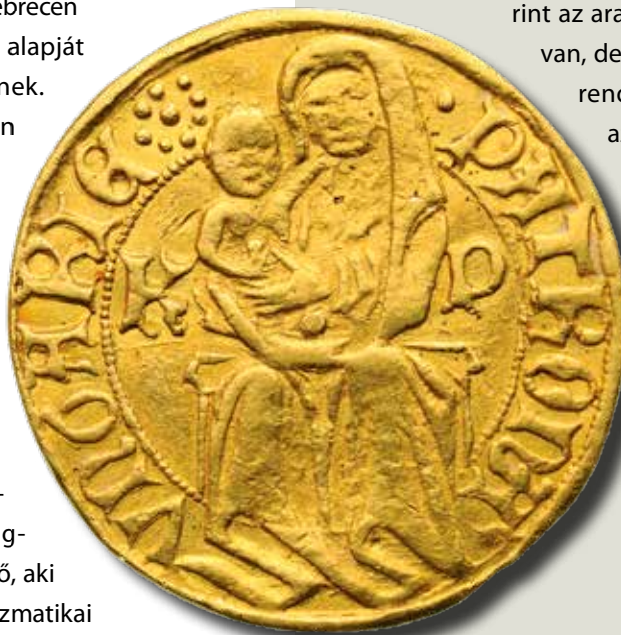
Természetesen az akciónak hamar híre ment, itthon szinte belpolitikai ügy lett belőle egy országgyűlési képviselőnek köszönhetően. Ur-mánczy Nándor politikus, újságíró és egyben lelkes éremgyűjtő, aki nem mellesleg a Magyar Numizmatikai Társulat alapító tagja volt, miután tudomást szerzett az ügyről, éles hangú levelet írt a hercegi főtitkárnak, amelyben szemére vetette, hogyan kerülhetett ez az értékes hungarikákat tartalmazó gyűjtemény külföldre.

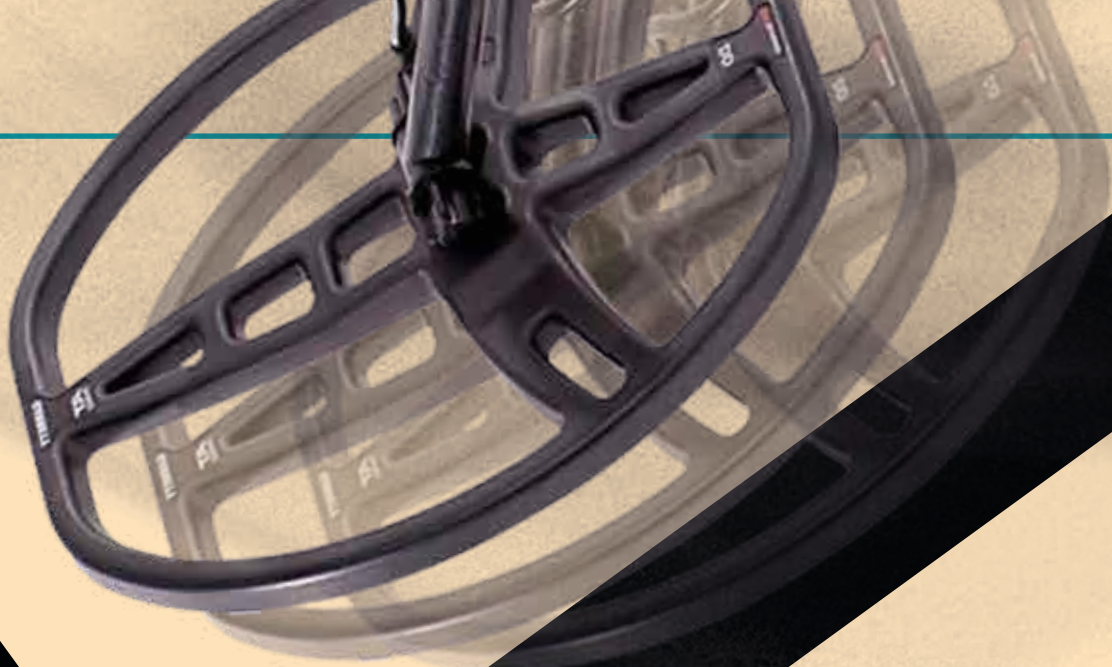
Ezt persze azonnali levélváltás követte Keszthely és Bécs között, hiszen a hercegi titkárság jogosan kérhette számon a kereskedőkön a szerződés be nem tartását. Eggerék azzal védekeztek, hogy a szerződés csak arra kötelezte őket, hogy nem árverezhetik fél év letelte előtt a gyűjteményt, és ők ehhez is tartották magukat, továbbá az eredeti tulajdonos nevét sehol nem említették, mégis mindenki azonnal tisztában volt a kilétével.

Az ügy hullámai még évekig nem csendesedtek el. 1921-ben újra terítékre került a Mátvás-aranygaras kérdése, midőn Harsányi Pál, a Magyar Nemzeti Múzeum numizmatikusa afelől érdeklődött Festeticsnél, hogy a kérdéses darab valóban még az ő tulajdonában van-e, és mit szándékozik tenni vele, hiszen korábban már kinyilvánította azon szándékát, hogy azt majd a múzeumnak fogja ajándékozni. A hercegi titkár által írt válaszlevél szerint az arany ugyan még Keszthelyen van, de a herceg úr akár másként is rendelkezhet későbbi sorsáról: az alig burkolt fenyegetés aztán hosszú időre pontot tett a kérdezősködés végére. A darab végül a herceg halálát követően, 1933-ban került fia, Festetics György adományaként a minisztériumon keresztül a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárába.

I. (Hunyadi) Mátvás magyar király (1458–1490) garasának aranyverete két dukátsúlyban. Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár

HERGOTT KRISTÓF
RÓZSA ZOLTÁN

BATTONYÁTÓL
BIHARUGRÁIG

VÁLOGATÁS EGY ILLEGÁLIS
FÉMKERESŐS ANYAGÁBÓL

A régészeti kutatás számára nagyon fontos a tárgyak származási helye, ezek lelőhelyen belüli helyzete és kontextusa. A fémkeresőzésből múzeumba jutott példányok azonban szinte minden esetben szórvány leletnek minősülnek (azaz nem ismertek sem lelőköörülményeik, sem kontextusuk), s még akkor is így van ez, ha megtalálójuk pontos koordinátákat is rögzít hozzájuk. A jelen írásunkban felvonultatott darabok egy olyan anyag részét képezik, amelyek „szórványabbak a szórványoknál”, hiszen találójuk még a tárgyak lelőhelyét sem jegyezte fel, csupán azt, hogy azokat munkája során a Battonya és Biharugra közti határszakaszon találta. A leleteket végül valódi nevét eltitkolva jutatta be az orosházi Nagy Gyula Területi Múzeumba leginkább a 2015. évi törvényi változások hatására. Mostani válogatásunk célja kettős: egyrészt felhívni a figyelmet az illegális fémkeresős tevékenység (illetve sok esetben az ehhez kapcsolódó illegális műkinccs-kereskedelem) elleni közös fellépés szükségességére, illetve az ehhez hasonló leletegyüttesekben is megapuló érdekes és értékes darabok közlésének fontosságára.

Balta alakú csüngők

A battonyai és biharugrai anyag egyik leginkább kultikus szereppel bíró tárgycsoportja a balta alakú csüngőké, mely csüngőtípus mind térben, mind időben széles körben elterjedt. A balta szimbolikus jelentéssel való felruházása már nagyon korán, a neolitikum óta megfigyelhető, a kutatók úgy vélik, hogy a férfi princípium, a termékenység vagy az erő, esetleg a harc szimbólumaként értelmezhetjük. Az általunk ismertetni kívánt csüngők két típusba, az egyszerű balta alakú csüngők, valamint a bárd alakú csüngők csoportjába sorolhatók, anyagukat tekintve kettő ezüstműből, egy pedig rézötözetből készült. A csüngő viselésének szokása a Kárpát-medencében a Kr. u. 1. századtól egészen a 6–7. századig megfigyelhető, így az itt bemutatott példányokat is nehézkes pontosan keltezni. Mivel a balta alakú csüngők leginkább szarmata kori sírokból kerülnek elő, így talán annyi feltételezhető, hogy ez a három példány is hozzájuk köthető, ha pedig elfogadjuk szarmata eredetüket, akkor nagyjából a Kr. u. 1. század és 4. század közé való keltezésük valószínűsíthető.

Avar veretek

A Kárpát-medencében a 6. század utolsó harmadától a 9. századi élő avar népesség teljes jogú férfi tagjai veretekkel díszített öveket viseltek, melyet férfivá válásukkor, egy felővezési szertartás során kaptak meg. Ezeket az öveket igen gyakran mellékszíjakkal is ellátták, melyeknek az esztétikai értékük mellett praktikus okai is voltak, hiszen eszközöket függeszthettek ez utóbbiakra, például a kardjukat vagy a tegezüket. Az öveket és a mellékszíjakat is különböző veretekkel, például az itt bemutatott kéttagú veretekkel, valamint úgynevezett nagy- és kisszíjvégekkel díszítették. A múzeumunkba egy ilyen indadíszes példány is bekerült, mely indadísz a késő avar kor (8–9. század) egyik emblemikus díszítőmotívuma volt. Az övet a szíjon kialakított lyukaknál is díszítették, ide úgynevezett lyukvédő vereteket helyeztek, méghozzá abból a célból, hogy az övcsat pecke ne koptassa ki magát a bőrt. A vereteket öntéssel készítették, a díszeket vagy már az öntés előtt magába az öntőmintába faragták, vagy a veret megformálása után a nyers tárgyat utólagosan véséssel ékítették. A bemutatott tárgyak közül mindkét megoldásra találhatunk példát, hiszen a kéttagú csüngős övveretet az öntés után már nem díszítették, szemben a kisszíjvéggel és a lyukvédővel, melyek motívumviláguk és készítési technikájuk alapján is a 8–9. század közé keltezhető.

53

Balta alakú csüngők a beszől-
gáltatott anyagból

Avar kisszíjvégek
és egy lyukvédő
veret

Állatfejes karperec töredéke

A honfoglaló magyarság egyik jellegzetes viseleti elemének a lenyomata, egy rézötvözetből készült állatfejes karperec töredéke is bekerült a múzeumunk gyűjteményébe. A tárgy nyitott végén egy stilizált állatfejet ábrázoltak, ami lehet kígyó vagy madár, vagy esetleg egy sárkány feje is. Ezek a tárgyak készülhetnek aranyból és ezüsből is, az egyszerűbb darabokat szokták csupán rézötvözetből önteni. A nemesféműből készült példányok általában több szálból sodrottak, de köztük is előfordulnak öntött darabok. Az állatfejes karpereceknek több típusa is ismert. Mivel széles körben elterjedt a használatuk, ezért jól keltezhető az egyes formai csoportok. Az itt bemutatott példányt a párhuzamok ismeretében a 11. század környékére datálhatjuk. Ilyen típusú karékszerek általában női sírok anyagában fordulnak elő, de ritkán férfitemetkezésekben is feltűnnek, azonban gyermekek sírjából még nem ismertek állatfejes végű karperecek.

Az állatfejes karperec két oldala

Kardmarkolatgomb

Az átadott fémanyag egyik különleges részét képezi az a kardmarkolatgomb, ami hasonlóan a többi tárgyhoz, többedmagával érkezett meg a múzeumba, mégis formai szempontból kiemelkedik a többi szerelék közül. Hasonló markolatgombokkal ritkán találkozik az ember, ugyanis ez rézötvözetből készült, karéjos kialakítású, a gomb felületén a sűrű farkasfogmintás háttérből egy szív alakú motívum emelkedik ki. A markolatgomb díszítését és formáját is tekintve roppant érdekes, ugyanis a középkori markolatgombok formai csoportosítása igen kiforrott, mégis a tárgy az ismert tipológiai rendszerbe nehezen illeszthető be. Ilyen karéjos gomb eddig csak ábrázolásokon volt ismert a 13. század vége és 14. század közötti időszakból. Ezek a markolatgombok jellemzően egy bizonyos típusú kardnak a részei szoktak lenni, mely kardtípus azonban igen elterjedt térben a 13. század vége és a 14. század eleje között. A tárgy pontos analógiáit unikalitása miatt nem is találtuk meg, ellenben tökéletes párhuzama tűnt föl egy külföldi aukciósház oldalán, ausztriai eredetmegjelöléssel. Sajnálatos módon az a kardgomb mára a műkincs-kereskedelem áldozatául esett.

A fémkeresős által talált kardgomb

A kardgomb analógiájának ábrázolása az 1250-es évek környékén készült Westminsteri zsoltárkönyv egyik oldalán

A most bemutatott tárgyak csak egy töredékét teszik ki annak a mennyiségnek, amely végül csak bekerült a múzeumba. A felvillantott tárgyak kiválóan példázzák a fémkeresős tevékenység jó és rossz oldalát egyaránt. Az álarc mögé bújt kincsvadász végül a múzeumnak, a kultúrának ajánlotta fel az általa összegyűjtött tárgyakat, és nem egy aukciósháznak vagy egy piaci kofának. Ha nem így tett volna, most nem ismertethetnénk az itt bemutatott tárgyakat, s ennyivel is szegényebb lenne kultúránk, és ennyivel is sötétebb homályba burkolódzna a múlt is. A tevékenység negatív oldala ugyanakkor az illegalitáson túl az, hogy ezeket a tárgyakat soha nem fogjuk tudni pontosan lelőhelyhez kötni. Battonyától Biharugráig és még ki tudja honnan kerülhettek elő ezek a leletek. A fentiek miatt ennél pontosabb megismerésük azonban lehetetlen, szűkebb kontextusba helyezésük szintén. Gondoljunk csak bele, ha ennyi szép, és a tudomány szempontjából értékes tárgy került elő az átadó évek során végzett „munkássága” során, mennyi lehet azoknak a leleteknek a száma, amelyek soha nem jutnak el a múzeumokba, ezzel óriási és be nem foltozható lyukat hagyva múltunkban. Éppen ezért sorainkat a magyar régészet egyik úttörőjének, Ipolyi Arnoldnak a szavaival záránk, kívánva, hogy máig érvényes intelme szolgáljon tanulságul e sorok olvasóinak is: „Őrizzük emlékeinket, gyűjtsük össze maradványainkat és töredékeinket, nehogy végleg elveszsenek, s azáltal is üresebb legyen a múlt, szegényebb a jelen és kétesebb a jövő.”

Különböző kardtípusok ábrázolása az 1240-es évekből származó Maciejowski vagy más néven Keresztes Biblia egyik oldalán. A középkori fegyverek és páncélok vizsgálatához nagy segítséget jelentenek a korabeli képi ábrázolások, melyek nagyon hiteles képet adnak a korabeli hadviselésről, alapos és részletes munkák révén könnyedén beazonosíthatóvá válnak rajtuk a különböző fegyverek, esetünkben a különböző kard- és törtípusok. Különösen értékes forrás számunkra a Maciejowski vagy Keresztes, esetleg Morgan Biblia, mely az 1240-es évek környékén íródott a mai Franciaország területén. A könyv sajátossága, hogy az ószövetségi történeteket a 13. századi francia környezetben ábrázolja, így a régészeti adatokkal összevetve hiteles képet kaphatunk a korabeli fegyverzetről és viseletről. A fenti képen az látható ahogy éppen Dávid király győzelmet arat a filiszteusok felett.

SZKÍTÁK AZ ALPOKALJÁN MEGFIGYELÉSEK, KÉRDÉSEK, TANULSÁGOK EGY GÖDÖRTEMETKEZÉS KAPCSÁN

MOLNÁR ATTILA

Szombathely–Olad–Reiszig-erdő. A lelőhely a feltárás során

Idestova

17 éve a kora vaskori Hallstatt-kultúra egyik legfontosabb nyugat-dunántúli telepét tárta fel Szombathely határában, az úgynevezett Reiszig-erdőnél Ilon Gábor régész, a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága osztályvezetője. Szencziós leletek, számos, különféle díszítéssel ellátott agyagtár töredéke került itt elő: teljesen egyedi darabok, melyek mégis a régió lakosságának szerteágazó kapcsolatait és bizonyos kultikus tevékenységek egyetemességét mutatják a teljes kelet-alpi régióban. A gazdag kerámiaanyag a Hallstatt-edényművesség legjellegzetesebb formai megoldásait és díszítésmódját reprezentálja. A késő Hallstatt-időszak objektumait a grafitos-grafitszemcsés soványítás megjelenése jellemzi, és visszatérő eleme a leletanyagban az úgynevezett Vekerzug jellegű utánkorongolt kerámia is. A fémanyag a kor telepítőitől megszokott módon meglehetősen szegényes, de akad azért fibula [ruhakapcsoló tű – a szerk.], bronz karperec, kisebb bronz- és vastárgyak. A legfontosabb azonban, hogy, egyedülálló módon a régióban, itt sikerült a telep három fázisát elkülöníteni. A legkorábbi objektumok még az úgynevezett fiatal Hallstatt-periódusra keltezhetők (Ha D1), a másik két telepfázis késő Hallstatt korú (Ha D2–3). Ezek nemcsak leletanyagban, de horizontálstratigráfiai is elkülönülnek egymástól: a harmadik fázist a telep többi objektumától távolabb fekvő térség méhkas alakú tárolóvermeinek leletanyaga képviseli.

A horizontálstratigráfia valójában kisé félrevezető fogalom, ugyanis nem stratigráfiáról, azaz rétegtanról van szó.

A kifejezés alatt azt értjük, amikor az egyes régészeti jelenségek kronológiájára nem, mint a klasszikus (vertikál)stratigráfiánál, egymás alatt és felett fekvő rétegek segítségével következtünk, hanem az időbeli egymásutániség a térben horizontálisan figyelhető meg. Legjellemzőbb példája ennek, amikor egy temető sírjai egyik irányból a másikba vagy középről kifelé egyre fiatalabbak. De telepeken belül is találunk példát a lakott részek horizontális vándorlására, eltolódására, idősebb és fiatalabb településrészletek térbeli elkülönülésére.

A késő Hallstatt-kor:

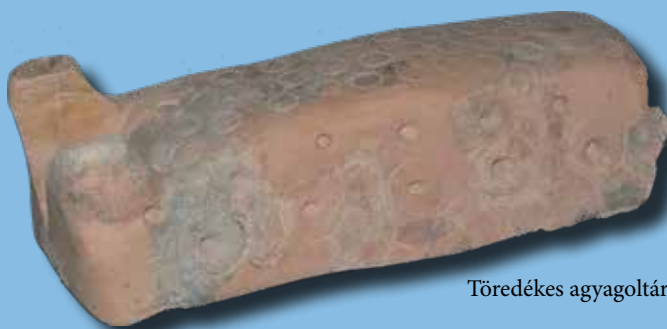
Régióinkban a Keleti-Hallstatt-kultúra bukása és a történeti kelta vándorlás közötti időszak, nagyjából a Kr. e. 6–5. század, a régészeti relatív kronológia szerint a Hallstatt D2–3-periódus. Korábban a HaD1 fázist is a késő Hallstatt-időszakhoz számították, ezt ma már inkább „fiatal Hallstatt-kornak” hívjuk.

Agyagból készült oltártöredék

E tárológödrök egyikében, mintegy 130 cm mélyen, a gödör alján, faszenes égett agyagrétegben/rétegen egy 15–18 éves fiú igen rossz megtartású csontváza feküdt (a Vas megyei talaj tudvalevőleg nemigen kedvez a csontok fennmaradásának). A holttest lábai mellett, illetve alatt három örlőkőtöredék hevert, és ugyanebből a rétegből származik egy utánkorongolt, talpgyűrűs tál nagyobb töredéke is. Már önmagában a csontváz jelenléte is elgondolkodtató, hiszen a Hallstatt-kultúra uralkodó rítusa alapvetően a hamvasztás. Ráadásul ez az egyetlen ismert teleptemetkezés (nem túl szép szakzsargonban „gödörhulla”) a dunántúli kora vaskorból. Örlőkövek elhelyezése a halott mellett kifejezetten keleti elem, a Vekerzug-kultúra alföldi és délnyugat-szlovákiai területein, továbbá Erdélyben

és a Kárpátoktól keletre fordul elő. Az Alföld szkíta kori kerámiaművességére jellemző tál típus tovább szűkíti a kulturális kapcsolatok körét. De ha mindez nem lenne elég, egy tucatnyi alföldi – északkelet-magyarországi szkíta telepről ismert hasonló teleptemetkezés, szemben tehát a nyugati kultúrkörrel, a Vekerzug-kultúra népessége körében majdhogynem megszokott dolog volt bizonyos személyeket használaton kívüli telepgödrökbe temetni. Érdemes kiemelni, hogy a halottak mellett néha égett rétegek is megfigyelhetők, akárcsak a Reiszig-erdőnél. Azt, hogy milyen okok játszottak abban szerepet, hogy ezek a személyek, gyakran csecsemők vagy gyermekek a normál temetőkön kívül kerültek elhantolásra, nem tudjuk. Esetleg valamilyen szakrális tevékenységhez, ne adj’ Isten rituális gyilkossághoz kapcsolódnak vagy egészen profán okok állnak a jelenség mögött? Akárhogy is, a Szombathely mellett feltárt gödörtemetkezés, távol a Vekerzug-törzsterületől, teljesen idegen jelenség a Hallstatt-kultúra területén, így jó eséllyel vezethető vissza a keleti népesség kulturális befolyására, illetve jelenlétére a régióban.

Töredékes agyagoltár

Mindez nem teljesen meglepő. A 90-es évekig a korszak települései alig voltak ismertek – egyes kutatók, jobb híján, a terület elnéptelenedéséről beszéltek; felvetődött, hogy a Dunántúl széles sávja egyfajta szkíta gyepűként funkcionált –, a nagyfelületű feltárások, az úgynevezett autópályás régészet korszakának beköszöntével azonban sorra kerültek elő a kora vaskor második felének telepei. Ezek leletanyagában, az anyag zömét kitevő Hallstatt-kerámia mellett szabályszerűen előkerülnek a Vekerzug-kultúrára jellemző utánkorongolt cserepek, de más keleti eredetű tárgyak is, mint a jellegzetes spirálkarikák, pecsétlők, nyílhegyek, zablák, csörgők, tükör, tegezveret, kaurik és különféle gyöngytípusok, csonttárgyak.

A Reiszig-erdő telepén kerámatöredékek mellett egy díszített csonteszköz és talán egy vassarló is a keleti népeséghez köthető. Bár egyes tárgytipusok esetén nem kizárható, hogy a helyi lakosság is használhatta/átvehette őket vagy kereskedelmi úton kerültek ide, többségükről, kultúrspecifikus voltuknál fogva mégis jogosan feltételezhető, hogy *„csakis egy skytha használhatta e dolgokat és bizonyosan nem a kereskede-*

Sopron és környéke egyedülálló helyet foglal el a Hallstatt-kultúra kutatástörténetében, ugyanis mikroregionális szinten sehol másutt nem került sor ilyen számú és ennyi féle lelőhely feltárására. Míg a kora vaskor első felében a Soproni-hegység peremén fekvő erődök (Burgstall, Károly-magaslat) határozzák meg a településszerkezet képét, néhány kisebb településsel a hegyek lábánál, addig a fiatal Hallstatt-korban a magaslati telepeket feladják, és a lakosság leköltözik a Soproni-medence alacsonyabb, patakok menti teraszaira (Krautacker/Jereván-lakótelep). Itt már a Vekerzug-kultúra tárgyai is megjelennek, mind a telepen, mind a temetőben. A folyamat, Biba Teržan szavaival az úgynevezett „Sopron-modell” a keleti-Hallstatt-kör más régióiban is megfigyelhető. A szkíták közvetlen vagy közvetett szerepe ebben a folyamatban egyelőre vitatott.

Telepgödör temetkezéssel (390. obj.)

Velemi típusú fibula

59

Jellegzetes késő
Hallstatt-edény
a lelőhelyrőlVekerzug-típusú tál
a 390. objektumból

Csonttárgy a Reiszig-erdő lelőhelyről

lem útján kerültek cseretárgyként és a megszerzendő nyereség okán” az Alpokalja és a Rába–Marcal-vidék egyszerű lakosaihoz. De ha Vekerzug-csoportok bevándorlását egyes tárgyak önmagukban nem is igazolnák, az Északnyugat-Dunántúlon néhány sír is bizonyítja jelenlétüket, így szkíta jellegű temetkezések ismertek Románról, Ménfőcsanakról, Sopronból és talán Felsőpulyáról (Oberpullendorf, Burgenland).

Új hazát kereső kisebb csoportok letelepedéséről van-e szó, vagy katonai-politikai természetű expanzióról, esetleg, mint Párducz Mihály feltételezte, Velem-Szent Vid és a térség más telepei a szkíta kereskedők bázisaiul szolgáltak volna csupán, nem tudjuk. Mindhárom elképzelésnek van létjogosultsága, és a legvalószínűbb, hogy mindhárom ok

szerepet játszott a keleti elemek dunántúli feltűnésében. A lelőhelyek szóródása azt mutatja, hogy azok fontos stratégiai pontok, illetve kereskedelmi útvonalak mentén sűrűsödnek, így különösen gyakoriak a borostyánkő út mellett, Keszthely és Ménfőcsanak környékén, a Marcal mentén. Szigorúan munkahipotézisként felvethető, hogy feltűnő sűrűsödésük az Alpokalján, esetleg Vas megye és a Felsőpulyai-medence gyepvasérc-lelőhelyeinek – egyelőre nem bizonyított – késő Hallstatt-kori kitermelésével függ össze.

Láthatjuk tehát, írott források hiányában milyen nehéz is értelmezni a térségben megjelenő szkíta „etnikum” társadalmi/gazdasági, esetleges politikai szerepét. Legyünk őszinték, gyakorlatilag nem lehet. Legfeljebb különféle modellek, hipotézisek állíthatók fel, melyek valamelyike valószínűbb a másikinál. Be kell látnunk azt is, hogy jelenkorunk régészeti „csodafegyverei” is csak korlátozott eredményekre vezethetnek. Hiszen ha például a genetikai vizsgálatokat a jövőben már nem is hiúsítaná meg a nagyobb összehasonlító anyagok hiánya – amire amúgy a Hallstatt őslakosság halottégetése és egyáltalán, korszakbeli sírjaik szinte teljes hiánya miatt egyelőre nem túl sok esély mutatkozik –, és kimutathatók lennének a Reiszig-erdei elhunyt bizonyos etnikai gyökerei (bármit is jelentsen az etnikum ebben

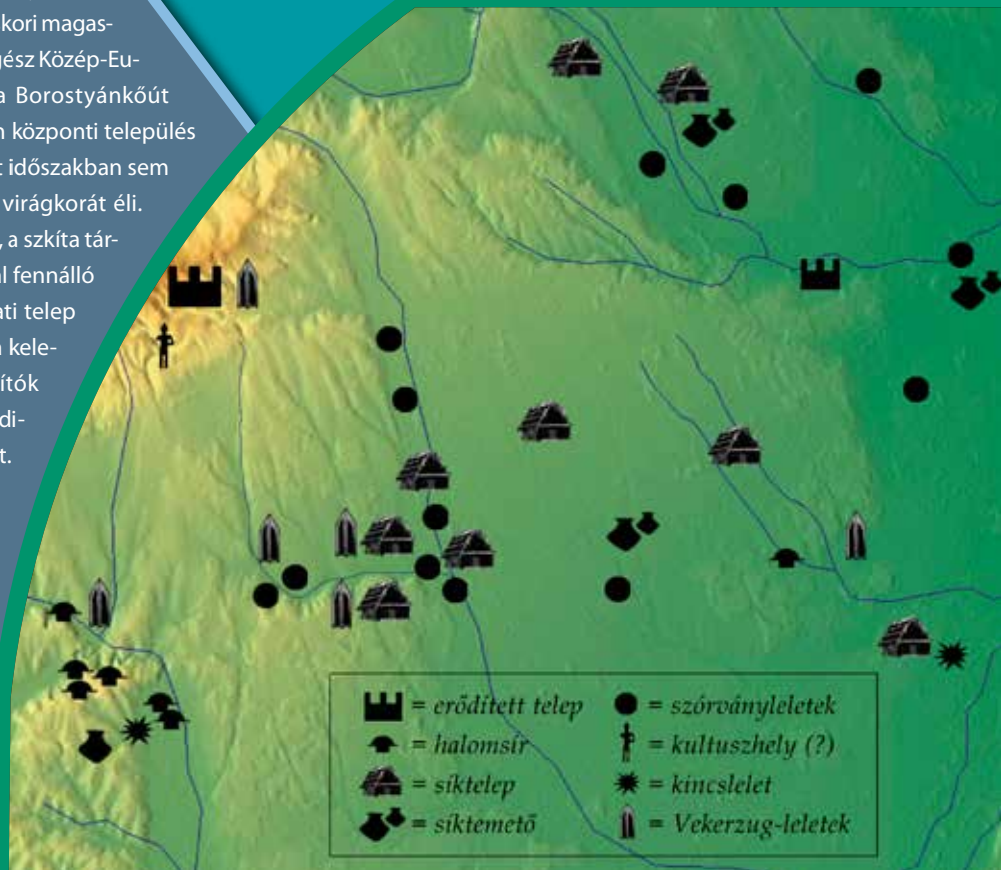
Pecsejtő Szilsárcánnyból

Velem–Szent Vid az egyik legismertebb bronzkori és vaskori magaslati telep nem csak a Dunántúlon, de egész Közép-Európában. A Kőszegi-hegység peremén, a Borostyánkőút közelében fekvő erőd jóformán az egyetlen központi település a kelet-alpi régióban, amely a késő Hallstatt időszakban sem veszíti el korábbi jelentőségét, sőt, újabb virágkorát éli. A Szent Vidról ismert néhány korai nyílhegy, a szkíta tárgyak többsége mégis a Vekerzug-kultúrával fennálló szoros kapcsolatokat bizonyítja. A magaslati telep a késő Hallstatt időszakban a keleti kereskedők és/vagy hódítók és/vagy betelepülők „főhadiszállásaként” üzemelhetett. Az alaplakosság, a régészeti leletekből kiindulva, mégis a helyi népesség maradt.

A mezőlaki tegezveret

Velem és környéke a korai vaskorban

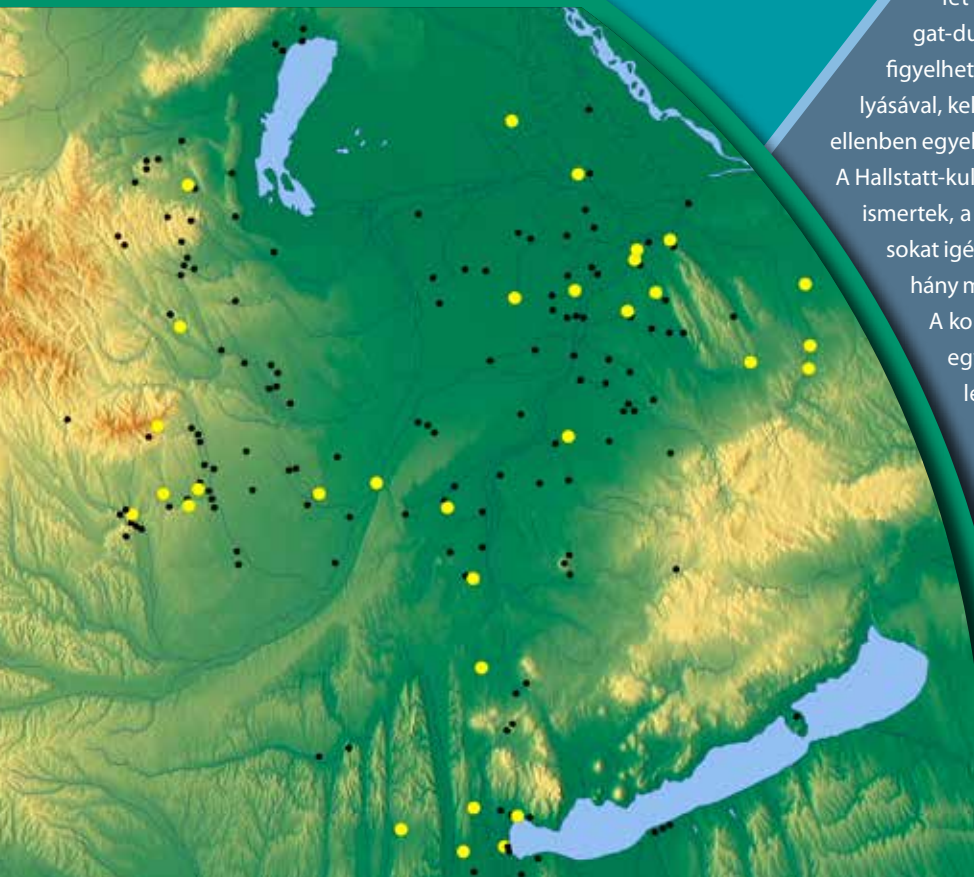

Spirálkarika Séből

az összefüggésben), még mindig nem tudjuk, ki volt ez az ifjú: barát vagy ellenség, a hódítók vagy faluvégi „gyüttmentek” fia? S ha már meghalt/meg kellett halnia, miért nem a település (egyelőre nem ismert) temetőjében kapott végső nyughelyet? Vagy egy egyszerűbb és kevésbé lehetetlen példával élve: ha petrográfiai vizsgálatok révén az idegennek tűnő kerámiáról kiderül, hogy lokális készítmény: vajon egy itt letelepedett, de keleti származású fazekas készítette, vagy a helyi lakosság vette át a technikát? S ha nem helyben készült: kereskedelmi áru, vagy a „migránsok” hozták magukkal/maguknak? De nem sokat segítenek a manapság oly divatos nondestruktív módszerek sem. Hiszen fontos és érdekes egy légifotó, egy geofizikai felmérés, egy geodéziai felmérés, mindnek megvan a maga helye és haszna a régészettudomány keretein belül. Mégis, bármennyire ódivatúan hangozzék is ez: régészeti ismereteink gyarapodásának alapját még ma is a feltárt, megfogható, tanulmányozható, egymással összehasonlítható leletek és régészeti jelenségek képezik, mint azt a Reiszig-erdei „gödörhulla” példája is mutatja.

Hallstatt-lelőhelyek (fekete)
és szkíta jellegű leletek (sárga)
az ÉNy-Dunántúlon

Az Északkelet-Dunántúlon a nyugat-dunántúlihoz hasonló folyamatok figyelhetők meg a Vekerzug-kultúra növekvő befolyásával, keleti csoportok betelepülésével. A Dél-Dunántúl ellenben egyelőre fehér folt a kora vaskori Dunántúl térképén. A Hallstatt-kultúra magaslati telepei és halomsírhalmjai sem túl jól ismertek, a késő Hallstatt-kor változásai is további kutatásokat igényelnek. A halomsíros temetők megszűnnek, néhány magaslati telep talán tovább él (Regöly, Lengyel). A korszak végén az észak-balkáni kulturális hatások egyre erősebben érezhetőek a régióban. Fontos lenne a Regöly mellett a közelmúltban feltárt halom (szentély?) leletanyagának feldolgozása: a 7. sz. második felére keltezett, rendkívül gazdag leletanyag közvetlen itáliai, egyszerűsmind korai szkíta kapcsolatokra utal.

A sái pecsétlő

Csatatérregészeti kutatás a Harsány-hegynél

Polgár Balázs

62

Buda

1686. évi keresztény kézre kerülésével végérvényesen megingott a magyarországi oszmán-török hódoltság, a bécsi haditanács 1687-ben már Belgrád visszafoglalása mellett foglalt állást. A Lotharingiai V. Károly herceg vezette keresztény szövetséges sereg azonban sikertelenül – jelentős veszteségek elszenvedésével – ostromolta a korszakban Belgrád kulcsának is tartott Eszéket. Lotharingiai Károly rövid időn belül a kétes kimenetelű ostrommal való felhagyás és az elvonulás, pontosabban az oszmán-török seregnek az erős eszéki sáncokból való előcsalása mellett döntött. A két, közel 60-60 ezer katonát számláló had döntő összecsapására a Nagyharsány és Villány községek közti Harsány-hegy térségében került sor 1687. augusztus 12-én. A csata a Siklós felé vonuló keresztény sereg bal szárnya elleni szpáhi támadással vette kezdetét. Bár a terepi viszonyok miatt a keresztény sereg jobb szárnya nem tudott azonnal teljes erejével a szorongatott bajor választófejedelem segítségére indulni, a gyors és hatékony átcsoportosításoknak köszönhetően a bajor seregrész végül visszaverte a szpáhik rohamát. Az összecsapás későbbi szakaszában a keresztény had vette át a kezdeményezést, és a befejezetlen földsáncokkal védett oszmán-török tábor ellen támadt. A szpáhik megfutamodása után a janicsárok még elkéseredett ellenállást folytattak a félkész sáncművekben. A csata végül a keresztény sereg fényes győzelmével ért véget: az oszmán-török tábor és a hátrahagyott teljes lövegpark a győzteseké lett. Az összecsapás után a hódoltság egyik legfontosabb erőssége, Eszék is a császáriak kezére került.

A csata névadó terepalakulata: a Harsány-hegy

Az 1687. évi Harsány-hegyi összecsapást nem egyszer második mohácsi csatának is nevezik. A két esemény párhuzamba állítása a 17. századra tekint vissza. Jóllehet az 1526. évi megsemmisítő csatavesztés a középkori magyar államiság végének szimbóluma lett, addig az 1687. évi összecsapás lényegesen kisebb szerephez jutott a nemzeti emlékeztetőtörténetben. A csatának ismertebb emlékhelyei, illetve emlékművei Mohácsról, Nagyharsányról és Villányról ismertek.

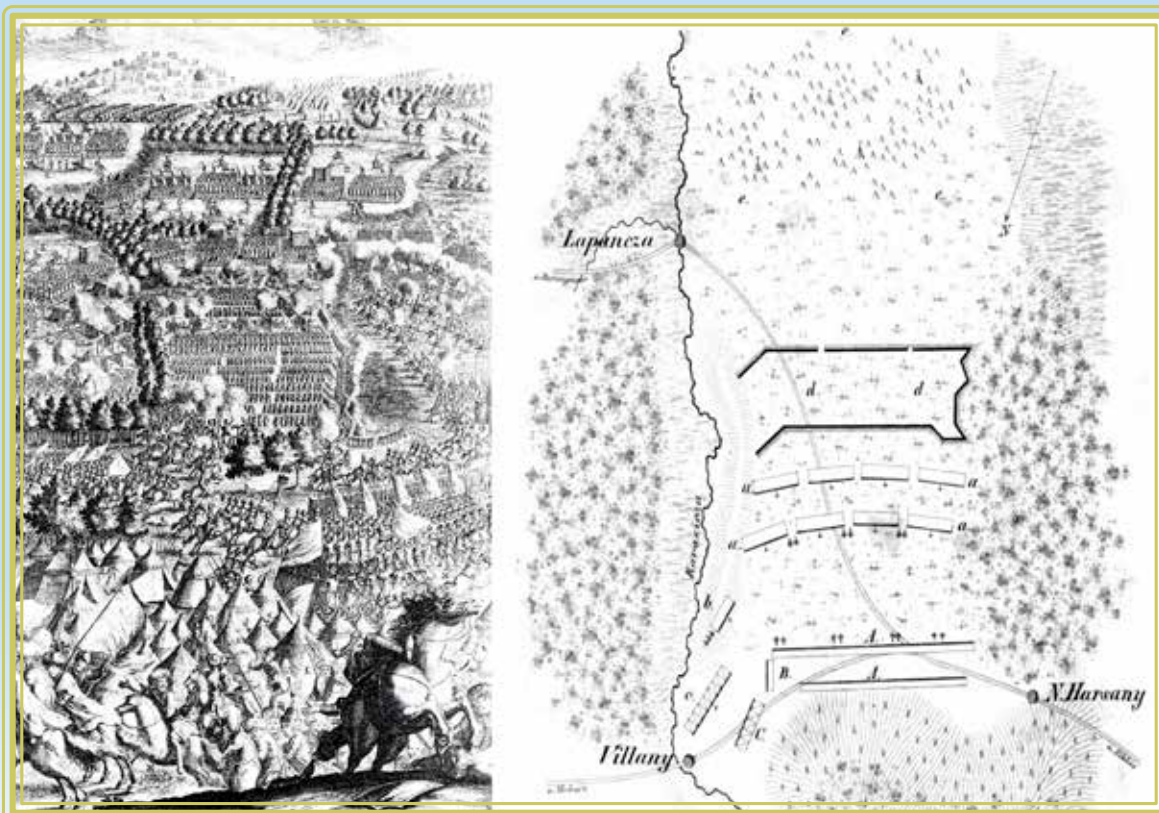
Az összecsapás névadó – a csatatér északi részének meghatározó – terepalakulata a 442 méter magas Harsány-hegy, más néven a Szársomlyó. A csatatér arculata napjainkra jelentős mértékben megváltozott: a mezőgazdasági művelés miatt a Karasica mocsarait lecsapolták, a Harsány-hegytől délre levő erdős területet pedig jelentős mértékben kiirtották. A csata első fázisát – a keresztény sereg bal szárnya elleni oszmán-török támadás

„A csata nem tartott két óránál tovább: a pogányok lovassága roskadt össze először, utána megtámadtuk a gyalogságukat, akik közül sokan elszántan védekeztek, de végül szétzúztuk őket. A törököket az észéki hídig üldöztük, a veszteségük több mint tízezer fő volt, nem beszélve azokról, akik a Drávába fulladtak. Hozzávetőleg tízezer hadifoglyot ejtettünk és a teljes tüzérségüket és málhájukat megszereztük. [...] Ez a csata Mohácsnál zajlott, ugyanazon a helyen, ahol korábban a törökök legyőzték Lajost, Magyarország királyát, aki az egész seregével együtt pusztult el.”

James Fitz-James (1670–1734), Berwick hercegének a visszaemlékezése a Harsány-hegyi csatáról

helyét – a Harsány-hegy dél-délkeleti térsége és Villány település közé teszi ma a kutatás a rendelkezésre álló írásos és képi források alapján. A csata első szakaszának terepi azonosítása mellett fontos topográfiai kérdés, hogy pontosan hol helyezkedett el az oszmán-török sereg tábora. A táborhely azonosítását a korabeli írásos forrásokon, csataképeken és a katonai felméréseken alapuló tájtörténeti kutatás segíti. Lotaringiai Károly herceg bécsi hadinaplójából és Claude-Louis-Hector de Villars márki levelezéséből ismert, hogy a két mérföld hosszan elnyúló oszmán-török tábor nyugat és kelet felől erdős-mocsaras területek határolták, valamint, hogy területét mélységében tagolt, de befejezetlen sáncok védték. A keresztény sereg támadása a Harsányi-erdő és a Magyarbólyi-erdő közötti terepszakaszról bontakozott ki. Az északnyugat–délkeleti irányítású oszmán-török tábor nyugat felől a Beremend és a Petárda melletti erdőségek (Beremendi-erdő, Gyökös-erdő és Felsőbb-erdő), kelet felől a Karasica mocsarai (Magyarbóly, Lapáncsa és Illocska térsége) határolták.

Balra: J. Joseph Waldtman és J. Ulrich Kraus csataképe (1696). Jobbra: Philipp Röder vázlatrajza a Harsány-hegyi csatáról (1842)

Csatatérregészeti kutatás a Harsány-hegynél

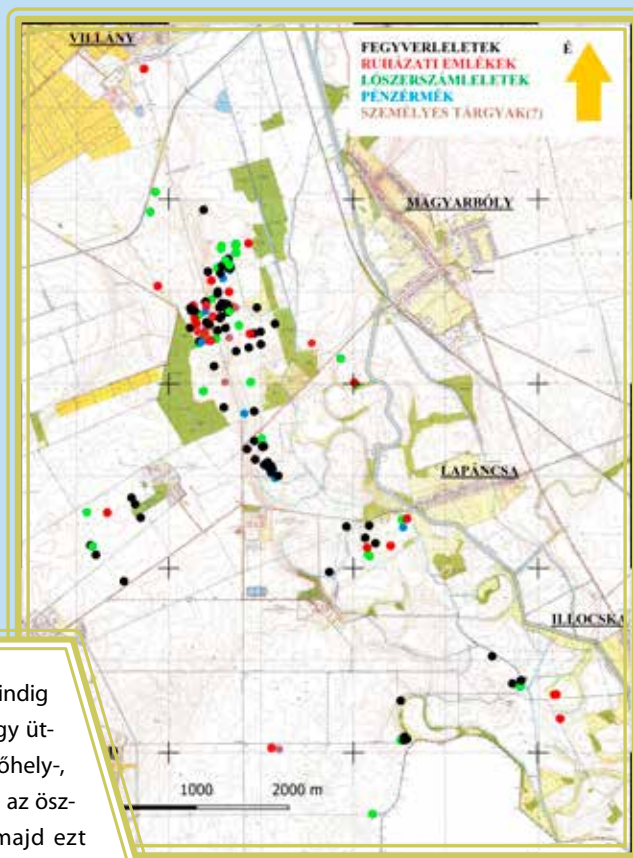
64

A HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, valamint a pécsi Janus Pannonius Múzeum 2019 őszén folytatta önkéntesek bevonásával a Harsány-hegyi csata régészeti kutatását. Az összecsapás területén az első jelentősebb terepbejárás-sorozatra 2015 decemberében – 2016 januárjában került sor Magyarbóly mellett. A 2019. évi szeptember-októberi munkálatok különös tekintettel a Villánytól délre levő Vár-dűlő és az Öregtemplom-dűlő területeire, illetve azok térségére koncentráltak, s Gábor Olivér, valamint Gombor László koordinációjával valósultak meg. Az újabb vizsgálatok során a nem szisztematikus és a szisztematikus fémkereső műszeres terepbejárás módszerét egyaránt alkalmaztuk. A kutatás révén 279 fémtárgy került napvilágra, hipotetikusán – a jellemző tárgytípusokhoz való tartozás, a datálás és a leletmintázat összefüggései alapján – 154 leletet kapcsoltunk az 1687. évi összecsapáshoz. A tárgyakat az alábbi csoportokba soroltuk:

- fegyverleletek (81 darab),
- ruházati emlékek (29 darab),
- lószerszámleletek (30 darab),
- pénzérmék (7 darab),
- személyes tárgyak(?) (7 darab).

A fegyverleletek legnagyobb számú együttesét a kézi tűzfegyverekhez köthető ólomból készült lövedékek képezték. A lövedékek közül 12 deformált (kilőtt / becsapódott), 52 ép (elejtett) darab volt. Közöttük az öntömintába való öntéssel és a darabolással kialakított, gömb, gerezd, hasáb, henger és palack formájú darabok egyaránt megtalálhatóak voltak, méretük 6 és 18 mm között változott. A fegyverleletek sorából megemlíthető egy 13 mm-es kaliberű kézi lőfegyver vas csőtörredéke és egy vas kézig-ránát repesze. Külön

Archeológiai szempontból mindig különleges egy csata vagy egy ütközet helyszíne. A régészeti lelőhely-, illetve a leletképződés időszaka az összecsapás végeztével lezárul, majd ezt követően kezdetét veszi a lelőhelypusztulás destruktív folyamata, ami az elejtett, elhagyott, de értéket képviselő vagy hasznosítható tárgyaknak a harcot követő összegyűjtésére, a későbbi korok talajbolygatással járó tájhasznosítási módszereire, valamint a fémkereső műszer használatán alapuló illegális kincskeresésre egyaránt visszavezethető.

A 2019. évi terepbejárások leletmintázati térképe (készítette: Gombor László, JPM)

A Harsány-hegyi csata emlékműve a nagyharsányi szoborparknál

Oszmán-török akcsék, II. Mátyás denárja és Aloysius Contarini (velencei dózse) zecchinója (JPM, Rgy, fotó: Tímárné Sinkó Anikó)

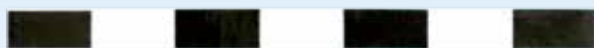
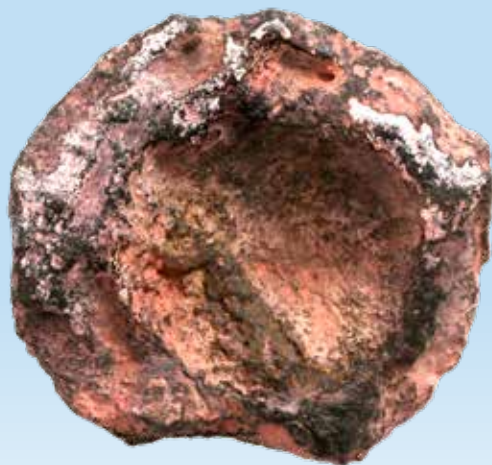

Ágyúgolyó (JPM, Rgy)

Kiskaliberű lövegcső töredéke (JPM, Rgy, fotó: Tímárné Sinkó Anikó)

Kézigránát töredéke (JPM, Rgy, fotó: Tímárné Sinkó Anikó)

figyelmet érdemelnek még a tüzérségi emlékek, köztük 10 darab vas ágyúgolyó és egy kisebb kaliberű (60 mm-es) vas lövegcső torkolatrészének töredéke. Az ágyúgolyók mérete 45 és 75 mm között változott. A ruházati emlékek csoportját laposfejű gombok, pitykegombok, övcsatok, övveretek és övvégek, a lószerszámleleteket patkók, egy kengyel, zablamaradványok, szíjelosztók és lószerszámdíszek képezték. A patkók között a kovácsolással kialakított, keskeny, de nagyobb vastagságú szárral és markáns sarokkal bíró darabok, valamint a vaslemezből való kivágással kiképzett, szélesebb szárú példányok is megtalálhatóak voltak. A pénzermek közül öt oszmán-török akcse, egy II. Mátyás denárja, egy pedig Aloysius Contarini, velencei dózse zecchinója volt. A személyes tárgyak(?) közé késpenge-maradványokat, egy késvég záróveretét és több fenőkötőredéket soroltunk.

Kevés, a mai, illetve a történeti Magyarország területén levő összecsapás – a fémkereső műszeres terepbejárás módszerét is magába foglaló – régészeti kutatása ment végbe vagy kezdődött meg napjainkig. A sorból a muhi (1241), a mohácsi (1526), a Harsány-hegyi (1687), a romhányi (1710), a kismegyeri (1809) és a segesvári (1849) csata vagy ütközet említhető meg. A csatatérregészet hazai fejlődésének fontos tényezője az elköteleződött önkéntesek munkáján és a fogadó múzeumi fél koordinációján, valamint tudományos és szakmai felügyeletén alapuló „múzeubarát fémkeresőzés” vagy más néven „közösségi fémkeresőzés” gyors térhódítása. Az újabb Harsány-hegyi kutatások fontos eredménye, hogy sikerült tovább pontosítani a csatatér topográfiáját. A soron következő terepi munkálatok célja az oszmán-török tábor területének a további kutatása és a sáncművek pontos helyének az azonosítása lesz.

Az

emlékek kulcsa

66

Keresztes Noémi Ninetta

A parfümök
története és
régészete

A karácsony közeledtével egyre zsúfoltabb parfümériák láttán egyértelmű, hogy sokan választanak párjuknak, rokonaiknak illatszert ajándékba, de miért olyan népszerű meglepetés ez? Miért és mióta vonzódunk ennyire az illatokhoz? A szaglás az egyik legösszetettebb érzékünk, élénk kapcsolata van érzelmeinkkel és memóriánkkal. Az illat varázsa éppen abban rejlik, hogy bármilyen messzire repíthet térben vagy időben, mindemellett pedig az érzelmek legszélesebb skáláját válthatja ki belőlünk, az undortól az ellenállhatatlan vonzerőig.

A szagok az állatok világában is nagyon fontos szerepet töltenek be (területkijelölés, párválasztás), ennek továbbfejlesztéseként pedig az emberiség valószínűleg a kezdetektől alkalmazta a különböző mesterségesen előállítható illatokat. A legegyszerűbb módszer erre az égetés, melynek hatására a gyantáknak, olajoknak és balzsamoknak sokkal átütőbb erejük van. Ebből az eljárásból ered a parfüm szó is, hiszen az illatok „*per fumum*”, vagyis a füst által, a füstön keresztül jutottak el az emberekhez, sőt áldozatok bemutatása során az istenekhez is. Ezután már csak egy lépés vezetett ahhoz, hogy a kinyert illatokat megpróbálják fogságba ejteni. A Kr. e. 4. évezredtől kezdve ismertek sajtolási, kifőzési, szárítási, porítási és kezdetleges desztillációs módszerek, melyek mind ezt a célt szolgálták.

Kék üvegből készült római illatszertartó

Emberfejű, madártestű egyiptomi istenséget mintázó illatszertartó

Festett porcelán parfümtartó Hollandiából (1650 körül)

Díszített barokk parfümösüveg felirattal

Az antik világban a mai embernek merő túlzásként ható intenzitású, szillázsú (hatósugarú) és mennyiségű illatanyaggal éltek, nem cseppenként használták az illatszereket, hanem szó szerint fürödtek benne, valamint ebben úszott ruhájuk, ágyuk és hintójuk, sőt néha még háziállataik is. A legenda szerint Kleopátra a hajói vitorláit is beillatosította, hogy szerelme mielőbb tudjon az érkezéséről, sőt Indiában még az istenek szobrait is illatosították. A pazarlás csúcsa aztán a Római Birodalom végén érkezett el, ahol már a házak küszöbét is parfümmel mosták, a csaták előtt pedig még a harci jelvényeket is beillatosították.

A világon az első igazi parfümnagyhatalomnak Egyiptom számított, ahol a legnépszerűbb alapanyagok közé tartozott a tömjén és a mirha, ami még az illatok és a vallás erős kapcsolatát jelzi. Ré, a napisten tiszteletére napkeltekor növényi olajokat és gyantát, délben mirhát és balzsamfa nedvét égették. Mindemellett még külön parfümistenük is volt: Nofertum. A királysírokban feltárt gazdagon díszített illatszer-tartók a régészetileg nehezen megfogható téma első tárgyi bizonyítékai. Az újonnan feltalált üveg egyik első felhasználási formái a parfümösüvegek lettek. A Ptolemaida-dinasztia idején (Kr. e. 305–30) Alexandriában volt a parfümkészítés központja, ahova Arábiából, Kínából és Indiából szállították a drága alapanyagokat. Népszerűnek számított a nárdus (kesernyés illatú fűfélé), valamint az ánizs, fahéj, borsmenta, rozmaring, ciprus, citrom és vízililiom. A parfümök többsége ekkor még szilárd állagú volt, ennek elérésére használták a mekkabalzsamot, storaxot (zsidó tömjént), galbanumot (ernyősvirágzatú növény) és benzoét (trópusi fa gyantája).

Az ókor két legismertebb illatszerét is Egyiptomban, Thmuiszban készítették, ahol nemrégiben parfümkészítő műhelyeket is feltártak. A vizsgálatok alapján a mendészi parfümnek kellemes füstölőillata, a metópiainak viszont fanyarabb, erős pézsmailata volt. Mindkét parfüm alapja a mirha volt, de használtak még hozzájuk olívaolajat, fahéjat és kardamomot is. A metópiai parfüm kora egyik legdrágább illatszere volt, így elképzelhető, hogy maga Kleopátra is használta.

Csillagánizs

Vízililiom

Citrom

Fahéjrudak

Ámbráscet váladéka (ámbra)

Az egyiptomiak a parfümkészítést többnyire a zsidókra bízta, akik aztán a kivonuláskor magukkal vitték tudásukat. Továbbra is fontos maradt az illatok szerepe a vallásban, a zsidók a tömjént, mint az „illatok illatát”, megkülönböztetik a többi, világi célra használt parfümtől. Az ókori világ többi parfümközpontja Karthágó, Ninive és Babilon volt. Nehéz, tömény alapanyagaikkal mellett, mint a fahéj, és a kámfor és a cédrus, ekkortájt jelentek meg az első virágos illatok is, amiket elsősorban jázminból, rózsából és liliomból készítettek.

Kelet felé haladva India gazdag, tömény, egzotikus illatfelhője fogadta az utazót, azonban Kínában és Japánban a finomabb, törekenyebb parfümöket kedvelték. Fu-hsi (Kr. e. 2852–2737) császár előírta, hogy a finom hölgyeknek a jázmin, a lila akác és az ibolya párlatát kell választani, Japánban pedig a testet egyáltalán nem illatosították, hanem csak a kimonókba és övekbe varrt fűszeres zacskókat hordták.

A világ legrégebbi parfümkészítő központját 2004–2005 között tárták fel Cipruson. A 300 négyzetméteres gyár a bronzkor folyamán, közel 4000 évvel ezelőtt szolgálta ki az előkelők igényeit. Később a görögök bár inkább gyógyításra használták a különböző illatszereket, masszázsokra és fürdőkre (sőt néha az örület kezelésére), mégis sok más egyéb mellett kikövezték az utat a római parfümgyártás előtt is. A rómaiak kedvenc alapanyagai a rózsa, a gránátalma, a méz, a keserű mandula és a sáfrány voltak, vala-

A világ első ismert parfümkészítője egy Tapputi nevű mezopotámiai nő volt közel 3000 évvel ezelőtt.

Indiában olyan elterjedt volt a parfüm használata, hogy a bánat és a gyász legvégső jele volt, hogy ha valaki nem illatosította magát.

Sok egyéb tudás mellett a középkor folyamán a parfümkészítés tudományát is az arab világ őrizte meg. Al-Kindi a 9. században több mint száz illatos olaj, parfüm és orvosság receptjét tartalmazó könyvet írt a parfümkészítésről.

mint a viszonylag új eljárásokkal (sajtolás, maceráció – meleg zsírban vagy olajban oldás) már többrétegű, komplex illatokat alkothattak. Az illatszergyártás igazi mesterei azonban az arabok voltak: Ibn Sina (Avicenna) orvos találta fel a desztillációt, így lehetővé vált az alkohol alkalmazása, ami napjaink parfümjeinek alapja. A Római Birodalomban és a Közel-Keleten egyre inkább elhalványult az illatszerek korábbi vallásos jellege, és a világi élvezetek, a csábítás eszközei lettek.

A barbár betörésekkel és a birodalom bukásával véget ért az illatok aranykora, a középkor folyamán hosszú ideig csak a templomi tömjénfüst maradt, legközelebb a kereszties lovagok hozták vissza a Szentföld háremjeiből a parfümök varázsát. Leghamarabb éppen a magyarok érdeklődését keltette fel: a középkor egyik leghíresebb illatszere az 1370 körül a legenda szerint Erzsébet királyné parancsára megalkotott „királynévíz” vagy „magyar víz” volt, alapja narancsvirág, levendula, menta, mézfű, citrom, kakukkfű és rozmaring. A reneszánsz idején fontosnak tartották a testi-lelki tisztaságot, így Európában is divatba jöttek az illatosított kiegészítők, illatlabdák. Hittek az illatok tisztító és gyógyító hatásában, ezért a pestisdoktorok jellegzetes madárszerű maszkjainak belsejét gyógynövényekkel, olajokkal és fűszerekkel töltötték meg a betegség megelőzése céljából. A fényűző és minden luxusra kapható, valamint a kikötők révén erős keleti kapcsolatokkal rendelkező Velence hamar parfüm-

Nofertum, az illatszerek istene

nagyhatalommá nőhetett magát ki ebben a környezetben. Hatalmas vagyonaikkal szert a kereskedők az ámbra, az aloé, a kámfor, a pézsga, a szantál vagy a tömjén forgalmazásával. A nagy felfedezők a fűszerek és illatok egész garmadáját hozták magukkal az Újvilágból – perui balzsamot, hódzsirt (kasz-toreum) és guajakfát – melynek elsődleges hasznélvezői a spanyolok lettek, akik a bőrkészítés mestereiként fellendítették az illatos kesztyűk piacát. Innen került át az illatszergyártás a franciákhoz, először Grasse környékén, akik a modern kor leghíresebb parfümjeit alkotják később. Ezidőtájt jelenik meg néhány ma is használatos alapillat, mint a neroli (narancsvirágolaj), vagy a frangipáni (keserűmandula) is.

A barokk kor parfümjei – bár elsősorban a higiénia hiánya miatt – komplexitásukban már bőven felvehették a versenyt néhány mai alkotással. A rómaiakhoz mérhető pazarlással használták az íriszből készült francia pomádét, a „ciprusvizet” (vanília, pézsga, írisz, ámbra), a „smaragdvizet”, illetve a legalább 15 összetevőből készülő „ezervirágvizet”. A XVIII. században már kissé finomodott a közízlés, és teret nyert a higiénia, így szerepet kaphattak a könnyedebb virágos illatok, mint Madame Pompadour kedvence, a „portugál víz” (narancs, citrom, bergamot, rózsa). Franciaországban ugyanebben az időben jelentek meg az első híres illatszergyártók, melyek némelyike ma is létező cég (pl. Lubin, Houbigant), illetve a század nagy találmánya a piacot ma is meghatározó „Eau de Cologne”, azaz a kölnivíz.

A XIX. század végéig kizárólag természetes alapanyagokkal dolgoztak az illatszerek gyártói, azonban a századfordulón megjelennek a szintetikus illatok is, ami határtalan lehetőségek tárházát nyitotta meg a gyártók előtt. Ez a pont jelenti a mai értelemben vett parfümök korának hajnalát. A roman-

A XIX. század elején a hölgyek vaníliás, fahéjas, gyümölcsös és virágos illatokat hordtak, míg az urak elsősorban pézsga- és cibetillatban úsztak. Ekkor kezdenek el egyértelműen elválni egymástól a férfi- és a női parfümök.

tika irányzatának kettőssége: a finom, légies, virágos illatok és a nehéz, fűszeres, keleti parfümök egyidejű népszerűsége alapozza meg a parfümök későbbi sokféleségét, amikor már mindenki a személyiségéhez legközelebb álló illatot választhatja. Sok ma is létező neves parfüm- és divatház ekkor alakul (Guerlain, Lancôme, Molinard, stb.), amiknek a nyomdokaiban járva kezdik meg pályájukat a mindenki által jól ismert nevek: Coco Chanel, Christian Dior, Yves Saint Laurent, Thierry Mugler és még sokan mások.

Barokk kori porcelán illatszertartó

ZUBOGY

Egy gömöri falusi templom évszázadai a régészeti kutatások tükrében

α ιερόσυτοι κτιριακοί τύποι

Εἰς ἀποστολῆς ἱερῆς ἰερῆς ἰερῆς ἰερῆς

70

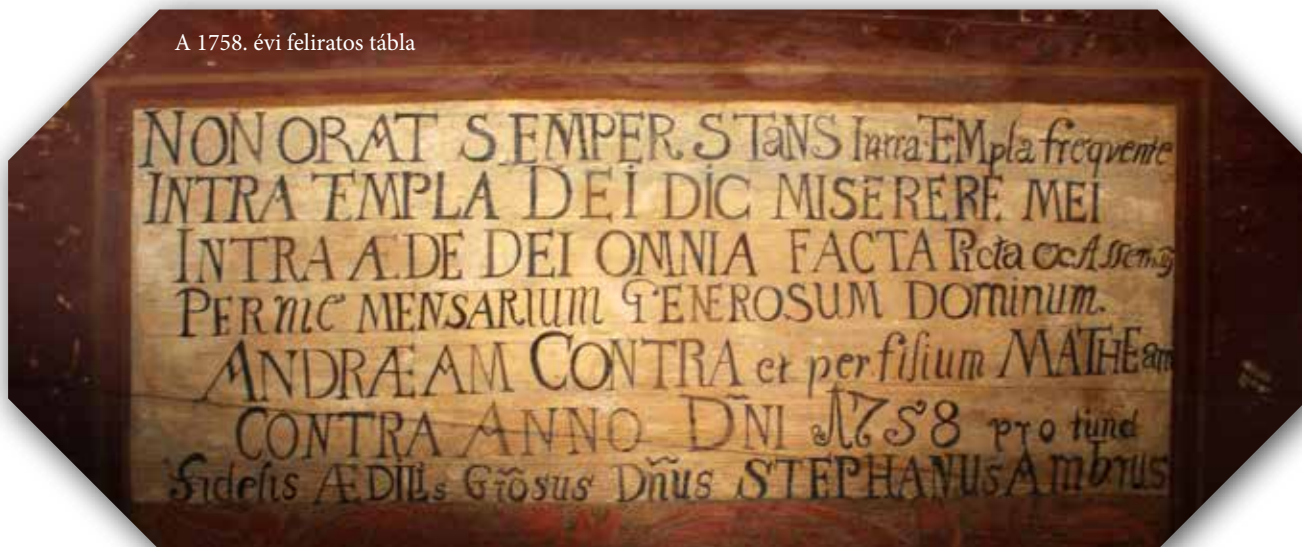
FELD ISTVÁN

Kevésbé ismert, hogy a mai Borsod-Abaúj-Zemplén megye nem csupán három egykori történeti vármegye kisebb-nagyobb részeit foglalja magába. A Sajó és a Bódva folyók közötti dombvidék völgyeinek számos települése ugyanis egykor még Gömörhöz tartozott, s ezek egyike a Kazincbarcikáról Aggtelek felé vezető országút mellett fekvő Zubogy. A falu legfőbb nevezetessége, a település református temploma szinte elbűjík a lakóházak között. Az, hogy milyen kincses tárat hagytak itt ránk az elmúlt évszázadok, csak akkor tudatosul igazán a látogatóban, ha belép kicsiny, csúcsíves keretezésű ajtaján.

A templom látképe (délnyugatról)

A 1758. évi felírtos tábla

A templom látképe (keletről)

Legfőbb értéke, 18. századi festett fa-berendezése azonban az egyház történetjének csupán egyik, bár igen fontos emléke. A korábbi fejezetekről csak a templom elrendezése és néhány gótikus részlete tanúskodik – továbbá számos tudományos szakközlemény. Az épület négy évtizeddel ezelőtt elvégzett helyreállítását ugyanis alapos, s ugyanakkor különösen szerencsés régészeti kutatás előzte meg. A falait borító vakolatrétegek módszeres lehántása, a falazóanyagok vizsgálata – az úgynevezett fal-kutatás –, belső terének

közel teljes és környezetének kutatóárokokkal végzett felderítése – azaz az ásatás – nem csupán az építész- és a restaurátor-szakemberek munkáját készítette elő. Ennek során kirajzolódott a templom fordulatokban gazdag építéstörténete is, amely egyúttal látványos tükröképe a település életének,

ugyanis elárulja, hogy a falu mikor virágzott, mikor szűkölködött, s mikor érte pusztulás. Hiszen bár egy templomot építtetői mindig az „Isten házának”, az istentisztelet helyszínének szántak, az emellett – vagy épp ebből következően – a falusi közösség legfontosabb közösségi épülete, azaz középülete is volt.

Érdeemes ezt a történetet most végigkövetni, már csak azért is, mivel Zubogy sohasem játszott kiemelkedő szerepet a történelemben, s így sorsa az általánost, sok más falusi templomunk évszázadait is példázza. Természetesen

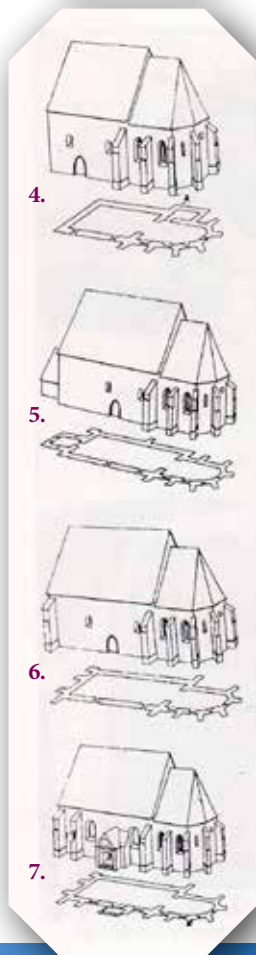
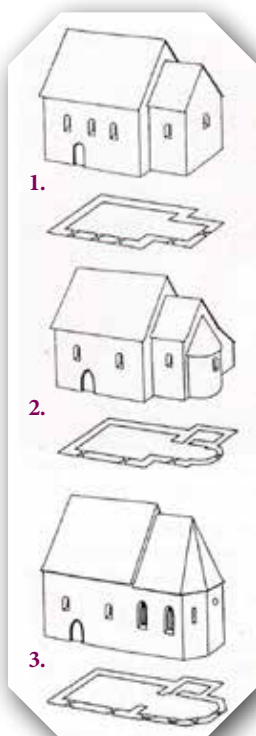
a helyszíni kutatási megfigyelések mellett segítenek ebben bennünket a levéltárakban fennmaradt oklevelek és más dokumentumok is, bár ezek sokszor csak a földesúrról és annak jogi ügyleteiről emlékeznek meg, s hosszú évszázadokig nem is szólnak magáról a templomról.

A templom építési periódusai

felülről lefelé: 1. 12-13. század, 2. 14. század, 3. 15. század vége, 4. 16. század eleje, 5. 16-17. század, 6. 17-18. század fordulója, 7. 18-19. század

Az épületről a régészeti kutatás azt derítette ki, hogy a legkorábbi formájában igen egyszerű szerkezetű volt, tulajdonképpen egy Árpád-kori alaptípusnak tekinthető. Közel négyzetes hajójához – a hívek, a falu lakóinak terméhez – egy kisebb, s bizonyára alacsonyabb, ugyancsak egyenes fallal záródó szentély csatlakozott – az oltár és a miséző pap helye. Tömegével – a román kori építészetre jellemző módon – ugyanazt a lépcsőzetes elrendezést mutatta, amit a nagy katedrálisok. A hajó déli oldala volt a főhomlokzat, itt a kis nyugatra eltolt bejárat felett egy szimmetrikus ablakcsoportot alakítottak ki. A ma is álló keleti részen feltárt félköríves nyílástöredékek arra utalnak, hogy először bizonyára három keskeny résablak világította meg a belső tereket. Más templomok alapján hasonló formában kell elképzelnünk a már csak alapfalaiból ismert szentély nyílásait is. Ez utóbbi épületrészt talán boltozat, míg a hajót síkmennyezet fedhette. Az épület ránk maradt falszakaszai arra utalnak, hogy egyszerű kőművesmester nem a kor legfejlettebb építéstechnikáját alkalmazta, bár a környékbeli kőből, erős habarccsal emelt falai szilárdságának fokozására falkötő gerendákat is használt.

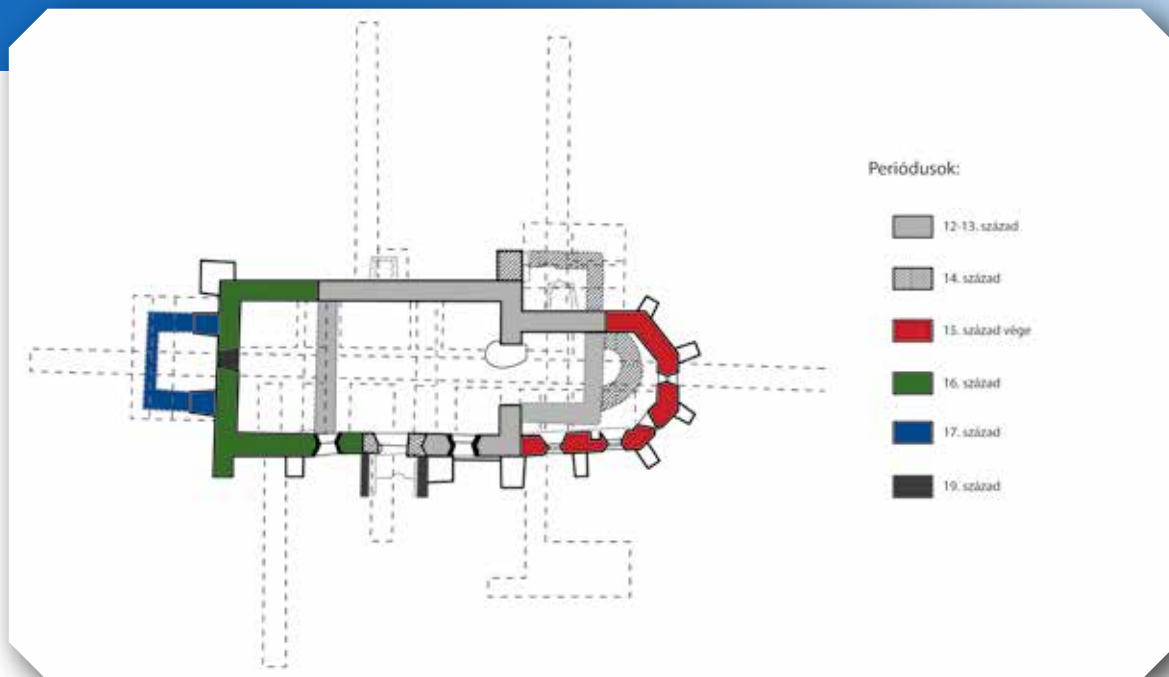
Ez az egyház a gömöri királyi ispánsági vár szolgálatára rendelt falu – a vidék helynevei, így maga a Zubogy név tanúsága szerint elsősorban szláv – lakóinak épülhetett, de hogy közelebről mikor, arra vonatkozóan nem rendelkezünk biztos ismeretekkel. A kutatóárok ugyan mind a templom belsejét, mind a környékét behálózták – igaz, az egykori templom körüli temetőt csak részben vizsgálhatták –, de ennek során nem sikerült szert tenni a kőfalak korát meghatározó leletekre. Nem lehetett igazolni – de kifejezetten cáfolni sem –, hogy az egyház egy korábbi fatemplom helyére épült volna. A településtörténeti kutatás feltevése szerint a falu kezdetei csak

a 12. század második felében kereszthéz, így az 1200-as évek elején már bizonyára állt a korabeli parasztházak közül egyszerű megjelenése ellenére látványosan kiemelkedő kőépület. Az nem ismert, hogy övezte-e egykor körítőfal vagy árok.

A 13. század végén, az uralkodói hatalom gyengülésével Zubogy is magánföldesúri kézre került. IV. László király (1272–1290) adományozta el 1282-ben a Csanád megyéből ide származott Ajtony nemzetségnek. Ennek egyik, közepnemesi szinten élő családja azután a 14. században a falut választotta központjának, s nevét is innen vette. Valószínű, hogy nemcsak udvarházat emeltettek a faluban, de tagjainak, mint kegyuraknak, azaz az egyház helyi patrónusainak köszönhető a falu templomának újjáépítése és bővítése is. A falkutatás során ugyanis kiderült, hogy valamikor az épület nyugati része erősen megsérült – nem kizárt, hogy össze is dőlt –, s a hajó déli homlokzatán csak a keleti szélső résablak maradt meg. A helyreállítás során az egykori középső ablak kávéját is elfalazták, s nyugaton már csak egyetlen új, ugyancsak keskeny ablaknyílást alakítottak ki. Új bejárat is váltotta a régit, ekkor került a helyére a ma is meglévő gótikus ajtókeret, amelynek korát már nem lehet pontosan meghatározni a 13–14. századon belül.

Az egyes épületeket ért pusztulásokat hajlamosak a kutatók nagy nemzeti katasztrófákkal kapcsolatba hozni, miközben ezek egyszerűbb okokkal, így építési-statikai hibákkal vagy épp a falvakban gyakori tűzvészekkel is magyarázhatók. De templomunk esetében ez még akár egy helyi hatalmaskodáshoz

A templom kutatási alaprajza az építési periódusokkal

is köthető. Tudjuk ugyanis, hogy 1299-ben a szomszédos nemesek több más környékbeli faluval együtt Zubogyot is elpusztították, s még házai egy részét is elvitték. Pontos dátumhoz azonban nem köthető maga az újjáépítés, s így nem kizárt, hogy arra ugyanakkor került sor, amikor a szentélyt egy keleti bővítménnyel és egy sekrestyével látták el.

Míg a sokszor kápolnaként is használt sekrestyék építése igen gyakori a 13. század végétől, nehezebb a szentély keleti oldalához hozzátoldott félköríves építmény értelmezése. Az ásatások során feltárt alapfalai alapján belső tere még a másfél méteres átmérőt sem érte el, így benne sem egy új oltár, sem pedig a pap nem fért volna el. Rendeltesétét illetően esetleg arra gondolhatunk, hogy egy különleges ereklye elhelyezésére szolgálhatott. Ez jól köthető lenne a faluban rezidenciáját tartó nemesi család kegyuraságához, hiszen elvárás volt vele szemben, hogy gazdagítsa és díszítse az ottani egyházat, s ez egyúttal saját társadalmi presztízsét is fokozta. Ezért az is nagyon valószínű, hogy a Zubogyiaknak köszönhető a templombelső falképekkel való díszítése. Sajnos, ezekből 1935-ben már csak egy Mária-alakot találtak meg – és vertek utána le a hajó északi falán. A legutóbbi kutatások ugyanakkor másutt is megtalálták a nyomait az egykori festett díszítésnek.

Bár a helyben lakó nemesi család a 14. század végén kihalt, de maga a falu az adóösszeírások szerint továbbra is a környék fontos települései közé tartozott, melyet már csak magyar nevű jobbágyok laktak. Ezért is vállalkoz-

hattak valamikor az 1400-as évek végén vagy az 1500-as évek elején a falu új földesurai, a közeli Alsószuhán lakó Szuhaiak a templom bővítésére. Ez azonban nem a befogadóképességének növelését szolgálta, hanem a liturgiával kapcsolatos új igényekkel magyarázható. Ekkor ugyanis már egyre nagyobb szerepet játszott az istentiszteleteken a szent szövegek felolvasása, de elterjedtek a képekkel, szobrokkal díszített szárnyas oltárok is a falusi templomokban. Az ebből adódó nagyobb tér- és fényigényt a legjobban egy új szentély építésével lehetett kielégíteni – s ez történt Zubogyon is, bár igen takarékos formában, a kegyúr anyagi lehetőségeinek megfelelően.

A régi szentélyt ugyan elbontották, meghagyták azonban a sekrestyét, így az új, sokszögzáródású, nagy, ma is meglévő kőrácsos ablakokkal megvilágított, kőbordás hálóboltozattal fedett épületrész nem szimmetrikusan kapcsolódott a román kori hajóhoz. Az építkezést vezető kőművesmester szakismereteinek fogyatékoságát jelzi, hogy először nem támasztotta meg támpillérekkel a szerkezetileg fontos pontokat, s arra talán csak azt követően került sor, hogy megrepedtek a falak vagy a boltozat. Ennek a kibővített templomnak a felszereléséhez tartozhatott egy aranyozott rézből készített gótikus kehely, amely a hajó nyugati részén került elő az ásatások során – bizonyára a Szuhaiak vagy az ekkor ide beköltöző kismemesi családok egyikének adománya lehetett.

A templombelső falkutatás közben

A középkor végi fellendülésnek is köszönhető Zubogy, hogy – sok környékbeli falutól eltérően – elnéptelenedés nélkül vésztele át a következő közel két évszázad viharait. Bár az 1550-es évektől az egymást érő török támadások során házainak közel a fele elpusztult, és számos lakóját is elhurcolták, a század végére a település a környék egyik egyházi központja lett. A falusiak és földesuraik ekkor már a reformáció helvét irányát követték, így egyházuk reformátussá vált. Ez egyrészt azzal járt, hogy előbb az oltárt, majd az ugyancsak feleslegessé vált sekrestyét bontották el. Majd nyugat felé mintegy

A templom csúcsíves bejárata

harmadával bővítették a hajót, s az új végfalban kialakított egyszerű ajtó előtt szélfogót is építettek. Nagyobb átalakításra sem mód, sem igény nem lehetett, s a templomi felszerelésből csak egy 1581-ben készített ónkupa maradt ránk.

A 17. század utolsó harmada talán a legnehezebb időszaka volt a falu életének. Ismét török csapatok sarcoltak a vidéken, majd kuruc és Habsburg-hű katonaság pusztította a környéket. 1674 tavaszán lelkesztét, Szalóczy Mihályt is elveszítette Zubogy, aki egyike lett a hitét meg nem tagadó, s az ellenreformáció pozsonyi törvényszéke által gályarabságot szenvedett

A templombelső falkutatás közben

negyven prédikátornak. Nem kizárt, hogy ő maga rejthette el távozása előtt egy nagy festett cserépedényben az említett gótikus kelyhet egy ezüstpaténával [kerek, közepén bemélyedő kis tányér – a szerk.], továbbá azt a mintegy 70 darab, 1619 és 1673 között vert ezüstpénzt, amelyre a szentély déli oldalán bukkantak az ásatás során. Az utóbbiért ekkor mintegy 20 liter tokaji bort lehetett vásárolni.

Nem meglepő, hogy valamikor a 17–18. század fordulóján szinte teljesen romba dőlt a templom. Beszakadt a gótikus szentélyboltozat, kidőlt az északi fal jelentős része, magával rántva egy támpillért és a hajó felé nyíló diadalívet. Teljesen megsemmisült a hajó délnyugati része is. Az újjáépítés talán csak a békeidők beköszöntésével, az 1710-es évek végén indult meg – még 1720-ban is csak öt jobbágycsaládot írtak össze a faluban – s 1726-ban a ránk maradt famennyezet elhelyezésével fejeződött be. Az új falazatok a régi alapok felhasználásával készültek, a szentélyben lefaragták a boltindításokat, megépült egy egyszerű, félköríves diadalív is. Jellemző az építetők igényeire és lehetőségeire, hogy a déli homlokzat újjáépített nyugati részén az ép állapotban megmaradt keleti szélső résablak mintájára ala-

kíttartak ki egy új, ugyancsak kis nyílást. A templom egész belső terét fedő, leveles-virágos indákkal díszített párhuzamos deszkák alkotta mennyezet – rajta feliratos tábla őrzi az egyházközség korabeli vezetőinek nevét – egyedülálló Északkelet-Magyarország hasonló emlékei között. A középkori hagyományokat őrző ismeretlen mestere valószínűleg távolabbról érkezett az újjáépülő kis gömöri faluba.

Bár Zubogy ezt követően már nem tudta visszanyerni régi jelentőségét, de Mária Terézia korának gazdasági fellendülése itt is lehetővé tette a templom további korszerűsítését és gazdagítását. 1758-ban két nagy ablakot vágtak a hajó falába, s ugyanakkor két jolsvai festőasztalos, Contra András és fia, Mátyás elkészítették az új belső berendezést, s nevüket a bejárat felett egy táblán meg is örökítették. Bár a padok, a lelkész családjának helyeként szolgáló Mózes-szék és a diadalív északi oldalán felépített szószék előlapjait díszítő festett virágokkal a környék más református templomaiban is találkozhatunk, restaurálása után a teljes zubogyi együttes mégis egyedülállónak számít. Különös értéke, hogy igen jól

A hajó famennyezetére helyezett 1726. évi feliratos tábla

illeszkedik hozzá a valamivel később készült keleti és nyugati karzat, ugyancsak festett mellvédjén a másutt is kedvelt cédrusokkal. Ekkor készülhetett a déli homlokzat előtt álló „szoknyás” fa harangtorony is.

A 19. században már csak arra volt módja az egyházközségnek, hogy többé-kevésbé karbantartsa az épületet. Amikor 1887-ben kidőlt a hajó északi falának közepe, hiába foglalt állást egy új templom építése mellett a presbitérium, pénz hiányában – s egyúttal az utókor nagy szerencséjére – csupán a kiomlott rész befoltozására vállalkozhattak. A falkutatás során tett megfigyelések szerint ezt rendkívül találékonyan oldotta meg építőmestere. Csak 1907-ben kerülhetett sor egy új tetőzet megépítésére, majd 1935-ben egy teljes külső-belső felújításra. Az utóbbinak estek áldozatul a megtalált középkori falképek, de ekkor tűntek el vastag olajfestékréteg alatt a 18. századi faberendezés ekkor már ódivatúnak számító festett díszei is. Mindezt azonban hiba lenne tudatos pusztításnak bélyegezni, hiszen a falu lakói ekkor korántsem egy történelmi emléknek, hanem egy használati értékkel bíró épületnek tekintették templomukat. Miután azonban az állam a múlt század közepén műemlékké nyilvánította, már egy gyökeres szemléletváltás következett be. Zubogy egyháza ma már nem csak az itt élők szakrális középülete, hanem a település és az ország múltjának emléke is. Egy történelmi, művészettörténelmi és esztétikai értékkel is bíró építészeti alkotás, melyet eddig ehhez méltóan gondozott, s remélhetőleg a jövőben gondozni is fog a magyar műemlékvédelem.

A templombelső mai állapota a nyugati karzattal

Fodor István A NOMÁD NÉPVÁNDORLÁSOKRÓL

76

A tudományos szakirodalomban, de a széles olvasóközönségnek szánt írásokban is gyakran szóba kerül, hogy a mozgékony életmódot folytató nomád közösségek időről időre óriási tömeges vándorlásba kezdenek. Közismert a hunok, avarok vagy éppenséggel a mi őseink, a magyarság tetemes vándorútja. Mi készíteti e népcsoportokat vándorlásra, miért hagyják el őseik földjét? A legkézenfekvőbb magyarázat szerint ezek legfőbb okozói a pusztai szárazságok lehetnek, amikor kiég a legelő, elpusztul az állatállomány jelentős része, s a pásztorok csak úgy menekülhetnek meg az éhínségtől, ha útra kelnek, s nagy távolságra hajtják csordáikat, amíg megfelelő legelőterületet nem találnak. E magyarázat valóban kielégítőnek látszik, hiszen újkori példák igazolják, hogy például az évi csapadék 30%-os csökkenése a juhállomány 80%-os apadását idézi elő, ami már szinte katasztrófális méretű. Ráadásul, ha megvizsgáljuk a régi népvándorlások irányát, azt tapasztaljuk, hogy azok kiindulópontja az esetek nagy többségében Belső-Ázsia volt, ahol valóban a legkevesebb az évi csapadék.

A nagy számok törvénye tehát alátámasztja a szárazságot okként megjelölők igazát. Ha ezt általánosságban el is fogadjuk, mégis meg kell jegyeznünk, hogy az egyes esetek vizsgálata nem feltétlenül erősíti meg ezt a szabályt. Beszédes példaként idézhetjük ugyanis ennek ellenkezőjére a szkíták esetét, Hérodotosz szavaival. Amikor Dareiosz perzsa uralkodó átvonult a szkíták földjén s azok nem álltak ki óriási serege ellen nyílt ütközetben, a szkítákat gyávaással vádolta meg. A szkíták királya így válaszolt neki: *„Perzsák királya, ami engem illet, se most, se máskor nem menekültem meg gyáván emberfia elől, és előled sem menekülök. Csak azt csinálom, amit békében is szoktam, s azt is megmagyarázom, miért nem bocsátkozom veled azonnal ütközetbe. Nekünk szkütháknak nincsenek sem városaink, sem megművelt földjeink, nem aggódunk*

Nomád lovasok (Kazahsztán)

hát, mert nincs mit elfoglalnotok, ezért nem igyekszünk harcolni veletek. De ha mindenáron gyorsan akarod eldönteni a dolgot, hát itt vannak a szkütha őseink sírjai. Rajta, indulj el, keress meg, és próbáld csak feldúlni őket, majd meglátod, harcolunk-e a sírjainkért ellenetek, vagy sem.” (Hérodotosz IV, 127). A nomád szkítákat tehát ugyanolyan érzelmek kötötték szülőföldjükhöz, amely őseik nyugvóhelye is volt, mint a megtelepült szántóvetőket. A városlakók szemében hevenyészett szállásaik, legelőik, magukkal vitt sátraik jelentették nekik a hazát, amit hőiesen védelmeztek életük árán is.

Ahhoz tehát, hogy a nomádok elhagyják szülőföldjüket, az esetek jelentős részében nem volt elegendő egy-két szárazságot hozó esztendő. Ezt valószínűleg gyakran más veszedelem is tetézte: például egy erős ellenséges támadás.

Korántsem véletlen tehát, hogy a nagy nomád birodalmak kialakulása korában mindig „megelevenedik” a steppe, egymást érik a hadjáratok, a különböző népcsoportok sokasága hagyja el korábbi szállásait, s költözik új hazába. Ezek az úgynevezett „steppei láncreakciók”, amikor a pusztai népek a biliárdgolyókhöz hasonlóan ütköznek össze és lendülnek mozgásba. E folyamatoknak nagyon is kézenfekvő magyarázatuk van. Bármely vereséget szenvedett nomád nép ugyanis elveszítette állatállományát vagy annak egy jelentős részét, tehát anyagi létalap nélkül maradt. Vezetői két lehetőség közül választhattak: behódolnak a győztesnek, s alávetett népként élnek tovább, vagy megkísérik, hogy fegyverrel szereznek maguknak valamely közelebbi vagy távolabbi szomszédjuktól állatokat és új legelőket. (A második megoldás példája, amikor 895-ben a keleten vereséget szenvedett besenyők támadtak rá az etelközi magyarokra, bolgár szövetségben.) A kutatók között akadt olyan is, aki kétségbe vonta az ilyen típusú vándorlásokat, mondván, hogy az ezekről szóló régi híradások csupán irodalmi toposzokként értékelhetők. E feltevést vallók azonban nincsenek tisztában a nomád társadalmak valós történetével, és nem számolnak azzal sem, hogy a régészeti leletek alapján jóval több pusztai vándorlás igazolható, mint amennyit az írott kútfők alapján sejthetünk.

Ménes terelése (Mongólia)

Nomád előkelők kurgánjai Tuvában

Straub Péter

A HAZAI RÉGÉSZET KIS TÜKRE

Gondolatok egy hiánypótló összefoglalás kapcsán

78

Régészeti nyomozások Magyarországon 2.0.

Szerk.: Ilon Gábor. Martin Opitz kiadó, Budapest, 2019. 375 oldal

Ikrek a gödörben

Több mint egy évtizeddel az első kötet megjelenése után a szerzők újabb izgalmas nyomozásokra hívják a kedves Olvasót, ezúttal huszonhét alkalommal. De nemcsak a szerzők száma növekedett az előző, 2008-ban kiadott kötethez képest, hanem a könyv formája, mérete és súlya is (ez most 1,5 kg lett!), amely gazdag, színes mellékletekkel csábítja a régmúlt iránt érdeklődőket, újabb izgalmasnál izgalmasabb kalandokra. A már a könyvesboltokban elérhető új kötet a korábbival megegyező tematikában tárgyalja az utóbbi évek szenzációsnak bizonyuló felfedezéseit, legyen szó akár egy új leletről, régészeti jelenségről vagy sok évtizede napvilágra került régészeti emlékek újraértelmezéséről. A szerzők egy részét már ismerősként köszönheti az előző kötetet olvasó érdeklődő, akik rutinos kutatóként a már megismert magas színvonalon tárják elénk a legújabb narratívákat, ugyanakkor a publikálók listája számos fiatal kutatóval is bővült.

A lényeg változatlan maradt, bemutatni a magyar régészet legújabb és legérdekesebb eredményeit a nagyközönség számára, hozzájárulva ezáltal a tudomány népszerűsítéséhez és folytatni az ismeretterjesztés nemes hagyományát.

A régészeti kiadványokat olvasók körében már jól ismert a kiadó neve is, hiszen számos nívós régészeti kiadvány mellett számtalan népszerűsítő kötet kiadása fűződik a nevükhöz. A rövid, sokszor humoros és frappáns, olvasmányos stílusú írások mindegyikének végén talál az olvasó egy rövid tájékoztató irodalomjegyzéket, ha netán ismereteit szeretné még tovább bővíteni. A kötet zárásaként pedig a szerzők rövid szakmai életrajza is megismerhető.

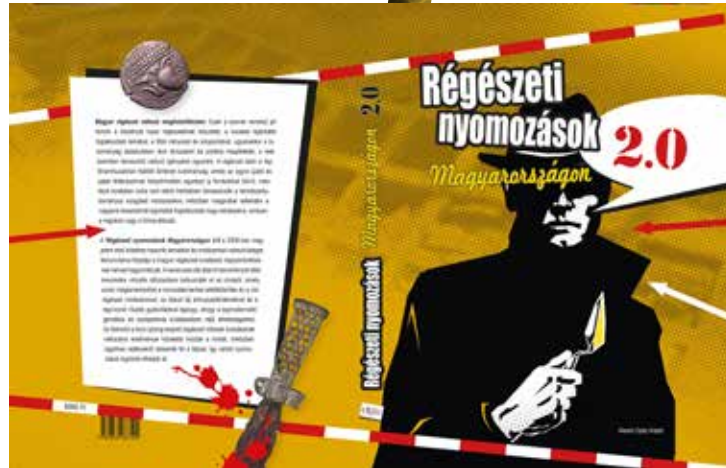
Aki olvasta az első kötetet, tudja, hogy nem világra szóló kincsekről lesz szó, sokkal inkább egy-egy leletről vagy egy-egy jelenség lehetséges értelmezéséről, ami bizony megmozgatja még a szakemberek tudását, felkészültségét, de a fantáziáját is. Nem kell azonban félnie az Olvasóknak. Az írások kerülnek a szükségtelen tudományos szak kifejezések használatát, mint ahogy az irodalmi hivatkozások

és lábjegyzetek sem nehezítik a befogadás folyamatát.

A kötetben részben tematikai, részben kronológiai sorrendben követik egymást a sokszínű írások. Ennek köszönhetően a gondolatok ezerfelé futnak olvasás közben. A közel 400 oldalas kötet részletes bemutatására itt nincs mód, ezért leginkább csak a számomra legizgalmasabb, továbbá a szakterületembe (népvándorlás kor) vágó fejezetekre utalok.

Már Vida Tivadar egyetemi tanár alaposan megírt, ámde rövid bevezetője is felér egy önálló tanulmánnyal. Írásából világosan kiderül, hogy ma már szinte csak pénz kérdése, mi mindent tudhatunk meg egy-egy személyről vagy népről, a környezettükről, az emberről és annak cselekedeteiről, netán évezredes migrációjáról a rohamosan fejlődő természettudományi vizsgálatok segítségével. A könyv későbbi tanulmányaiban mindezekről részletesebben szó is esik.

Az első blokkban a fémkeresőzés hasznáról és káráról, a LiDAR eszközről és a régészeti légi fotózás előnyeiről olvashatunk, amelyek rendkívül nagy segítséget adhatnak egy-egy lelőhely felfedezésében vagy részletes megismerésében, dokumentálásában. Tiszántúli és Baranya megyei példák kapcsán mutatja be ezeket a módszereket egy-egy szerző.

Török kori fémbogrács filmzése a víz alatt

A régészeti állattannal, az embertannal, valamint a víz alatti régészettel foglalkozó tanulmányok az előző kötethez hasonlóan nemcsak az Olvasó agyát veszik igénybe, de a rekesziz-
mók sem pihenhetnek.

Minthogy „büntényekről” van szó, nem is kívánom ismertetni a részleteket, mert biztos vagyok benne, hogy az Olvasó többször is visszatér majd ezekhez. Annyit azonban elárulok, hogy engem a Drávában lelt tucatnyi török kori bödönhajó felfedezésének kalandos története ejtett foglyul, megismerve a bűvárrégészet nehézségeit és a fák évgyűriin alapuló kor-meghatározás mintavételi veszélyeit. Az antropológiai tanulmány egy, úgynevezett csónak fejű újkőkori ikerpár kapcsán tekinti át a különböző korszakok koponyákon végrehajtott módosítási eljárásait, de rámutat a halott máglyára szegezésének római kori (Savaria) lehetőségére is.

A cikkek időrendjében haladva a legelső tanulmány a jégkorszakba repíti vissza az Olvasót, mégpedig a Jászság területére. Itt egy gyapjas mamut maradványai kapcsán alapos betekintést kapunk a korabeli vadászközösségek életébe, éppúgy, mint a hozzájuk kapcsolódó szerteágazó régészeti problémákba. Jól illeszkedik e tanulmányhoz az őskori kőszközők nyersanyagának a bányászata és a kőfeldolgozás áttekintése. A késztermékek

távolsági kereskedelmének a megszervezése pedig különös tiszteletet vált ki az Olvasóban. Az őskori blokkon belül több bronzkori témájú cikkel találkozunk, ami részben nyilván a szerkesztő szakmai érdeklődésének is betudható. A mészbetétes edények és a veleimi aranykincs, avagy a korszakban felfedezett szálfelegyver, a kard szimbolikája, továbbá története, a korabeli ember genetikája – mind-mind érdekfeszítő olvasmányok.

A vaskor őskori időszakát úgy érinti a kötet, hogy egy kiváló írás egyrészt visszavisz minket a magyar archeológia kezdeteihez, s az első hazai vasútépítéshez. Hiszen 1847-ben Szob határában mentették meg az első hazai kelta sírokat. Másrészt a korszak régészeti kutatásának érthető és érdekfeszítő összefoglalását nyújtja. Ezt követően korszakhatárhoz érünk, mivel a kelták pénzveréséről szóló tanulmány, amely a híres kelta lovaspénzek elő- és hátlapjának eredetére is rávilágít, átvezet bennünket az őskorból az ókorba.

A római korról két tanulmány foglalkozik. Egy Baranya megyei villagazdaságról és egy, az alföldi szarmaták temetkezési szokásairól értekező. Az előbbi komplex kutatása (légi felvétel, terepbejárás, fémkeresőzés, próbafeltárás stb.) a nyomozás példás folyamatába enged betekinteni. A másik az 1899 késő őszen, a Hild Viktor vezette jászalsószentgyörgyi szarmata kori halmoknak a szatirikus elemektől sem mentes és kis híján botrányba fulladt ásatásának történetét mutatja be. Elolvasását a szakmabelieknek okulásképpen is, a laikusoknak pedig nem mellékesen szórakozásképpen is aján-

Madár alakú korsó a bronzkorból

Angol plomba a pápai piactérről

lom. A halmok, a helyiek téves elképzelése szerint Attila hun király sírját és kincseit rejtették. Ezek után nem meglepő, hogy e régészeti kötetből nem maradhatott ki a hun király székhelye utáni nyomozás sem. Remélem, hogy talán egy majdani nagyberuházás alkalmával valóban nyomára is akadhatnak a szakemberek ennek a mitikus helynek.

Az avar kor emlékeanyagával két tanulmány foglalkozik. Egy a korai avar kori – talán ogur – nők viseletét és egy másik, a kehidai temető kapcsán az avarok lovait bemutató. A kötet egyik jelentős tanulmánya a Solt melletti Tételhegy több évezredes, a bronzkortól a népvándorlás korán át a magyar történelemben is jelentős szerepet játszó örökségét boncolgatja.

A kisszámú középső- és korai újkori tanulmány közül kiemelkedik egy apró és jelentéktelennek tűnő tárgyról szóló dolgozat. A szerző pápai ásatásán előkerült különös, csupán néhány centiméter átmérőjű szürke színű ólomkorong alapján egy lebilincselő vonalvezetésű, majdnem ideálisnak bizonyult büntényre derít fényt. Az ásatáson előkerült szóban forgó leletek az angol királyi címeres és feliratos ólomplombák, melyek azoknak a textileknek a minőségét és eredetét voltak hivatottak igazolni – mintegy márka- és védjegyként –, amiket a végvári katonák a zsoldjuk mellé kaptak. Az írás végére kiderül, hogy a hódoltsági terület török vezetője és a Magyar Királyság magas rangú vezetőinek „együttműködéseként” a Békés megyében gyártott hamis textilárut maguk a katonák dobták piacra. A szenzációs felfedezés és annak tálalása nagyszerűen passzol

Márta, a mamut

a kötetbe, és szinte ott érezzük magunkat a szövevényes szálakat kibogozó fiatal régész mellett. E pompás tanulmány megérdemli, hogy a szerző

nagyon alapos listáját a hazai angol textilplombákról egy további darral egészítsem itt ki. Erről Ő – annak közöletlensége miatt – nem tudhat. A tárgy a keszthelyi Fő tér legutóbbi átalakítása során a vár területéről került napvilágra.

A kötet utolsó tanulmányai ugyancsak példaértékűek. A

majki kórházi kolostor, majd Esterházy-kastély nem régészeti korú, barokk építmény. Megismerésének és hiteles rekonstrukciójának története viszont elképzelhetetlen lett volna és lenne a régészeti módszerekkel történő kutatás nélkül. A záró tanulmány egy még folyamatban lévő nyomozás munkaközi eredményeit közli. Az európai avar kori történelem első (1936) összegyűjtött, ámde máig ki nem adott írott forrásai szerzőjének (Forró Lászlónak) az élettörténetét kutatja.

A kötetet tehát meleg szívvel ajánlom mindenkinek, akit a hazai régészet legújabb eredményei, a régészek munkájának izgalmas részletei, avagy a múlt megismerésének krimyszerű kulisszái érdekelnek!

Üvegbetétes aranykorongok Jászsalsószentgyörgyről

Heraldika – címertan

KŐFALVI TAMÁS

82

A heraldika a címerekkel foglalkozó történeti segédtudomány, amelynek eredete a középkorba, egy nagyon is gyakorlatias tevékenységig nyúlik vissza. A középkorban a lovagi harcmodor elterjedésével a páncélt viselő lovagokból gyakorlatilag semmi nem látszott, a vért a testüket, a sisak pedig az arcukat takarta el mások elől. Ezért felismerhetőségük biztosítása érdekében páncéljukat és fegyverzetüket különböző festékek alkalmazásával, illetve tárgyak felerősítésével tették egyedivé. A látthatóság szempontjából kiemelt helyet kapott a lovag pajzsa és sisakja. Ennek a folyamatnak természetes velejárójaként jelentek meg azok a személyek, a heroldok, akik ismerték és nyilvántartották az egyes lovagok fegyverzetének megkülönböztető jegyeit. Mivel a pajzsok és sisakok ezen mintái és díszei öröklődővé váltak, így a heraldikai nyilvántartások segítségével teljes családfákat lehetett felrajzolni, a családi genealógia eseményei (pl. házasság, öröklés) a címerek ábrázolásain is nyomot hagytak.

A címereknek a fegyverviseléshez kapcsolódó eredetére utal, hogy a címer megnevezése számos nyelvben a fegyver, fegyverzet szóval függ össze: *arma, armorum* (latin), *arma* (olasz), *arms* (angol), *armes, armoiries* (francia), *Wappen* (német).

Egy idő után az eredetileg pusztán a fegyverzet megkülönböztetésére használt megoldások elszakadtak a fegyverektől, azok az adott személy, illetve családja általánosan alkalmazott egyedi jelévé, címérévé váltak. A címerek hamarosan a nemesi származás, az előkelőség általánosan elfogadott jelképei lettek, így már csak uralkodói adományozás révén lehetett hozzájuk jutni.

A címeradományozás eszköze a díszes kiállítású címeradományozó oklevél, címereslevél (*armális*) volt, amely a címer leírását és sokszor annak ábrázolását is tartalmazta. Ennek az oklevélnek a megőrzése a tulajdonos számára kiemelt jelentőséggel bírt, hiszen az társadalmi, gazdasági, jogi előnyöket (kiváltságok, nemesi jogállás) is biztosított. Magyarországon az elszegényedett nemeseket armális nemeseknek, armalistáknak nevezték, arra utalva, hogy nemesi mivoltuk egyetlen oszlopa címereslevelük volt. A cí-

merek adományozásának és nyilvántartásának következtében alakult ki a címerleírás, amelynek célja, hogy a megfelelő szakkifejezések használata révén minél tömörebben, de minden lényeges információt tartalmazva szavakkal írja le a címert olyan részletességgel, hogy annak alapján a címerművész grafikusán is meg tudja alkotni azt.

A magyar címer szó az ófrancia, sisakdíszet jelentő *cimier* szóból ered, első ismert magyarországi előfordulása kapcsán 1326-ban is ebben a jelentésben szerepel: Károly Róbert sisakdíszet adományoz, amely egy aranyozott kék szárnyát kiterjesztő sólyom, szárnyai alatt lóherével, csőre fölött aranyozott levelű, zöld ágacskával.

A címerhasználat, egyre szimbolikusabbá váló funkciói révén, kilépett a lovagság köréből, sőt magát a lovagság intézményét is messze túlélte. A nemesség szélesebb köre, egyházi személyek és testületek, városok, céhek egyaránt szívesen alkottak vagy kértek címert maguknak, mára pedig számos közösség, intézmények, nemzetközi szervezetek, vállalatok és természetesen egész országok önazonosságának fontos összetevője a címerek használata. Nagy-Britanniában mind a mai napig működik az 1484-ben alapított Címerhivatal (*College of Arms*),

Lovagi torna modern rekonstrukciója

amely a heraldikai és genealógiai kutatások mellett a címeralkotás és címeradományozás szerve is.

A címerek elterjedésével párhuzamosan a címeralkotás szabályai is kialakultak. A pajzsok és a sisakok alakjára, az azokon alkalmazható színekre és motívumokra vonatkozóan különböző előírások születtek.

Az úgynevezett Hyghalmen-tekercs, az 1400-as évek végéről

Ezeket az előírásokat azonban nem minden országban tartották be következetesen, így például a magyarországi nemesi címerhasználat is erősen egyedi jellemzőket mutat.

A címerek legfontosabb része a pajzs, amelyet geometriai osztásokkal (heroldalak), valamint heraldikai színekkel (vörös, kék, zöld, fekete), heraldikai fémekkel (arany és ezüst) és – főleg Nyugat-Európában – bundabőrökkel (hermelin, szürke mókus) díszítettek. Az eredendően ténylegesen alkalmazott tárgyakat (fémlemezek, szőrmék) az ábrázolásokon (pl. címerkönyvekben, oklevélen), illetve később ennek nyomán magán a pajzson is, színekkel (az aranyat sárgával, az ezüstöt fehérrel), illetve festett mintákkal helyet-

A magyar nemesi címerek sajátos vonása a realiztikus, „elbeszélő” jellegű ábrázolás. Jó példája ennek a farkassal éjjeli ruhában harcoló Kistárkányi Dénes címere. A magyar nemesi címerek ábrázolásaira a törökökkel vívott harcok is jelentős hatást gyakoroltak.

tesítették. A pajzs borításaihoz kapcsolódó számos szabály idővel fellazult, így a címerekben további színek jelentek meg, valamint a színek és a fémek közvetlen egymás melletti használatának tilalma is enyhült. A pajzsmező különböző részei különböző ranggal bírtak, a pajzs felső harmada, illetve a pajzsderék közepe (*boglárhely*) számított a legelőkelőbbnek, ezért ide kerültek a leginkább hangsúlyozni kívánt elemek.

A címerek ugyancsak nélkülözhetetlenek tartott eleme a sisak, illetve annak díszítőeleme, a sisakdísz volt. A különböző formájú sisakokat kezdetben kendőkkel, tollakkal és egyéb tárgyak felerősítésével díszítették. Miután azonban a címerek megjelenítésében egyre inkább a grafikus ábrázolások kerültek előtérbe, a sisakdísz általában a pajzs legfontosabb elemének megisméltése, kiemelése képezte. A sisak helyén alkalmazott különböző típusú koronák, illetve egyházi kalapok rangjelző funkcióval bírtak. A hőség ellen védő, sisakra erősített textil az úgynevezett sisaktakaró formájában szintén a címerek kedvelt részévé vált. Az ábrázolásokon ez is egyre nagyobb, részletgazdagabb, díszesebb

Kistárkányi Dénes címere

lett. Ugyancsak a címerábrázolások révén terjedtek el olyan külső díszek, mint például a pajzsot tartó különböző mitikus, kitalált alakok (pajzs-tartók), illetve a címertulajdonos jelmondatát tartalmazó szalag.

A címereken található ábrák igen sokfélék lehetnek (növények, égitestek, keresztek, valódi és képzeletbeli állatok stb.), az ezekhez kapcsolódó jelentések értelmezésével a címerszimbolika foglalkozik. Szerencsés esetben a címeren szereplő ábrák jelentését, indokoltságát a címeradományozó oklevél megadja, de a legtöbb esetben az egyes alakoknak csak általános, szimbolikus magyarázatát ismerjük: oroszlán, sas = bátorság, előkelőség; kard = vitézség; medve = erő). Gyakoriak az úgynevezett beszélő címerek, amikor a címerábrázolás a tulajdonos nevére vagy foglalkozására utal (pl. a kecske Kecskemét címerében), illetve ismerünk gúnycímereket is, amelyeket kifejezetten dehonosztáló, lealacsonyító szándékkal készítettek, erre példa Gutthay Máté udvari bolond címerre 1582-ből.

A címerek megjelenésüktől kezdve kiemelt szerepet játszottak a történelem-

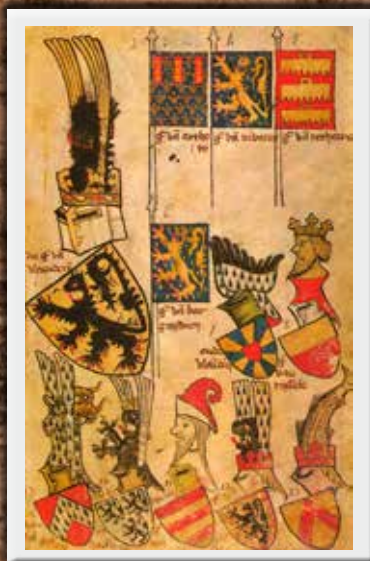
ben. A címertulajdonosok címerüket jogbiztosító céllal, mintegy tulajdonjegyként gyakran illesztették épületekre, bútorokra, ruhákra, könyvekre, ékszerekre, zászlókra, használati tárgyakra, hitelesítő eszközként pedig pecsétjükre. A címerek megőrkítették a családi kapcsolatok változását, a családi genealógiát, az uralkodói cí-

Kecskemét város címere

merek megőrizték a különböző területek feletti tényleges vagy vágyott fennhatóság emlékét, a címerek ábrái pedig számos kultúrtörténeti, hadtörténeti, viselettörténeti információt tartalmaznak. A heraldika a címerek tulajdonosainak azonosítása, a régi címerek felkutatása és megőrzése, a címerhasználat változásainak vizsgálata révén segíti a történettudományi kutatásokat. A címerek egyediségük révén azonosító szereppel bírnak, valamint beszédes emlékei a címertulajdonos sorsában bekövetkezett változásoknak, az adott korok értékrendjének és kultúrájának.

Késő középkori címer ábrázolások

Szfragisztika

Kőfalvi Tamás

A görög eredetű szó, a szfragisztika a pecsétekkel, illetve a pecséthasználat történetével foglalkozó történeti segédtudomány elnevezése. A pecsétek vizsgálata kezdetben a középkori oklevelekhez kapcsolódott, és mint ilyen a diplomatika részét képezte. A 18. században vált önálló segédtudománnyá, amikor 1709-ben megjelent Johann Michael Heinecke, a germán és más népek régi pecsétjeivel foglalkozó munkája. A pecséttan érdeklődése nemcsak a középkorra, hanem az ókorra és az újabb korokra is kiterjed.

Pecséteket bizonyító erejük miatt már az ókorban is használtak, pecsétnyomót már a Kr. e. 4. évezredből Mezopotámiából ismerünk, de széles körben elterjedt volt a pecséthengerek alkalmazása is.

A pecséteknek a hitelesség bizonyítása mellett sokáig gyakorlati jelentőségük is volt, különböző tárgyak lezárására, érintetlenségük tanúsítására is szolgáltak. Így például az ókorban boroshordókat, a középkorban pedig a tüzesvaspróba után feltett kötést zárták le pecséttel.

Pecsétnek tehát csak azokat a lenyomatokat nevezzük, amelyek valaminek a sértetlenségét tanúsítják (zárópecsét), esetleg tulajdonjogot bizonyítanak vagy hitelesítenek. A pecsétek használata már az ókorban is nagyon népszerű volt, hiszen kis méretben (pecsétgyűrű) is alkalmazható volt, felhasználójának pedig sem írni, sem olvasni nem kellett tudnia, a pecsét felismeréséhez elegendő volt a rajta szereplő képi szimbólumok ismerete. A pecsétek népszerűségét mutatja, hogy a középkorra a legelterjedtebb hitelesítő eszközzé váltak. A pecséthasználat lényege, hogy a keményebb anyag-

A pecséthenger segítségével a henger palástjára vésett negatív mintát lehetett átvinni a puha anyagra.

Johann Michael Heinecke, a szfragisztika tudományának megalapítója

ból készült pecsénnyomón (*tiparium*) lévő negatív képet valamilyen annál puhább anyagba nyomják. Megfelelően puha anyag (pl. viasz) esetében elegendő volt a kéz ereje, más esetben nagyobb erejű ütésre vagy nyomásra volt szükség. Már a középkorban használták az ollóhoz vagy fogóhoz hasonló bullanyomót, amellyel a pecsét mindkét oldalát ábrával tudták ellátni.

A különböző pecsétek tulajdonosuk hatalmától függően különböző erővel bírtak. A magánszemélyek pecsétjei természetesen kisebb jogerővel rendelkeztek, mint az uralkodók és főhivatalnokok pecsétjei. A pecséthasználattal terjedésével szükségessé vált a pecsétek jogerejének (autenticitás) szabályozása is. A 14. század közepén I. (Nagy) Lajos király esetleges befolyásolhatóságuk miatt több kisebb konvent pecsétjét bevonatta, és ezáltal hiteleshelyi működésüket megtiltotta.

A középkorban a pecséteknek számos típusa alakult ki. A legismertebb talán ezek közül a függőpecsét, amelyet pergamenzalag vagy selyemzsinór segítségével a díszes kiállítású, fontos jogokat biztosító oklevelek aljára függesztettek. Ezek többsége csak az egyik oldalán tartalmazott képet, az uralkodói pecséteknek azonban gyakran mindkét oldalán találkozhatunk ilyenekkel.

A pecsét jogerejének növelése volt a célja az úgynevezett ellenpecsét (*contrasigillum*) alkalmazásának, amikor a pecsét-tulajdonos a pecsét hátoldalába vagy akár előlapjába saját gyűrűspecstjét is belenyomta, így személyes hitelesítéssel is ellátva azt. Erre elsősorban a királyi pecséthasználtnak van példa, hiszen a királyi pecsétet nem személyesen a király, hanem a királyi írószerv (a kancellária) kezelte.

Szintén gyakran (pl. perbe hívó leveleken) alkalmazták a zárópecsétet, amelynek jogereje annak feltöréséig terjedt. A zárópecsét mai leszármazottai a szintén csak roncsolással nyitható, fémből vagy műanyagból készült plombák.

Henger alakú pecsénnyomó Mezopotámiából

Függőpecsétek egy 16. századi oklevélen

A tüzesvaspróba az istentételek egyike volt. A gyanúba fogott személyt tüzes vassal megégették, majd a sebeit lekötötték. Ha három nap elteltével a kötést levéve megállapítást nyert a seb gyógyulása, a gyanúba fogott szabadon távozhatott, ha nem, akkor az illető további büntetésekkel, akár halállal is sújtható volt.

Oroszlános arany pecsétgyűrű (Wales)

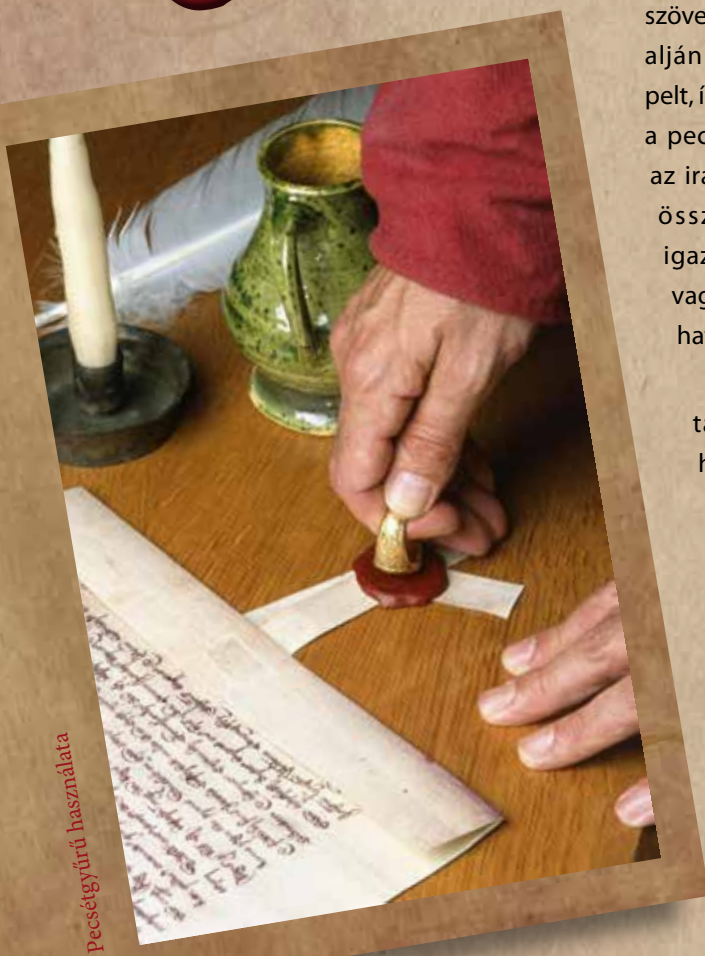
Bár egyoldalú nyomatot hoz létre, de a középkori bullanyomókhoz hasonlóan működik napjainkban az ügyvédek és közjegyzők által is használt ügynevezett szárazbélyegző.

A konventek hiteleshelyi tevékenységgel foglalkozó kolostorok voltak, többnyire saját pecséttel.

A Stark-ház pecsétje a *Game of Thrones* című sorozatban

Az egyik legismertebb magyar pecsét kétségkívül a II. András által 1222-ben kiadott oklevélen függött aranybulla, amelyről maga az oklevél is a nevéet kapta. A bulla egyébként a fémből készült pecsétek gyűjtőneve.

Pecsétgyűrű használata

Mivel a pecsétek a hitelesítés fontos eszközét jelentették, ezért természetesen hamisították is azokat. A legkézenfekvőbb eljárás az volt, hogy egy hiteles oklevél pecsétjét eltávolították, és egy hamis oklevélre illesztették rá. Az egyik legismertebb magyarországi oklevél-hamisító, aki „üzemszerűen” végezte hamisítói tevékenységét, az északi Turóc és Liptó megyékben tevékenykedő János deák volt, akit lebukása után halálra ítélték. „Munkássága” nagyságrendjét jól mutatja, hogy utóbb

az országbíró kénytelen volt a két megye valamennyi oklevélét ellenőriztetni, mert a sok hamis oklevél teljesen összekuszálta a terület birtokviszonyait.

A pecséthamisítás ellen a hatóságok természetesen folyamatosan harcoltak, a hamisítókat máglyahalállal, vagyonelkobzással büntették, segítőiket pedig tüzes pecsétnyomóval való megbélyegzésre ítélték. A hamisítást ugyanakkor már a megpecsételéskor igyekeztek megnehezíteni. Ennek egyik módja volt, hogy a pecsétfüggesztő pergamenre vagy magába a pecsét anyagába helyezett pergamendarabra rejtett szöveget írtak, amely az oklevél szövegében vagy annak alján szintén szerepelt, így kétség esetén a pecsétet leszedve az irat és a pecsét összetartozását igazolhatták vagy cáfolhatták.

A tatárjárás idején a tatárok a kezükre került királyi pecsét segítségével hamis üzeneteket küldtek szét, így csalogatva elő az erdőkhöz, mocsarakba menekült magyarokat.

A fent elmondottak alapján talán érthető, hogy a pecsétannak miért van nagy jelentősége a történelmi források tanulmányozásában. Az egyes pecsétek és tulajdonosaik közötti szoros kapcsolat, e kapcsolat változása, illetve a pecséthasználat alakulása számos fontos információt tartalmaz a hitelesség kérdése kapcsán, ugyanakkor az egyes források személyekhez kötésében is nélkülözhetetlen ismereteket nyújthat. A pecséthasználatban bekövetkező változások mögött fontos köztörténelmi, művelődéstörténelmi, intézménytörténelmi változások húzódnak, ezért a szfragisztika kiemelt feladata a fennmaradt pecsétek megőrzése, feldolgozása és azok tudományos igényű leírásainak elkészítése, valamint a digitalizáció vagy másolatok készítése révén azok hozzáférhetővé tétele a kutatók és minden érdeklődő számára.

Diplomatika

K ő f a l v i T a m á s

A diplomatika a történelem jelentős részében meghatározónak tekinthető forráscsoporttal, az oklevelekkel foglalkozik, ezért magyarul oklevéltannak is nevezzük. Ez az egyik legkorábban kialakult történeti segédtudomány, amely ugyanakkor több másik segédtudomány szülőjének is tekinthető. Az oklevelek jogbiztosító szándékkal készültek, szigorú formai és tartalmi előírások által meghatározott iratok. Mivel az oklevéladás a középkorban élte fénykorát, ezért az oklevéltan is elsősorban ehhez a korszakhoz kötődik. Az oklevéltan vizsgálódása azonban nemcsak az oklevelekre, hanem azok kiadására, az oklevéladás és az oklevéladó szervek történetére, illetve azon iratokra is kiterjed, amelyek jogi tartalommal nem rendelkeznek. Az oklevéltan kezdetben komplex módon vizsgálta a középkori iratanyagot, később azonban egyéb segédtudományok váltak ki belőle, mint például a pecséttan, az íráshordozóval foglalkozó papirologia, valamint az írásképet vizsgáló paleográfia. Természetesen ezek a segédtudományok azután kiterjesztették vizsgálódásuk tárgyát az ókor, illetve az újabb korok időszakára is.

Az oklevéltan megalapítójának Jean Mabillon, 17. században élt francia szerzetes tekinthető, aki a témában *De re diplomatica* címen az első összefoglaló művet kiadta. Ugyanakkor fontos tudni, hogy az oklevelek vizsgálata egyidős az oklevéladással, hiszen az oklevelekkel kapcsolatos legfontosabb kérdés, vagyis hitelességük vizsgálata már a középkorban is kiemelt

Jean Mabillon

szerepet kapott. A hitelesség kérdése főként azokban az esetekben vetődött fel élesen, amikor az oklevél valamilyen jogot (pl. tulajdonjog, kiváltság stb.) biztosított. Nagy, központi nyilvántartások híján a jogok igazolásának egyetlen módja az oklevelek bemutatása volt, ezért egyrészt igyekeztek nagyon vigyázni rájuk, másrészt pedig természetesen hamisították is azokat. Az oklevelek hitelességének és ebből adódó forrásértékének megállapítása ma a diplomatika egyik legfontosabb feladata. Az oklevelek hitelességét azok formai és tartalmi jegyeinek vizsgálatával lehet meghatározni. A hitelesség biztosításáért már az oklevéladó szervek is sokat tettek. Az egyik legáltalánosabb hitelesítő eszköz a pecsét volt, amely eltérő fizikai formában ugyan, de mind a mai napig meghatározó maradt e téren. Az írástudatlanság miatt az aláírás sokáig nem játszott jelentős szerepet.

Az oklevelek formulás részeinek nevezzük a kötelezően előírt és közel állandó, illetve csak lassan változó szóhasználattal kifejezett tartalmakat. A mai jogi tartalmú iratok (pl. adásvételi vagy hitelszerződés) is tartalmaznak formulás részeket.

Az oklevelek hitelesítésének egyik legkorábbi formája az úgynevezett chirographálás volt. Ez azt jelentette, hogy az oklevél szövegét kétszer írták le egymás alá, a két szöveg közötti részre pedig általában nagybetűket írtak. Az oklevélet e betűkön keresztül kettévágták, így az illeszkedés segítségével a két példány kölcsönösen hitelesítette egymást. Az egyik példány általában az oklevéladó szerv őrzetében maradt.

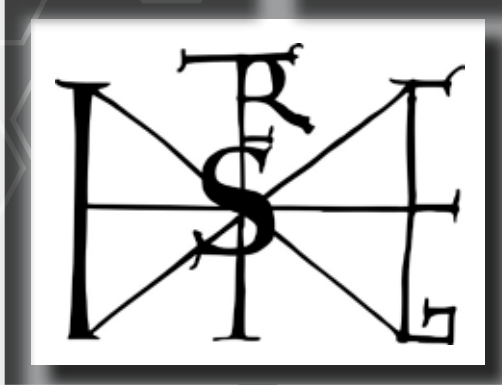
Az oklevelek hitelességének vizsgálata kapcsán már a középkorban is fontos szempont volt az íráshordozó vizsgálata, vagyis hogy az ép-e, nincsenek-e rajta javításra, törlésre, betoldásra utaló jelek. A diplomatika a hitelesség kérdését azonban nemcsak külső, hanem belső, tartalmi jegyek alapján is vizsgálja. Ennek legfontosabb módszere az oklevélben szereplő személyek, elsősorban az ott említett méltóságok azonosítása, hivatalviselési idejük megállapítása, hiszen ennek is-

meretében az oklevél dátumozásának hitelessége könnyen megállapítható. A belső jegyek tanulmányozása ugyanakkor filológiai, paleográfai mélységig is elvihető, vagyis az oklevél szövegének megfogalmazása, a szóhasználat, a szófordulatok, a formulás részek, az íráskép is vizsgálható. A hitelesség kérdésének tisztázásához indokolt esetben modern eszközök is bevetethők, az oklevelek UV-fénnyel történő átvilágításától kezdve a tinta vegyi összetételének vizsgálatáig.

A diplomatika másik fontos feladata a keltezetlen vagy hiányos keltezésű oklevelek keletkezési idejének megállapítása. A középkorban ugyanis az oklevelek nem mindegyikén tüntették fel a kiadás pontos dátumát. Egyes okleveleken egyáltalán nem szerepel dátum, másokra csak az évet írták rá. Előfordul, hogy az idők során az oklevél megsérült, ezért a dátumot tartalmazó rész leszakadt, elveszett, vagy más okból olvashatatlanná vált. A diplomatika az ismert és ismeretlen dátumú oklevelek együttes vizsgálatával, illetve az egyéb történelmi ismeretek segítségével

I. István király monogramja

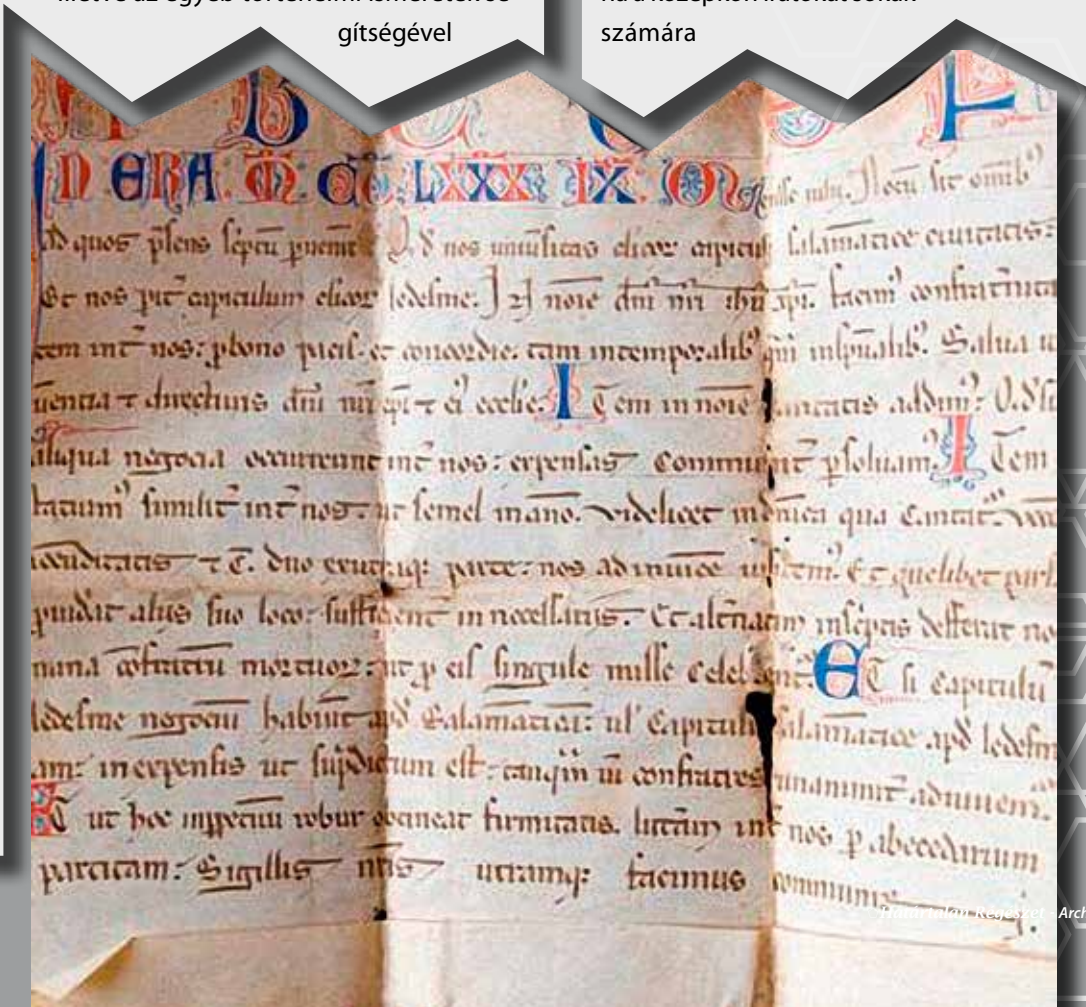

igyekszik minél több ismeretlen datálású oklevél keletkezési idejét minél pontosabban megadni. Természetesen ebbe a munkába a történelmi segédtudományok más ágai is gyakran bekapcsolódnak.

A diplomatika harmadik fontos területe az oklevelek, illetve általában a középkori iratanyag kutathatóvá tétele. A középkor századaiból fennmaradt iratok megértése szerteágazó szakértelmet kíván. Nemcsak az oklevelek nyelvét (ez döntő részben latin) kell ismerni, hanem azok paleográfiai sajátosságaival is tisztában kell

lenni, hiszen az írás korabeli jellemzőinek – íráskép, rövidítések – ismerete nélkül ezek a dokumentumok nem érthetők meg. Mindezek mellett természetesen ismerni kell a korszak jogi, köztörténelmi és művelődéstörténelmi viszonyait, illetve egyéb segédtudományi területeken (pl. pecséttan, genealógia, archontológia, kronológia) is jártassággal kell rendelkezni. A diplomatikával foglalkozó szakemberek tehát azzal teszik a legnagyobb szolgálatot a történelmi kutatások számára, ha a középkori iratokat sokak számára

Chriographált oklevél egyik példánya

befogadható formában teszik hozzáférhetővé. Ezen közzétételi módok az oklevelek teljes szövegű közlésétől a tartalmi kivonatok (regeszták) készítéséig terjedhetnek. Természetesen minél többet dolgozik a segéd tudományi szakember a szövegen, annál könnyebb dolga van az azt felhasználni szándékozóknak. A Magyarországon jelenleg is zajló két

Sokpecsétes oklevél

legnagyobb, több évtizedes múltra visszatekintő oklevélkiadó vállalkozás az Anjou-kori oklevéltár és a Zsigmond-kori oklevéltár sorozata, amelyek tízezres nagyságrendű középkori oklevél tartalmi kivonatát teszik bárki számára hozzáférhetővé és felhasználhatóvá.

Az oklevelek változatos formában maradtak ránk. Egy részük abban az eredeti formában – jobb vagy rosszabb fizikai állapotban – őrződött meg, ahogyan kiadták. Mivel az okleveleket

a példányszámuk megnövelése és így a nagyobb jogbiztonság érdekében gyakran írták át más oklevelekbe, ezért sok oklevél csak az azt átíró, későbbi kiadású másik oklevél részeként maradt fenn. Az átírás lehetett szó szerinti teljes vagy csak az eredeti oklevél

tartalmát magában foglaló. A hiteles oklevelek mellett természetesen ismerünk számos hamis oklevelet, és vannak olyan oklevelek is, amelyeket csak részben hamisítottak, például beletoldottak valamit (ezek az interpolált oklevelek). A hamisítás számára ked-

vező alkalmat teremtett az átírás, hiszen míg az eredeti oklevél a változtatás szemmel látható nyomot hagyott, addig az átírás során a bővítéseket, kihagyásokat fizikai nyom nélkül meg lehetett tenni. Az oklevél-hamisítás mint a közbizalmat jelentősen romboló tevékenység természetesen súlyos bűnnek minősült, halállal büntették.

A diplomatikának a 21. század mindennapjaiban is jut élő szerep: a különböző doktori és kitüntető okleveleket, bizonyos egyházi kiadványokat a középkorban rögzült szabályok szerint, latin nyelven is megfogalmazzák.

Magyarország 1526 előtti történetére vonatkozóan jelenleg több mint 300.000 oklevelet ismerünk, ezek döntő többsége magyarországi kiadású, kisebb része külföldön kelt (pl. pápai oklevelek). Ezen oklevelek többségét a Magyar Nemzeti Levéltár őrzi, kisebb része egyházi, körülbelül egyharmada pedig külföldi levéltárakban található. A Mohács előtti oklevelek digitalizált állománya ma már a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon nagy felbon-

tású, színes képeken online elérhető (*Collectio Diplomatica Hungarica*) és bárki által tanulmányozható. Középkori magyar oklevelek magyarországi lelőhelyen történő felbukkanására már kicsi az esély, de a nagy külföldi levéltárak, elsősorban a vatikáni és a bécsi levéltár még számot-

tevő magyar vonatkozású diplomatikai anyagot rejt. Ezek felkutatása és kutathatóvá tétele a magyar diplomatika hosszútávú feladata.

Oklevél a 12. századból

Rövid hírek.

92

Az európai őskori leletanyagban gyakran előkerülnek kis méretű, néha állatokat formázó edénykéek, melyeknek oldalán kisebb-nagyobb kiöntőcső található. Egy nemzetközi kutatócsoport véleménye szerint ezeket az edényeket akár „cumisüvegként” is használhatták. Három, Bajorországban feltárt gyereksírok melléleteként előkerült edénykének a belsejét elemezték különböző kémiai vizsgálatokkal. A kapott eredmények háziállatok tejének nyomait mutatták ki. A kutatók szerint ezeket az edényeket csecsemők táplálására használhatták.

„Cumisüveg” az őskorban?

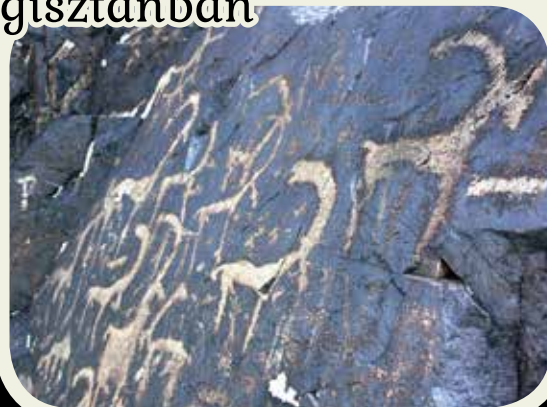

**Szenzációs
9. századi
temetkezések
Zalaváron**

2019-ben is folytatódtak az ásatások a 850-ben felszentelt Mária-templom körül Zalaváron. A feltárások a temető eddig még kutatatlan területére fókuszáltak, és igen izgalmas leleteket hoztak napvilágra. A szentélytől 8–10 méterre egy tölgyfa koporsóban eltemetett férfi sírjára bukkantak, amiben egy kétélű, 95 cm hosszú kard feküdt. A bokacsontok közelében egy-egy sarkantyú is feküdt, illetve a bordáknál egy bizánci aransolidust találtak, amit V. Konstantinosz Kopronümosz bizánci császár (741–775) verethetett. A férfit valamikor a 860-as vagy a 870-es években temethették el.

Lengyel régészek újabb sziklavészeteket találtak Üzbegisztánban. A sima felületre karcolt alakok főként kőszáli kecskéket ábrázolnak, de előfordulnak szarvasok, kutyák és farkasok is a vészetek között. Eddig főként tengerszint felett néhány száz méter magasságban találtak ilyen karcolatokat, azonban a mostani lelőhely jóval magasabban, 2500–3100 méteren található. A legidősebb ábrákat a Kr. e. 2. évezred közepén készítették, míg a legfiatalabbak középkoriak lehetnek.

**Újabb sziklakarcolatok
Üzbegisztánban**

... a világból

Bácsmegei Gábor

93

Jaroslavl (Oroszország) óvárosában egy katedrális maradványait tárták fel a régészek 2005 és 2010 között. Az ásatás során 9 tömegsírt is találtak, melyekbe a tatárjárás idején meghalt személyeket temettek. Szinte mindegyik csontvázon valamilyen erőszakos trauma nyomait lehet megfigyelni, főként ütések és vágások nyomait. A DNS-vizsgálatok még rokon szálakat is ki tudtak mutatni, ugyanis sikerült azonosítani egy nagymamát, a leányát és egy unokáját is.

Tömegsír a mongol invázió korából

Veyre-Monton közelében (Franciaország), egy autópálya-építést megelőző ásatáson kb. 30 állókövet vagyis menhírt találtak a régészek. Franciaországnak ezen a részén ezek igen ritka leletnek számítanak, tájolásuk észak-déli irányú, és nagyon hasonlítanak az északi területeken talált kövekre. Magasságuk általában 1–1,6 méter. Egy 14 méter hosszú és 6,5 méter széles kő alatt egy temetkezést is találtak, melyben egy magas férfi csontváza feküdt.

Menhírek az autópálya alatt

Székesfehérváron, a Jókai utcában végeztek terv-ásatást a Szent István Király Múzeum régészei. A korábbi kutatások alapján már lehetett tudni, hogy itt húzódott a középkori városfal, aminek feltárását tűzte ki célul a mostani ásatás. Az új eredmények szerint a városfal valamikor a 11. század közepén épülhetett, amit a dendrokronológiai vagyis faévgűrű-vizsgálatok is alátámasztottak. Sőt néhány gerendát valamikor a 10. században vághattak ki.

11. századi városfal Székesfehérváron

A TÉRIDŐ VÁNDORAI 11

szöveg: Felföldi Szabolcs
rajz: Fekete Brigitta

94

Adam a forró – csak pár cserjével és csenevész fával tarkított – köves pusztaságban vonszolta magát előre. Próbálta kitalálni merre járhat és főként mikor, de nem tudta elhessegetni magától a balsejtelmet, hogy Marie-val valami nagyon rossz történt. Egy órával később egy város körvonalai rajzolódtak ki a távolban. A város felé tartó poros földút, s a modern dolgok, villanypóznák, vezetékek stb. hiánya alapján arra tippelt, hogy ismét egy régebbi kora csöppent.

Por favor, uram!
Kellenne a köppenye!
Nem érti? Köppenye!
Por favor!

???

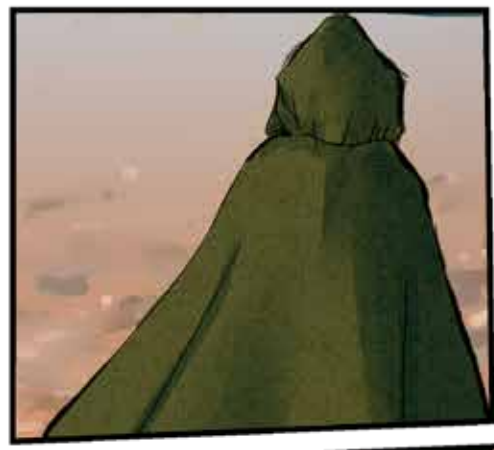
Por favor, señor!
Kérem!
Fizetek!

Gracias!

Dios mio!
Fura kinézetű
bolond volt ez..
egy szavát sem
értettem..

Milyen pénz ez?? Nem maravedí, de nem is reál. Akkor mi lehet? Még soha nem láttam ilyen érmét.
...
Ezüstnek néz ki... Biztos sokat érhet!
... Baljósat érzek a levegőben. Még a fizimiskája sem állt jól. Remélem, nem futok össze még egyszer ezzel a bolonddal! Nem akarok máglyára kerülni...

Adam a köpenybe burkolózva lépett be a dél-spanyol város girbe-gurba utcarengetegébe.

Az utcákon mindenféle ember hömpölygött. Kézművesek kínálták óbégatva termékeiket, egy ember megvadult öszvérét püfölte, kámzsás szerzetesek vonultak mezítláb kéregetve.

VAMOS!
VAMOS! Te
csökönyös
szamár!

Mi
ez a
harangozás?
Merre megy ez a
sok ember? Ennyi
szerzetest még
életemben nem
láttam...

Katonák?
Papok? Ez...
Jeszus! Máglya általi
kivégzésnek lehetek a
szemtanúja!

En
el nombre
del Padre, y del hijo,
y del Espíritu Santo.
Isten akaratából, a tűz
által megtisztulsz,
boszorka!

TE
JÓ
ÉG! EZ
MARIE!!!

KÉREM
NE!
NEEE!
SEGÍTSÉG!!!

Nagy fogás a határon!

A határon nagy értékű műtárgyakat foglaltak le, amelyeket a feketepiacon akartak műkincstolvajok értékesíteni. Segítsd a hatóság munkáját és egyben teszteld a tudásod azzal, hogy a tárgyakat a koruk alapján megfelelő sorrendben helyezed el. A legidősebb lelettel kezd a sort és a fiatalabb korú tárgyakkal folytatd, így megadva a tárgyak korát. Ha elakadtál, használd segítségül a magazin cikkeit!

97

Előző játékunk nyertesei:

Koloványi Attila, Kun Attila, Németh Balázs.

Gratulálunk!

CONFISCATED

CONFISCATED

Lefoglalt tárgyak
kor szerinti sorrendje:

A	☐
B	☐
C	☐
D	☐
E	☐
F	☐

CONFISCATED

CONFISCATED

A megfejtését beküldők között három nyereményt sorsolunk ki.
A megfejtést 2020. február 14-ig
a hatartalanreg@gmail.com email címre vagy postai úton
a Móra Ferenc Múzeum címére
(6720 Szeged, Roosevelttér 1-3.) kérjük elküldeni.

Mikor jelent meg a makaróni?

Az olasz gasztronómia elterjedésével általános étellé váltak a vízben főtt tészták valamilyen húsos vagy zöldséges feltéttel a nyugati világban. Erre nagyon sokaknak ugrik be az a jelenet, ahogy a *Reszketetek betörők* című filmben Kevin karácsonykor egy tál bolognai spagettit melegít meg a mikrohullámú sütőben az Egyesült Államok kellős közepén. Az egyik legegyszerűbb étel, amit ma is csak úgy „összeütünk”, ha nincs otthon kész étel, mivel szinte bármit a tésztához tudunk adni mint feltétet. De lehet, hogy mégsem a 20. századi Amerikába költözött olasz bevándorlóknak köszönhetjük a spagettit, a makarónit és a pizzát? Bizony ennél régebb óta kedvelik a magyarok az olasz ételeket!

A 15. századtól kezdtek elterjedni a tésztás ételek Európában, nálunk pedig valószínűleg Mátyás király második felesége, Beatrix révén jutott el, először a királyi udvarba és a nemesek asztalára a főtt tészta nagyobb mennyiségben. Az első magyar nyelvű szakácskönyvek már ismerik a 16. században az olasz módon készült tésztát, vagy makarónit (szó szerint ilyen néven).

A tojással és liszttel készült, vékonyra nyújtott és vízben kifőzött tésztát először húsos töltelékeként vagy tálban, különféle feltétekkel kisütve készítették. Ez utóbbit nevezik többnyire makaróninak a 16. századtól egészen a 19. századig.

Recept

May Orsolya

Lássuk a receptet!

Hozzávalók (4 főre):

500 g tészta (lehet házi és bolti hosszúmetélt vagy spagetti tészta is)

100 g vaj

150 g reszelt sajt (főként parmezánt írnak a receptek, de más lágyabb sajt is jó)

5 dl húsleves

marék mazsola (ízlés szerint hozzáadható)

fűszerek: só, bors, sáfrány, gyömbér

Recept:

A tésztát kifőzöm, majd vajon serpenyőben átforgatom. Egy mélyebb tálba rétegesen belerakom a tésztát és a sajtot, amíg meg nem telik az edény. Közben a rétegeket a vajjal és a húslével felöntöm. Ízlés szerint lehet fűszerezni. A tálat berakom a sütőbe és ropogósra sütöm a tésztát.

Híd a múltba

programunk keretében támogatott kezdeményezések:

Múzeumi, régészeti kiadványok

Régészeti és képzőművészeti kiállítások

Orosz-Magyar Uráli Régészeti Expedíció

Szíriai magyar régészeti misszió

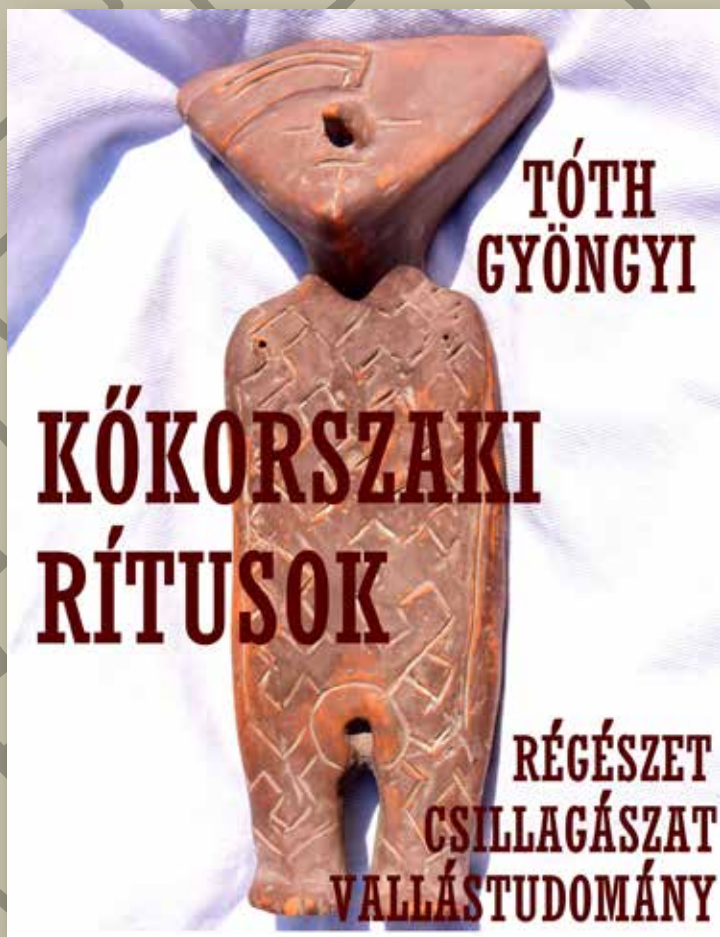
1000 éves sólyi templom

Egyetemi ösztöndíjak

Gyermekprogramok

VICVS TEVTO ÖRÖKSÉGVÉDELMI ALAPÍTVÁNY

Kérjük, támogasson adójának 1%-val! Adószámunk: 18714784213

MEGJELENT!

Az e-könyv kapható
a Google Play webáruházban.

ISBN 978-615-00-5661-6 Epub

Stílus és elegancia

AZ ALFÖLD SZÍVÉBEN

Élje át a 30-as évek
nemesi életének hangulatát

Kóstolja meg biztró
konyhánk ételremekeit

Tapasztalja meg a végtelen
nyugalmat a Körös partján

HERCEGASSZONY BIRTOK
WELLNESS & GARDEN

Veled lesz teljes...

5400 Mezőtúr, Hercegasszony útja 1.
Telefon: +36 56 200 166 info@hercegasszony.hu

WWW.HERCEGASSZONY.HU

www:// MORAMUZEUM.HU

MORAMUZEUM

A magazin támogatója

Nemzeti Kulturális Alap

